

Қ. ЖҰБАНОВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ Өңірлік университеті

Психологиялық-педагогикалық және арнайы білім беру кафедрасы

МАГИСТРЛІК ДИССЕРТАЦИЯ

**Цифрлық білімдік ортада болашақ педагог-психологтардың
коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру**

Орындаушы

7M01101 - «Педагогика және психология»

білім бағдарламасының 2-курс магистранты _____ Дүйсенбай Г.Н.

Ғылыми жетекшісі

п.ғ.к., доцент _____ Мамбеталина А.С.

Қорғауға жіберілді

Кафедра меңгерушісі

п.ғ.д., профессор _____ Турбаева К. Ж.

« ____ » _____ 2023 ж.

Ақтөбе
2023

РЕЗЮМЕ

магистерской диссертации Дуйсенбай Гулнур Наурызбековной
«Формирование коммуникативной культуры будущих педагогов-психологов в
цифровой образовательной среде» на соискание академической степени
магистра педагогических наук по образовательной программе
7М01101 – Педагогика и психология

Научный руководитель: к.пс.н., доцент Мамбеталина.А.С

Актуальность исследования и новизна: В современном обществе происходят глобальные социокультурные и информационно-коммуникационные изменения, в центре внимания которых находятся вопросы коммуникативного действия, сотрудничества, совместного действия, взаимопонимания. В связи с этим, безусловно, меняется и система образования, в частности гуманизация образования, цифровая трансформация, новые требования к человеку и роли педагогов в образовательном процессе.

Научная новизна исследования:

- в части целей и задач исследования уточнено содержание понятия «коммуникативная культура будущего учителя» заключается психолого-педагогической структуры. Разработаны уровни и этапы развития основных компонентов психолого-педагогических структур коммуникативной культуры будущих учителей, определено, что коммуникативная гибкость является важным показателем высокого уровня.

Цель диссертационной работы: Теоретическое обоснование формирования коммуникативной культуры будущих педагогов-психологов в цифровой образовательной среде и определение эффективности путем проведения опытно-экспериментальной работы.

Задачи диссертационной работы:

1. Определить теоретические основы формирования коммуникативной культуры будущих педагогов-психологов в цифровой образовательной среде;
2. Определить эффективные пути формирования коммуникативной культуры будущих педагогов-психологов в цифровой образовательной среде;
3. Проведение опытно-экспериментальной работы по формированию коммуникативной культуры будущих педагогов-психологов в цифровой образовательной среде.

Выводы исследования и практическая значимость полученных результатов:

Практическая значимость исследования заключается в том, что исследователь демонстрирует и апробирует педагогические возможности продуктивного формирования коммуникативной культуры педагогов-психологов и предлагает эффективные способы структурирования образовательных программ и проведения занятий, позволяющие оптимизировать учебный процесс вуза.

Объем диссертации: 62 страниц

Количество иллюстративного материала: 18 рисунок, 2 таблица.

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ	3
1 БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	6
1.1 Педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру бойынша зерттеулерге талдау.....	6
1.2 Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастырудың мүмкіндіктері.....	14
1.3 Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін цифрлық білімдік ортада қалыптастырудың тиімді жолдары.....	20
2 БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТӘЖІРИБЕЛІК-ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖҰМЫС МАЗМҰНЫ	26
2.1 Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетінің қалыптасу деңгейін анықтау.....	26
2.2 Цифрлық білімдік ортада болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру тиімділігін тексеру.....	32
2.3 Цифрлық білімдік ортада болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастырудың тәжірибелік- эксперименттік жұмыс нәтижелері	51
ҚОРЫТЫНДЫ	57
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	59
ҚОСЫМШАЛАР	63

КІРІСПЕ

Тақырыптың өзектілігі: Қазіргі қоғамда коммуникативтік іс-қимыл, ынтымақтастық, бірлесе әрекет ету, өзара түсіністік таныту мәселелерін өзектендіретін жаһандық әлеуметтік-мәдени және ақпараттық-коммуникациялық өзгерістер орын алуда. Осыған орай әрине білім беру жүйесі де өзгеруде, атап айтқанда білім беруді ізгілендіру, цифрлық трансформация, тұлғаға қойылатын жаңа талаптар және білім беру үрдісіндегі педагогтердің рөлі болып табылады. Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың тапсырмасы бойынша қабылданған білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған жаңа мемлекеттік заңында айтылған[1].

Қазақстан Республикасының Жоғары білім беру жүйесінде білім беруді цифрландыруды дамыту процесі «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын қабылдауына байланысты белсенді жүзеге асырылуда. Қазіргі заманғы мұғалім жаңа цифрлық білім беру ортасы аясында коммуникациялық технологияларды қолдануды және коммуникативтік дағдыларды жүзеге асыруды көздейтін жаңа жағдайларда жұмыс жасауға дайын және қабілетті болуы тиіс. Цифрлық технологиялар жаңа мүмкіндіктер ашып қана қоймай, оқу үрдісіне қосымша талаптар қойып отыр, білім беруді ұйымдастырудың және әдістемелік және коммуникативтік тұрғыдан дамытудың жаңа жолдарын іздестіруді, мұғалімнің жаңа технологияларды меңгеруін талап етеді [2].

Г.К.Ахметова мен З.А.Исаеваның «Педагогика» кітабында көрсетілгендей көптеген қазақстандық ғалымдардың соның ішінде А.А.Бейсенбаева, К.К.Жампейісова, Н.Н.Хан, А.Н.Беркимбаев, С.Т.Нугусова, У.М.Мухамбетжанова, Л.М.Абдигапбарова, Л.М.Нарикбаева, Г.А. Муратбаева және т.б. педагогикалық зерттеулерінде мамандарды кәсіби қызметке даярлау тұлғаның кәсіби қалыптасу кезеңдерінің бірі болып табылатыны атап өтілген [3].

Қазақстандық ғалымдар арасында психологтарды кәсіби даярлау мәселесімен айналыған келесі, ғалымдарды атап өтуге болады: Х.Т.Шерьязданова [4] – ол білім берудің мектепке дейінгі буынының педагогтары мен психологтарын кәсіби даярлаудың жаңа жүйесін ұсынады, оның басты ерекшелігі қарым-қатынас психологиясының теориялық және практикалық проблемалары болып табылады; Ж.Р.Баширова [5] еңбектерінде жоғары оқу орнында оқу процесінде -психологтар мен заңгерлердің кәсіби сана-сезімінің динамикасын зерттеуге арналған; Г.Б.Қапбасова [6], оның жұмысында қашықтықтан білім беру жүйесіндегі -психологтардың оқу қызметінің мотивациясын қалыптастыру ерекшеліктері егжей-тегжейлі сипатталған; А.Р. Ерментаеваның [7] жұмысында жоғары мектепте психолог мамандарды даярлауда тұлғаға бағытталған технология ұсынылған.

А.К.Мынбаеваның еңбегінде көрсетілгендей педагогикалық ЖОО кәсіби даярлау мәселесі С.Х.Жәлілованың; болашақ мұғалімдері - В.П.Кузовлева; мұғалімдер - Н.Д.Хмель; арнайы орта кәсіптік оқу орындары үшін гуманитарлық бейіндегі педагог кадрлар - М.Ө.Ишанқұлова жұмыстарында зерттелді [8].

Психолог, педагог-психолог кәсіби қызметінің психологиялық-педагогикалық аспектілері Г.С.Абрамова [9], М.Р.Битянованың [10], И.В.Вачковтың [11], И.В.Дубровинаның [12], Н.И.Исаеваның [13], А.И.Красилоны [14], А.П.Нованың [15] зерттеулерінде ашылады.

Психологиялық-педагогикалық ғылым саласында коммуникативті мәдениетті қалыптастырудың философиялық-әдіснамалық аспектісі Г.В.Мұхаметзянова [16], В.Т.Лисовский [17], В.А.Разумный [18], В.Н.Шубкин [19], А.Г.Харчевтің [20], еңбектерінде қарастырылса, коммуникативті мәдениеттің қалыптасуының әлеуметтік-психологиялық аспектісі А.А.Бодалев [21], А.Н.Леонтьев [22], Б.Ф.Ломов [23], М.И.Лисина [24], Л.И. Галигузова [25], және басқалардың зерттеулерінде көрініс тапты. Адамгершілік сана мен ізгілікке негізделген қарым-қатынастың байланысын шетел ғалымдары Gudykunst, William B [26], Giles, Howard and Kimberly A. Noels [27], Alley-Young, Gordon [28], өз еңбектерінде қарастырды.

Одан бөлек шетел ғалымдары Kholostova Y.I [29], Godlevska D.M [30], Hammer M.R.[31] еңбектерінде жеке тұлғаның дамуы мен оның өзін-өзі реттеуі, тәрбиелеуі арақатынасына арналған. Оқытушыларды педагогикалық қарым-қатынасқа дайындау мәселесі Л.А.Аухадеева [32], Б.С.Волков [33], М.В.Гамезо [34], В.С.Грехнев [35], В.В.Давыдов [36], В.А.Сластенин [37], И.А.Колесникова [38] және т. б. еңбектерінде қарастырылса, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың әртүрлі әдістерін Р.К.Бикмухаметов [39], Л.И.Малинкова [40] ұсынды.

Әлемдік практика жоғары кәсіптік білім беруді дамыту қалыптасқан жағдайларда мамандар даярлау проблемасының қалай шешілетіндігімен айқындалатынын көрсетеді. Мамандарды кәсіби даярлаудың шетелдік бай тәжірибесі Z.Freud [41], A.Adler [42], L.A.Vanshtein [43], D.Watson [44], K.Rodgers [45], A.Biasi [46], I.L Nucci [47], және т.б. еңбектерінде көрініс тапты.

Электронды білім беру ресурстарының мұғалімнің коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру үдерісіне әсері Vallacher, R. R.[48], Opdal, P.M [49], Bennett J.M. [50] және т.б. еңбектерінде сипатталған. Осы проблемаға арналған зерттеулерді талдау электрондық білім беру ресурстары оларды даярлау және қайта даярлау процесінде коммуникативтік дағдылары қалыптастыру кезінде жаппай қолданылмағанын көрсетеді.

Зерттеу мақсаты: Цифрлық білімдік ортада болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыруды теориялық тұрғыдан негіздеу және тәжірибелік-эксперименттік жұмыс жүргізу арқылы тиімділігін айқындау.

Зерттеу міндеттері:

1. Цифрлық білімдік ортада болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру мәселелерінің теориялық-негіздерін айқындау;

2. Цифрлық білімдік ортада болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастырудың тиімді жолдарын анықтау;

3. Цифрлық білімдік ортада болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыс жүргізу.

Зерттеу әдістері: қойылған міндеттерді шешу және гипотезаны тексеру үшін бірқатар әдістер қолданылды:

1-теориялық: мәдениеттану, философиялық, психологиялық, педагогикалық, анықтамалық әдебиеттерді, сондай-ақ зерттелетін мәселе бойынша диссертациялық зерттеулерді талдау және жалпылау, педагогикалық зерттеулер;

2- эмпирикалық зерттеу әдістері:

1. М.Снайдердің сөйлеу кезінде өзін-өзі бақылауды бағалау диагностикасының әдістемесі.

2. М.Снайдердің «Сіз адамды тыңдай аласыз ба?» тесті.

3. М.Снайдердің «Сөйлесу кезінде сіз сұхбаттасушыны сыйлай аласыз ба?» тесті.

4. Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетінің даму деңгейінің анықтайтын сауалнама (Лобанов.А.А).

5. Storytelling корпоративтік білім беру технологиясы (Дэвид Армстронг).

3- деректерді математикалық және статистикалық өңдеу әдістері эмпирикалық зерттеу нәтижелерінің сапалық және сандық талдауы.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

- «болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениеті» ұғымының мазмұны нақтыланды;

- цифрлық білімдік ортада болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастырудың жолдары мен мүмкіндіктері анықталып, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс жүргізу арқылы тиімділігі айқындалды.

Зерттеу жұмысының теориялық мәні:

Зерттеудің теориялық негіздері шетелдік және отандық ғалымдардың зерттеулері, философиялық, педагогикалық, психологиялық еңбектерді талдауларды қамтиды.

Зерттеу жұмысының практикалық мәнділігі: зерттеушінің педагог-психологтардың коммуникативті мәдениетін нәтижелі қалыптастырудың педагогикалық мүмкіндіктерін көрсетіп, сынақтан өткізуінде және ЖОО-ның оқу процесін оңтайландыруға мүмкіндік беретін білім беру бағдарламаларын құрылымдау мен сабақ өткізудің тиімді жолдарын ұсынуында болып отыр. Зерттеу нәтижесі мен тұжырымдарды, сондай-ақ зерттеушінің ұсыныстарын жоғары оқу орындарында педагогтарды даярлау процесінде, сондай-ақ жоғары оқу орындарының оқытушыларының біліктілігін арттыру курстарында пайдалануға болады.

Диссертация жұмысының құрылымы: диссертация жұмысының құрылымы кіріспе, екі бөлімнен, қорытынды және қолданылған әдебиеттерден тұрады.

1 БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1 ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЙЫНША ЗЕРТТЕУЛЕРГЕ ТАЛДАУ

«Мәдениет» сөзі көбінесе әртүрлі халықтардың белгілі бір тарихи дәуірлердегі өмірінің белгілі бір саласын, қоғамның, адамдар тобының немесе тарихи кезеңнің өмір сүру тәсілінің немесе өмір сүру салтының ерекшеліктерін, жекелеген әлеуметтік топтардың немесе қызмет салаларының өмірлік жолын сипаттау үшін қолданылады. Бірақ бұл терминді әркім өзінше түсінеді. Кей адамдар үшін мәдениет – үйреншікті мінез-құлық болса, басқалар үшін бұл мінез-құлық емес, оның абстракциясы болып табылады.

Бүгінгі таңда мәдениет ұғымы діни, ғылыми-техникалық, саяси, экономикалық, физикалық, құқықтық және көркемдік салалары ерекшеленетін екінші сипаттағы әлем ретінде түсініледі. Мәдениеттің сипаттамалық, тарихи, нормативтік, әлеуметтік-психологиялық, генетикалық анықтамалары бар. «Мәдениет» ұғымының біртұтас анықтамасын әзірлеу жолында зерттеушілер үшін басты кедергі мәдени құбылыстардың тұрақты көптігі мен көп өлшемділігі болып табылады. Бұл салаларды фрагментарлық қарастыру мәдениет теориясының дамуын тұйыққа тірейді.

Керісінше, мәдениет ұғымы жүйесінің мәні осы салалардың әрқайсысының болуының қажеттілігін де, тұтастай алғанда бүкіл жүйенің құрылымын да анықтайтын барлық мәдени құбылыстардың интеграциялық қасиетін анықтау мәдени құбылыстарды ашудың кілті бола алады. Мәдениетті жүйе ретінде зерттеу бүгінгі таңда мәдениет құбылыстарының тұтастығын зерттеудің белгілі бір тенденцияларын ашатын бірқатар нәтижелер берді.

Мәдениетті біртұтас және өзін-өзі реттейтін жүйе ретінде қарастырған Л.А.Уайт мәдениет ғылымында жүйелі тәсілді алғашқылардың бірі болып қолданған деген пікір бар. Мәдениет, Л.А.Уайттың ұстанымы бойынша, қозғалысы энергияны тұтыну және басқару арқылы анықталатын динамикалық энергетикалық жүйе.

Л.Уайттың мәдениеттің энергетикалық теориясының маңызды ережелерінің бірі мәдениет жүйесінің әлеммен энергетикалық диалогқа қатысуы туралы тезисі болып табылады. Әлемнің тұйық жүйесінде термодинамика заңдары басым, оған сәйкес энергия кеңістікте біркелкі дисперсияға ұмтылады, ал әлемнің құрылымы энтропияның ұлғаюымен қатар жеңілдетуге бейім және шекті жағдайда тепе-теңдік күйі, бұл ғаламның термиялық өлімін білдіреді.

Ғаламның ауқымында көрінетін мәдениет адамға және оның өнімді қабілетіне тәуелділік сапасын жоғалтуы мүмкін. Мәдениет - бұл адам бұйырмаған заңдар бойынша өмір сүретін жүйе. Л.А.Уайт өз еңбектерінде мынаны көрсетеді: «...адамдар мәдени құбылыстардың өмір сүруі үшін қажет, бірақ олардың эволюциясы мен вариациясын түсіндіруде қажет емес» [51].

Мәдениет дегеніміз бірден түсіну қиын ұғым, өйткені ол адам қызметінің әртүрлі салаларымен байланысты. Сондықтан да әр түрлі мағынада түсіндіріледі. «Мәдениет» ұғымы әртүрлі көзқарастардан, мысалы, социологиялық тұрғыдан белгілі бір функцияларды орындайтын әлеуметтік өмірдің бөлігі ретінде қарастырылса, антропологиялық салада адам қызметінің түрі ретінде, ал философияда мәдениет адамның болмысына қатысты ұғым ретінде, яғни жеке тұлға мен қоғам қағидаларының ұштасуы кезінде пайда болатын құбылыс ретінде түсіндіріледі. Қазіргі кездегі бірқатар зерттеулерде «коммуникация» ұғымы екі немесе одан да көп адамдар арасында мағыналық мәні бар ақпарат алмасу үрдісін білдіреді.

Мәдениет – бұл оның тасымалдаушыларының ойлауында, идеяларында және мінез-құлық ерекшеліктерінде көрінетін белгілі бір қоғамның құндылықтар, нормалар мен символдар жүйесінің қосындысы. Сонымен қатар когнитивті антропологияның өкілдері мәдениетті білім жиынтығы ретінде, яғни мәдениетті тасымалдаушылардың санасында бар материалдық емес бірдеңе ретінде көреді.

Американдық ғалым, интерпретациялық антропологияның негізін қалаушы, Клиффорд Гирц үшін (Clifford J. Geertz), мәдениет - бұл адамдардың мінез-құлық реттелетін механизмдер, «жоспарлар, әдістер, ережелер, нұсқаулар» жүйесі. Және осындай түсінік біз үшін өте маңызды, өйткені мәдениетаралық қарым-қатынастың ситуацияларын, яғни бұл ситуациялардағы адамдардың тәртібін талдауды үйренгіміз келеді. Бұл мағынадағы мәдениет - бұл мінез-құлықты анықтайтын механизмдер [52].

Психологиялық және социологиялық әдебиеттерде коммуникация түсінігі ақпаратты бір адамнан екінші адамға беру процесі және оның әлеуметтік процестермен байланысы ретінде анықталады. Қарым-қатынас басқаларға әсер ету мақсатында ақпарат беру мен бөлісуді қамтиды. Қарым-қатынас түсінігінде оны өзара әрекеттесу нысаны ретінде қарастырудан бастап, адамдардың бір-біріне қолдау көрсетуі мен көмегіне дейін алуан түрлі көзқарастар бар. «Байланыс» термині латын сөзінен шыққан, ол байланыс пен байланыс құралдарын, мысалы, ауа, су және басқаларды, сондай-ақ телефон, радио сияқты байланыс түрлерін білдіреді. Ол сондай-ақ адамдар арасындағы қарым-қатынасты білдіреді.

Коммуникативтік мәдениетті зерттеу мәселесіне арналған көптеген зерттеулерде «Коммуникативтік мәдениет» ұғымының мәнін анықтаудың әртүрлі тәсілдері берілген. Қазіргі ғылымда «коммуникативтік мәдениет» құбылысын түсінуге байланысты үлкен теориялық білім жинақталған, бұл ұғым ғылыми дискурста XX ғасырдың 70-80 жылдарында қоғамда ақпарат пен коммуникация мәселесіне қызығушылықтың пайда болуына орай енген.

Р.П.Мильруд «Коммуникативтік мәдениет өзінің субъективті мағынасында тұлғаның құрылымын, яғни өзінің психикалық әрекетінде белгілі бір ережелер мен стратегияларды басшылыққа ала отырып, әрекет ететін, қабылдайтын және ақпаратты шығаратын коммуникативті субъектіге жатады» деп есептейді [53].

А.А.Деркач және Н.В.Кузьминаның зерттеулерінде коммуникативті мәдениет ұғымы адамға қойылатын белгілі бір талаптар жүйесінде, оның кәсіби-коммуникативтік бағыттылығында нақтыланады. Ал А.В.Мудриктің анықтамасы бойынша коммуникативті мәдениет қандай да бір маман тұлғасының кәсіби мәдениетінің құрамдас бөлігі ретінде «қоғамда қабылданған білімдер, нормалар, құндылықтар мен мінез-құлық үлгілері және органикалық, табиғи түрде және мәжбүрлеусіз әрекет ету қабілетінің жүйесі» болып табылады, мұндай қабілет түрін тұлға іскерлік және эмоционалдық қарым-қатынаста жүзеге асыру»деп түсіндіріледі [54].

Коммуникативті мәдениеттің құрылымы, сонымен қатар оның болуы тиіс құрамдас бөліктерінің мазмұны туралы мәселеде ғалымдар арасында қандай да бір ортақ пікір жоқ. Зерттеушілер коммуникативті мәдениеттің когнитивтік, мотивациялық, ұйымдастырушылық, белсенділік, танымдық, ақпараттық, шығармашылық, эмоционалдық, аксиологиялық сияқты құрамдас бөліктерін атап өтеді.

И.Л.Берегова [55] коммуникативті мәдениет құрылымын мағыналы, мотивациялық және тұлғалық-белсенділік компоненттерінің жиынтығы ретінде ұсынады. Ол өз зерттеулерінде когнитивті-мотивациялық, ұйымдастырушылық-белсенді, танымдық және ақпараттық компоненттер коммуникативті мәдениетті қалыптастыру процесінде үлкен рөл атқарады деп жазады.

Шетелдік ғалым D.Kilburn жеке тұлғалық маңызды және жеке тұлғалық құндылық ұмтылыстарының, идеалдарының, сенімдерінің, көзқарастарының, ұстанымдарының, адаммен қарым-қатынасының, оның қызметімен, басқалармен қарым-қатынасының, қарым-қатынас процесіне қызығушылықтың, қарым-қатынасқа диалог ретінде қараудың жүйесі болып табылатын жеке тұлғалық құндылық компонентін ажыратады [56].

Іс жүзінде аталған тақырыпты әрбір зерттеуші коммуникативті мәдениет ұғымын түсініп, осы құбылысқа өзінше анықтама беру қажет деп санайды. Зерттеушінің көзқарасы бойынша, осылай әділетті және автордың ойларын нақты түсіндіруге мүмкіндік береді, бірақ екінші жағынан, бұл тұжырымдама мағынасының бұлыңғырлауына, яғни деморфологизациялауға әкеледі, бұл авторлардың теориялық қалауына байланысты ұғымды субъективті етеді.

Әдетте, коммуникативті мәдениетті қалыптастырудың педагогикалық шарттары, құралдары, технологиялары зерттеледі, коммуникативті мәдениетті қалыптастыру және жетілдіру үшін болжамдар мен қандай да бір үлгілер және бірқатар іс-шаралар (тренингтер, практикалық сабақтар циклдері, авторлық теориялық лекция курстары) әзірленеді. Көптеген зерттеулер эмпирикалық сипатқа ие, бұл аталған құбылыстың жеке қырларына (аспектісіне) назар аударуды қажет етеді.

Тек кейбір зерттеулер ғана әдіснамалық және теориялық сипатта жазылған. коммуникативті мәдениет туралы әртүрлі ғылымдар жинақтаған білімдерін біріктіріп, жан-жақты және толық талдау жасауға талпыныс жасады. Э.Г. Касимова, «Коммуникативтік мәдениет» ұғымын зерттеуде

жалпылама ұғым жасау әдісі негізінде пәнаралық байланыс моделі жүзеге асырылды [57].

1-кесте. «Мәдениет» және «коммуникация» ұғымдары компоненттерінің арақатынасы

«Мәдениет» ұғымының компоненттері	«Коммуникация» ұғымының компоненттері
Әлеуметтік нормалар мен ережелер жүйесі	Коммуникативтік нормалар мен ережелерді білу
Өзіне, басқа адамдарға және табиғатқа қарым-қатынасының жиынтығы	Басқалардың коммуникативті қарым-қатынас жағдайын есепке алу
Рухани қасиеттердің жиынтығы	Басқаларға құнды қарым қатынас
Материалды және рухани өнімдердің жиынтығы	Коммуникативті идеал

Э.Г.Касимова психологиялық-педагогикалық зерттеулерді талдай отырып, коммуникативті мәдениетті зерттеудің келесі аталған заманауи бағыттарын бөліп көрсетеді:

- коммуникативті мәдениет тұлғаның сапалық қасиеті ретінде;
- коммуникативті мәдениет педагогикалық бірлесе жұмыс жасаудың шарты ретінде;
- коммуникативті мәдениет педагогикалық процестің маңызды құрамдас бөлігі ретінде;
- коммуникативті мәдениет жалпы мәдениет пен педагогикалық қарым-қатынас мәдениетінің өлшемі, яғни көрсеткіші ретінде [57].

Тақырып бойынша ғылыми әдебиеттерді талдай отырып, зерттеушілердің коммуникативті мәдениетті тұлғаның жалпы мәдениетін анықтайтын негізгі компоненттер арқылы қарастырғанын білдік:

- сөйлеу мәдениеті (сауатты сөйлеу мәдениеті);
- ойлау мәдениеті (танымдық мәдениет);
- сезім мәдениеті (эмоционалды мәдениет) [57].

Коммуникативті мәдениетті зерттеу кезінде көбінесе мотивациялық құндылық, когнитивті, эмоционалды, белсенді компоненттер ерекшеленеді, ал атаулар мазмұнды сақтай отырып өзгеруі мүмкін. Ғылыми лексикада «Құзырет», «құзыреттілік», «коммуникативті құзыреттілік» ұғымдарының пайда болуы терминологиялық екіұштылықты одан әрі күшейтіп, «коммуникативті мәдениет» және «коммуникативті құзыреттілік» ұғымдарының арақатынасы туралы мәселе туғызды. Бұл мәселеге толығырақ тоқталайық.

Әдебиеттерді талдау «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын түсіндіруде бірнеше бағыттар бар екенін көрсетті. И.А.Зимняя отандық қызмет теориясы аясында жасаған лингвистикалық-психологиялық бағыты

лингвистикалық теориясынан және оның құзыреттілікпен (сөйлеушінің тілін білуі) мен оны қолдану (нақты жағдайда тілді нақты қолдану) арасындағы түбегейлі айырмашылық туралы ережелерінен бастау алады [58].

Бұл тәсілде құзырет-құзыреттілік ұғымдарының аражігін ажырату потенциалды-өзекті қағида бойынша жүреді. И.А.Зимняның еңбегінде құзыреттілік туралы «білімге негізделе отырып қалыптасатын маңызды жеке қасиет» және «адамның әлеуметтік және кәсіби міндеттерін шешу үрдісінде іс-әрекеті мен мінез-құлқында көрінетін интеллектуалды және тұлғалық тұрғыдан анықталған әлеуметтік-кәсіби сипаттамасы» деп түсіндіріледі.

Педагогикалық салаға қатысты емес тұрғыдан алып қарасақ, құзыреттілік дегеніміз - адамның өзіне және қызмет тақырыбына деген жеке көзқарасын қамтитын тиісті құзыреттілікке ие болуы, иеленуі. Осылайша, «құзыреттілік» ұғымы тек когнитивті және операциялық-технологиялық компоненттерді (білім, дағды) ғана емес, сонымен қатар мотивациялық, этикалық, әлеуметтік және мінез-құлық компоненттерін де қамтиды.

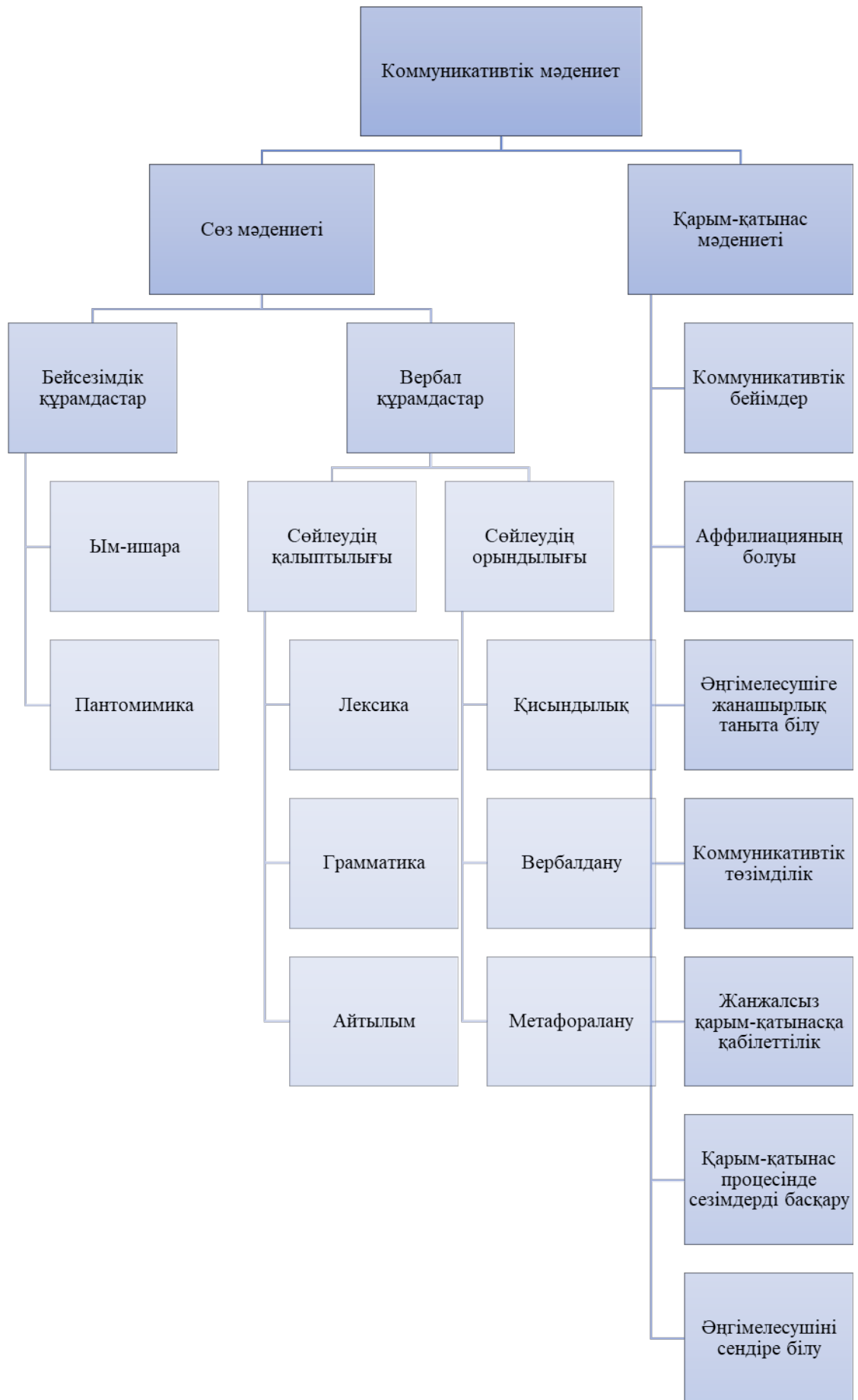
Е.С.Романова еңбектерін оқи отырып, құзыреттілік «кәсіби дайындық процесінде қалыптасатын және кәсіби қызметтің мәнін құрайтын функционалдық міндеттерді сәтті шешуге мүмкіндік беретін білімнің, дағдылардың, қабілеттер мен жеке қасиеттердің жүйелі көрінісі болып табылатын қызмет субъектісі» деп анықтама беруге болады [59].

Ю.М.Жуковтың «коммуникативті құзыреттілік ұғымы» ішкі және сыртқы ресурстарды қолдана отырып, тиімді коммуникативті әрекеттерді жоспарлауға және жүзеге асыруға дайындығы мен қабілеті ретінде түсіндіріледі [60].

Ғылыми зерттеулердің жеткілікті қорына қарамастан, «Коммуникативтік құзыреттілік» және «коммуникативтік мәдениет» ұғымдарының арақатынасы туралы мәселе ашық күйінде қалып отыр. Бірқатар зерттеушілер коммуникативті құзыреттілікті коммуникативті мәдениеттің маңызды құрамдас бөлігі деп санайды.

Аухатдеева коммуникативті мәдениет психология саласында ең көп сұранысқа ие деп жазады. Инновациялық белсенділікті ынталандыратын маңызды шарт ретінде оқыту мен тәрбиелеу стратегияларынан басқа, кез келген бастама мен табандылыққа, дербестіктің көрінісіне, білім алушылардың өз ойын білдіруге деген құлшынысына, пікір, білім алушылармен ынтымақтастық төзімділікке шақыратын мұғалім мен білім алушылар арасындағы қарым-қатынас стилін көреміз. Сондай-ақ мұғалім жұмысында білім алушылардың өз қызығушылықтарын танытуға, жетістік мотивациясын және іздену белсенділігін ынталандыруға мүмкіндік беретін әдістемелік құралдарды қолданудың маңызы зор [61].

Сонымен, жоғарыда аталған шарттарды орындау білім алушылардың өздеріне қатысты мәселелер бойынша шығармашылық, зерттеушілік әрекетке баулуға бағытталған мақсатты жұмыс ретінде дербестікті, мақсаттылықты, оң бағытталған ынтасын, шығармашылық қабілеттерін, жаңашыл ойлауын дамытуға ықпал етеді.

1-сурет. Коммуникативтік мәдениеттің құрылымы

Біздің аталған тақырып бойынша жүргізген зерттеулеріміз құзыреттілік, коммуникативті құзыреттілік, коммуникативті мәдениет ұғымдарының қоғамның түрлі саласында қолдануға арналған бірыңғай синтетикалық моделі жоқ деген қорытындыға келді.

Болашақ педагогқа ғылымның негізін, оқу және тәрбие жұмыстарын, технологияларының негізін ғана білу аз екендігін Е.В.Бондаревская [62] сияқты ғалымның ғылыми зерттеуімен педагогикалық қызмет тәжірибесі көрсетті.

Барлық білім мен практикалық дағдыларды білім алушыларға олармен тікелей және тікелей қарым-қатынас жүйесі арқылы ғана беруге болады. Қарым-қатынасты мақсатты жүйе ретінде санап, субъект-субъектілік қызметтегі адамдардың өзара ЖОО-ның білім беру ортасындағы қатнастарың қамтамасыз ететін психологиялық қатнастарды жүзеге асыратын және нақты құралдарды пайдалануының қарастырған жөн. Осыған байланысты болашақ педагогты даярлаудағы стратегиялық маңызды бағыт ЖОО-да оқу процесінде білім алушылардың коммуникативтік мәдениетін дамыту болып табылады. Педагогтың қызметіндегі коммуникативті мәдениеттің маңызы зор, бұл қазіргі ғалымдардың осы мәселеге қызығушылығын тудырады. Коммуникативті мәдениет құрылымдық және функционалдық компоненттердің бірлігін ескере отырып, зерттеу объектісі ретінде теориялық және эксперименттік зерттеулердің зерттеу пәні болып табылады.

Көптеген зерттеушілер «мәдениет» және «қарым-қатынас» («коммуникативтілік») ұғымдарын біріктірудің мүмкін емес екенін атап өтіп, «коммуникативті мәдениет» терминін енгізеді, оны қоғам өмірінің феномені, қоғам мәдениетінің бөлігі ретінде қарастырады. оның қарым-қатынасты қамтамасыз ету қабілеті және адамдар арасындағы қарым-қатынас, сондай-ақ адамның әлеммен, табиғатпен қарым-қатынасы. Демек, болашақ мұғалімнің коммуникативті мәдениетін саяси, құқықтық, моральдық және эстетикалық, сондай-ақ адамның дүниетанымының біртұтас негізін құрайтын басқа құндылықтар көрінетін құбылыс ретінде қарастыруға болады.

Психологиялық аспектіде болашақ мұғалімнің коммуникативті мәдениеті мінез-құлықта көрінеді. Оқу процесінде білім алушылар коммуникация процесін жүзеге асырудың ерекшелігі мен технологиясын игеруі керек. Кәсіби қарым-қатынас түрі ретінде қарым-қатынас адамның сөйлеу әрекетінен басқа, ақпаратты жест-ишара, мимика, поза, интонация түрінде қабылдаудың визуалды және тактильді тәсілдерін қамтиды.

Білім алушылардың визуалды қарым-қатынасын, атап айтқанда ауызша, паравербалды және вербалды емес қарым-қатынас құралдарын дамыту маңызды; олардың қарым-қатынас стилінде көрінетін қарым-қатынас икемділігін және әлеуметтік қабылдаудың жеткіліктілігін қалыптастыру; өзара әрекеттесу процесінде әзілді қолдануға шақыру; олардың білім алушылармен, әріптестермен, әкімшілікпен өзара әрекеттесуінің тиімділігін арттыру. Мәдениетті дамытуды жобалау технологиясын әр білім алушылар игеруі керек, өйткені қызықты және жемісті оқу-тәрбие материалдары,

белсенді және прогрессивті әсер ету әдістері дұрыс, тиісті педагогикалық қарым-қатынас қамтамасыз етілгенде ғана нәтиже береді.

Білім берудегі педагогикалық қызметтің, технологияның және ұйымдастырушылық форманың құрамдас бөлігі ретінде жалпы коммуникативті мәдениеттің дамуын жобалау деп оқу барысында білім алушылардың шығармашылық қызметті ұйымдастыруды, коммуникацияға дайындау, мақсаттарын түсіну, мазмұнын, әдістері мен құралдарын білуге бағытталғанын түсінеміз. Жобалау мақсатты, тұжырымдамалық, технологиялық және диагностикалық кезеңдерінен тұрады.

Ғалымдардың зерттеуін қорытындыласақ, күнделікті өмірде «мәдениет» сөзі мақұлдауды білдіреді, біз бағаланатын фактілерді немесе құбылыстарды жасырын түрде салыстыратын идеал немесе идеалды күйдің болуы ретінде түсініледі. Мысалы, жоғары кәсіби мәдениет, орындаушылық мәдениет, т.б. туралы айтады. Адамдардың мінез-құлқы да сол позициялардан бағаланады. Бірақ олар адамды мәдениетті немесе мәдениетсіз деп бағалағанда, олар білімді немесе нашар білімді адамдарды білдіреді. Барлық қоғамда кейде қарама-қарсы күйге, заңға, тәртіпке, адамгершіліктің жұмсақтығына негізделсе, дәл осылай бағаланады.

Жалпы ғалымдардың зерттеу әдебиеттеріндегі талдау көрсеткендей, зерттеушілердің көпшілігі «коммуникативті мәдениет» ұғымын категориялау кезінде оны құрайтын ұғымдардың мағыналық мазмұнына жүгінеді: «мәдениет» және «коммуникация» деген әртүрлі ғылымдар және ғылыми мектептерде оларды түсінудің кең ауқымы ұсынылған. Демек, бұл құбылыстың көптеген түсіндірмесі бар.

Коммуникативті мәдениет жалпы, кең ауқымды мағынада адамзаттың мәдени мұрасының бөлігі болып табылады. Ұғымдардың айырмашылығына қарамастан, барлық зерттеушілер коммуникативті мәдениет жеке тұлғаның жалпы және кәсіби мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі деп түсініктеме береді. Осылайша, коммуникативті мәдениет адамның жалпы мәдени және кәсіби қалыптасуында жетекші рөл атқарады. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде жалпыланған түрде коммуникативті мәдениет жеке тұлғаға ғалымдар коммуникативті мәселелерді шешу үшін өзінің психикалық, физикалық, жеке қасиеттерін тиімді пайдалану мүмкіндік беретін білім мен дағдылардың жиынтығы ретінде түсіндіріледі.

Коммуникативтік мәдениет – жеке тұлғаның өмір сүруге дайындығын, өзін-өзі анықтауды, басқалармен үйлесімді қарым-қатынас орнатуды қамтамасыз ететін негізгі мәдениетінің бөлігі. Коммуникативті мәдениеттің элементтеріне: эмоционалдық мәдениет (сезім мәдениеті), қарым-қатынас мәдениеті, ойлау және сөйлеу мәдениеті жатады.

Қарым-қатынас мәдениеті отбасынан қалыптаса бастайды: әлеуметтенудің негізгі агенті бола отырып, отбасы басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға, басқа мәдениетке толерантты қарым-қатынас жасауға және қарым-қатынас орнатуға қабілетті тұлғаның бастапқы бейнесін жасауға шақырылады. Білім беру әлеуметтік институт және әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде қарым-қатынас мәдениетін одан әрі дамытуға елеулі үлес қосуы керек.

Сонымен, жоғары оқу орындарында болашақ мамандардың коммуникативті мәдениетін дамыту әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту шеңберінде жүзеге асырылады, және олар жеке тұлғаның құндылық бағдарлары, адамгершілік көзқарастары, қарым-қатынас мәдениетін, белгілі бір дағдыларды қалыптастыруды қамтитын жалпы мәдени құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталған.

Бұл құбылыстың мәніне қатысты әртүрлі көзқарастарды жинақтай отырып, мұғалімнің коммуникативті мәдениетін қарым-қатынас процесінде қолданылатын және оның нәтижелі болуына ықпал ететін мәдени нормалардың, білімдердің, құндылықтардың, дағдылар мен икемділіктердің жиынтығы ретінде анықтауға болады.

Интегративті білім ретінде коммуникативті мәдениетке мыналар кіреді: өз іс-әрекетін басқалармен үйлестіру және корреляциялау қабілеті, басқаларды қабылдау және оған бейімделу, дәлелдерді таңдау және ұсыну, балама түсініктемелерді алға тарта білу, мәселені талқылау, басқалардың пікірін түсіну және құрметтеу, басқалармен икемді және әдепті өзара әрекеттесуге дайын болу.

1.2 БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Білім алушылардың коммуникативті мәдениетін дамытуды жобалаудың мақсатты кезеңі коммуникацияның қалыптасқан жағдайларын ескере отырып, педагогикалық өзара әрекеттесудің мақсаты мен мотивтерін қалыптастыруға бағытталған. Осы кезеңде шешілетін міндеттерге мыналар жатады:

1) болашақ педагогтің коммуникативтік мәдениетін дамытуға оның жалпы кәсіптік мәдениетінің маңызды сипаттамасы ретінде мақсатты бағдарлауды қамтамасыз ету, оның дамуы жоғары оқу орнында оқыту кезеңінде басталады;

2) мәдениеттің дамуын білім алушылардың маңыздылығын білуге мүмкіндік беретін ақпараттық кезеңнен қозғалысын көздейтін көп сатылы сабақтас процесс ретінде жобалау педагогтердің білім алушылармен адамгершілік, позитивті оқыту қарым-қатынасы, оны құру тәсілдері, білім алушылардың жеке даму процесінде педагогтердің кәсіби коммуникативтік икемділігімен сипатталатын коммуникативтік мәдениет деңгейін меңгеру;

3) аудиториямен қарым-қатынас стилін қалыптастыру;

4) қызметтің жаңа коммуникативтік жағдайларында қарым-қатынас стилін нақтылау және т.б. мақсатты кезеңде алдағы қарым-қатынасты алдын ала зерттеудеу және болжау жүзеге асырылады, бұл білім беру процесінің міндеттерін коммуникация аспектісіне аударуға мүмкіндік береді.

Тұжырымдамалық кезең коммуникативті мәдениеттің дамуын одан әрі жобалауды және жобаны практикалық қолдану деңгейіне жеткізуді қамтиды. Бұл кезеңде жобаны іске асырудың стратегиялық маңызды теориялық және әдіснамалық тәсілдері әзірленуде.

М.М.Бахтин [63] ғалымының ойынша білім алушылардың оқу барысында коммуникативті мәдениетін дамытудың авторлық тұжырымдамасын негіздеу үшін зерттеудің теориялық негіздері қарым-қатынас мәселесі бойынша философиялық зерттеулер деп есептеледі мәдениет теориясы бойынша жұмыстар мұғалімнің жеке басын қалыптастыру тұжырымдамалары, тұлғааралық қарым-қатынастың әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық мәселелерін зерттеу.

Білім алушылардың коммуникативті мәдениетін дамытуды жобалаудың әдіснамалық негізі жүйелік, мәдени, этнопедагогикалық, тұлғаға бағытталған, субъект-субъективті тәсілдер және бірқатар жалпы және жеке принциптер болып табылады. Жүйелік тәсіл негізінде қарым-қатынас процесі өзара әрекеттесудің барлық субъектілерінің жиынтығы ретінде қарастырылады және оқу ақпараты қабылдауға және есте сақтауға ыңғайлы түрде ұсынылатын құралдар мен әдістер тобын қамтиды.

Мәдениеттану тәсілі оқу процесінде мәдениеттің басымдығын танудан тұрады, яғни қарым-қатынас процесінде ұлттық, сөйлеу, мәдени мінез-құлық үлгілерін ескере отырып, коммуникациялық мінез-құлық дамиды. Білім алушы мәдениетті оқып қана қоймай, оны белгілі бір мәдени орта ретінде қабылдап және оны дамытуды жалғастырады, білімді байытады, психикалық бейнелерді қалыптастырады. Мәдениеттану және этнопедагогикалық тәсілдер негізінде білім беру процесінің жұмыс істеуі білім алушылардың академиялық ұтқырлығын жүзеге асыру болып табылады. Тұлғаға бағытталған тәсіл өзара байланысты ұғымдар, идеялар мен іс-қимыл тәсілдері жүйесіне сүйену арқылы білім алушының жеке басын тану және өзін-өзі жүзеге асыру, оның қайталанбас даралығын дамыту процестерін қамтамасыз етуге және қолдауға мүмкіндік береді.

Білім беру ортасының коммуникативтік компоненті, яғни білім алушылар үшін қоршаған ортаның қасиеттерін субъективті құрылымдаудың және оларды өзін-өзі дамытудың субъективті құралына айналдырудың әртүрлі мүмкіндіктерін тудыратын практика кезінде педагогтар мен білім алушылардың, білім алушылардың, білім алушылармен өзара әрекеттесу тәсілдері ерекше жүйелік қалыптастыру маңызды болып есептеледі: объект-объектті, субъект-объектті, субъект-субъектті (полисубъектті, яғни бірлескен субъект және субъект-генератор).

Болашақ педагогтардың жас ерекшеліктерін қарастырайық:

1. Жеткілікті педагогикалық беттік білім деңгейіндегі әлеуметтік-демографиялық топ ретінде жастар жоғары азаматтық әлеуетке ие, өйткені олар азаматтық процестерге ерекше әсер етеді, мобильді және эмоционалды.

2. Білім алушы жастар қазіргі саяси жағдайдың тұрақсыздығына, радикалды, мемлекетке қарсы құбылыстардың әсеріне ұшырауына байланысты тәрбие мен педагогикалық білім берудің маңызды субъектісіне айналуға.

3. Жастар категориясы жоғары интеллектті потенциал мен ең төменгі өмірлік тәжірибеге ие, бұл болашақ мұғалімнің азамат ретіндегі жеке басының қалыптасуына ықпал ететін білім мен дағдыларды алудың оң негізін құрайды.

Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров [64] ғалымдары мәдениетті стереотиптерге оқыту барысында қалыптасуы керек, келесі қабілеттер мен ептіліктер туралы жазады:

1. Қабілет үлгіні сипаттау немесе оны өзіне тән субмәдениетке жатқызу мүмкіндігі;
2. Мінез-құлық деректерінде үлгіні білу қабілеті;
3. «Түсіндіру» қабілеті оның басқа да үлгілерге функционалдық қатынас немесе себепті көзқарастарының үлгісі;
4. Нақты ситуацияға болуы мүмкін реакцияны болжау қабілеті;
5. Мақұлданған үлгіні талдау қабілеті;
6. Қорытындылау ретінде келтірілген деректерді бағалау қабілеті;
7. Анализ немесе синтез әдісін көрсету немесе сипаттау қабілеті;
8. Адамның әдеттегі талабын қанағаттандыру үшін қажетті білімді таңдау қабілеті.

Бірінші тақырыпта келтірілген мәдениеттің анықтамасы, мәдениетті "білім, наным-сенімдер, өнер, адамгершілік, заңдар, әдет-ғұрыптар және адам қоғам мүшесі ретінде алған кез келген басқа қабілеттер мен әдеттерді қамтитын күрделі тұтастық" деп түсінетін анықтамасына жақын.

Зерттеу бойынша оқыту нәтижесінде тер коммуникативті мінез-құлықтың ерекшеліктерін меңгеруі керек: педагогикалық қызметтің әртүрлі салаларындағы коммуникативтік мінез-құлық ерекшеліктерін білу; мәдениетаралық коммуникацияның қазіргі тенденцияларын, теориялары мен тұжырымдамаларын білу; педагогикалық қызметтегі тұлғааралық коммуникация мәдениетінің мәні мен маңызын ажырата біледі деп болжанады.

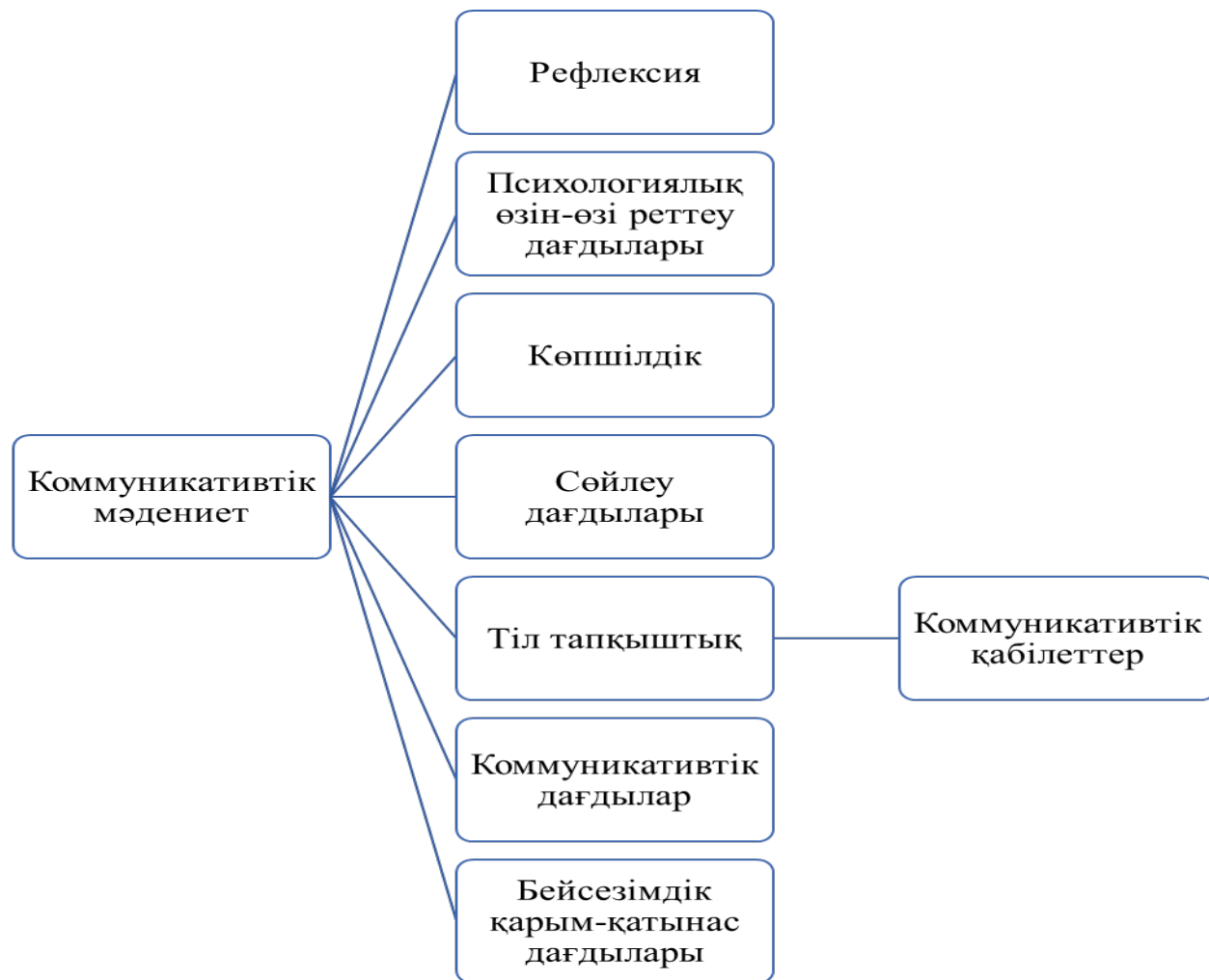
Коммуникативті тәсіл оқытудың негізгі элементі ретінде «қарым-қатынас барысындағы ұстанымдар» ұғымдарын қолдануды ұсынады. Күрделілік дәрежесімен ерекшеленетін коммуникативті міндеттер әртүрлі болады, бірақ олардың әрқайсысы танымдық немесе коммуникативті (үшеудің бірі) мақсатқа байланысты, мысалы кейбіреулері ақпараттық сипатта болса, екіншісі хабарламаны қабылдап, екіншісіне беру қызметін атқарады.

Коммуникативті мәдениет ұғымын түсіндірудің психологиялық әдістері туралы Krylova N.B. [65] сынды психолог жазды. Оның пайымдауынша, мұғалімнің коммуникативті мәдениеті – бұл оның кәсіби-педагогикалық мәдениетінің ажырамас бөлігі, педагогикалық қарым-қатынас саласындағы білімнің жиынтығы, бірлесе отырып жұмыс жасауды ұйымдастырудағы кәсіби-педагогикалық дағдыларды жүзеге асыру тәжірибесі, білім алушылармен ынтымақтастықта әрі шығармашылық қарым-қатынас жасау тәжірибесі және педагогикалық шындық объектілеріне белгілі бір эмоционалды-құндылық қатынастары.

Болашақ психолог-педагогтарды электрондық білім беру аясында коммуникативті қызметті ұйымдастыруға дайындаудың теориялық және практикалық аспектілерін Пуин V.S. өз зерттеуінде жақсы түсіндіреді. Автор, мұғалімнің электрондық білім беру ортасындағы коммуникативті іс-әрекетінің әр қырлы сипаты мен күрделі интегративті өзгерістерін ескере отырып, жеке,

коммуникативті, құзыреттілік және қоршаған орта тәсілдерінің идеяларын біріктіретін интегративті тәсілді қолдану қажет деп санайды [66].

Қоғам дамуының қазіргі кезеңі жоғары білім беру жүйесінде тиімді әрі нәтижелі педагогикалық іс-әрекетті, жеке тұлғаның шығармашылық бағыттылығын қалыптастыруға, рухани-адамгершілік мәдениетін дамытуға бағытталған жоғары оқу орындарының мамандарын даярлауға талаптар қояды, солардың ішіндегі маңызды құрамдас бөлігінің бірі - коммуникативті мәдениет болып табылады.

2-сурет. Коммуникативтік мәдениеттің құрылымдық құрамдастары

Білім беруді цифрландырудағы оқу процесі білім алушылардың оқу-танымдық іс-әрекеттегі оқу мәдениетінің мәнін білім берудің медиалық ауызша және жазбаша сөйлеуінде коммуникативті дағдыларының түбегейлі өзгертеді деп күтілуде.

Gurevitch P.S. [67] коммуникативті мәдениетін біртұтас педагогикалық үрдіс субъектілерімен бірлесе әрекет ету мен қарым-қатынаста көрінетін жеке-жеке рухани мәдениеттің интегративті гуманистік сапасы ретінде анықтайды және келесідей анықтама береді. Педагогтың коммуникативті мәдениеті – оның кәсіби және әлеуметтік-педагогикалық қызметтің функциялары мен

міндеттерін жүзеге асырудағы гуманистік бағыты мен жеке шығармашылығының көрінісі.

Жоғарыда келтірілген әдебиеттерді талдай отырып, педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениеті ретінде келесі құзыреттерін қалыптастыруға және дамытуға ерекше назар аудару қажет деген тұжырым жасадық:

1. Білім алуға ұмтылып, өсіп келе жатқан адамның ішкі әлеміне ену, бұл адамды алалап, біржақты, теріс көзқарассыз қарау, сол әлемге жеке және эмоционалды түрде жауап беру.

2. Өзіне жеке тұлға болуға мүмкіндік беру және білім алушылармен ашық, эмоционалды және рөлдік емес шынайы қарым-қатынас орнату, барлық білім алушылар қарым-қатынас жасауды үйренетіндей мүмкіндік жасау.

3. Әр оқушының қызығушылығын ашу және жеке ойын ұстануға мүмкіндік беру.

4. Білім алушыларға өздеріне, айналасындағы әлемге деген қызығушылығын қалыптастыруға және сақтауға көмектесу.

5. Білім алушыларды басқа адамдардың ішкі әлеміне, кітап әлеміне және басқа да пайдалы қызығушылықтарын ынталандыратын және қолдайтын білім көздеріне бағыттау.

6. Әр білім алушыға сезімдері идеяларды, ал идеялары сезімдерді тудыратын тұтас адам болуға көмектесу.

Оқу үрдісінде білім алушылардың коммуникативті мәдениетін дамыту екі топқа бөлуге болатын бірқатар жағдайларға байланысты:

- сыртқы (педагогикалық) жағдайлар;
- ішкі (психологиялық) жағдайлар.

Психологиялық жағдайларды бірқатар зерттеушілер белгілі бір адамда қасиеттерді қалыптастыру бойынша әлеуметтік әсерлерді қабылдау қабілеті және өзінің белсенділігі барысында жеке ерекшеліктерін көрсете алатын адамның психологиялық сипаттамалары ретінде түсіндіреді.

Коммуникативті мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде О.Н.Лукашенко, Н.Е.Щуркова және басқа зерттеушілер мұғалімнің рефлексивтілігін ерекше бөліп көрсетеді. Рефлексия – талдауға, түсінуге, өзін-өзі тануға бағытталған ойлау (рационалды) процесі, мұнда білім алушы өзінің іс-әрекеті, мінез-құлқы, сөйлеуі, тәжірибесі, сезімдері, күйлері және т.б. туралы ашық сөйлесе алады [68].

Шетел ғалымы Pearson J.C. жазғандай, рефлексия құрылымына субъектінің басқалардың оған қалай қарайтынын, оның басқаларға қалай қарайтынын түсіну кіреді. Педагогикалық рефлексия мұғалімге өз жұмысына басқа адамның көзқарасы арқылы өз кәсібіне тиісті қатынасты дамытуға мүмкіндік береді. Ол мұғалімнің өзіне деген көзқарасын кәсіби қызметтің субъектісі ретінде анықтайды [69].

Мұғалімнің рефлексиясының жеткіліктілігі білім алушылармен қарым-қатынасты реттеуге және педагогикалық қызмет стиліне әсер етеді. Педагогикалық іс-әрекеттің рефлексивті сипаты –білім алушылардың іс-әрекетін басқара отырып, мұғалім өзіне және іс-әрекетіне білім алушылардың

көзімен қарайды (және оларды бағалайды). Осындай рефлексивті басқару арқылы мұғалім оқушының көзқарасын анықтап, оның ішкі әлемін, пікірін біле отырып, берілген білім мен пәнге ғана емес, мұғалімнің жеке басына да қатынасын біле алады.

Мұғалімнің коммуникативті мәдениетінің тағы бір психологиялық компоненті ретінде біз педагогикалық икемділікті атап өткен дұрыс болады деп ойлаймыз. Педагогикалық икемділік - мұғалімнің мінез-құлық тәсілдері, ойлау және эмоционалды жауап беру тәсілдері мен міндеттеріне сәйкес келмейтін жағдайлардан оңай бас тартуға және өмірдің өзгермейтін қағидалары мен моральдық негіздерімен проблемалық жағдайды шешудің жаңа, ерекше тәсілдерін жасауға немесе қабылдауға қабілеттілігін анықтайтын күрделі көп өлшемді психикалық білім. Ал мұғалімнің когнитивті икемділігі білім алушылармен бірлесе жұмыс жасауды өзгерте отырып, қарым-қатынас жағдайларында қабылдау мен түсініктерді қайта құру қиындықтарын жеңуге мүмкіндік береді. Аффективті икемділік эмоционалды қабылдауды және эмоционалды объектілердің өзгеруіне эмоционалды реакцияны өзгертуге көмектеседі.

Мұғалімнің мотивациялық икемділігі мінез-құлық сипатын өзгертуді талап ететін жағдайларда мотивтер жүйесін жылдам қайта құрылымдаудан көрінеді. Мұғалімнің коммуникативті мәдениетін дамытуға әсер ететін психологиялық қасиеті ретінде интернационалдылық қасиетіне ерекше басымдық береді.

Интернационалдылық дегеніміз – өздеріне жасаған әрекеттері үшін жауапкершілікті өз мойнына алатын адамдарға тән жеке қасиет. Зерттеушілер әлеуметтік жауапкершілік жеке тұлғаның интернационалдылығымен байланысты екенін анықтады. Тұлғааралық қатынастар саласындағы интернационалдылықтың жоғары көрсеткіштері адамның басқа адамдармен ресми және бейресми қарым-қатынастарын бақылауға, өзіне деген құрмет пен жанашырлықты оятуға қабілетті екенін көрсетеді.

Кейбір шетелдік авторлар жауапты адамның біржақты пікірде болмайтынын, жаулассауға бейім емес, төзімді, көпшіл, сабырлы, парасатты болатынын көрсетті. Мұғалім оқушылардың коммуникативті мәдениетін дамыта отырып, ең алдымен оқушылардың қарым-қатынас пен коммуникативті мәдениетке мотивациялық-құндылық қатынасын қамтамасыз ету, коммуникативті мәдениеттің мәні туралы білім жүйесін қалыптастыру, содан кейін ғана коммуникативті мәдениеттің даму зерттеулерін жүзеге асырумен айналысу қажет.

Ғалымдардың жобалау педагогикалық іс-әрекеттің құрамдас бөлігі, технология және білім берудегі ұйымдастыру формасы ретіндегі зерттеулеріне сәйкес, коммуникативті мәдениетті дамытуды жобалау кезіндегі оқу процесінде шығармашылық әрекетті ұйымдастыруды, білім алушыларды қарым-қатынасқа дайындауға, өзара әрекеттесу мақсатын, мазмұнын, әдістері мен құралдарын түсінуге бағытталғандығы деп түсінеміз. Жобалау іске асырудың мақсатты, тұжырымдамалық, технологиялық және диагностикалық кезеңдерін қамтиды.

Қорыта келе, кәсіби іс-әрекеттің нәтижесі коммуникативті мәдениеттің қалыптасу деңгейіне және оның мұғалім үшін маңыздылығына, сонымен қатар мұғалім мен білім алушылардың бірлескен іс-әрекетіне деген көзқарасына байланысты.

Цифрлық білімдік ортада болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастырудың тиімділігі - педагогикалық қарым-қатынастың негізгі принциптерін сақтаумен қамтамасыз етіледі, олар әрекеттің психологиялық функцияларының өзара байланысқан жүйесі, коммуникативті құралдардың көмегімен тәрбиелік әсер етумен қатар жүретін тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруының практикалық әдістері мен құралдары болып табылады. Болашақ педагог-психологтардың коммуникативті мәдениетін қалыптастырудың тиімді жолдары көп жағдайда құндылық бағдарларына, қарым-қатынастың басқа субъектілеріне деген көзқарасына, сенім, өзара түсіністік және ынтымақтастық принциптерін ұстану дәрежесіне байланысты.

1.3 БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ЦИФРЛЫҚ БІЛІМДІК ОРТАДА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Бүгінгі таңда жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшеліктерінің бірі оқушылардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға негізделген. Сондай-ақ, тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым барысында оқушылардың өз ойын жетік жеткізу, еркін сөйлей білу дағдылары қалыптасады. Осыған сәйкес оқыту диалогтық сипатта орын алады. Оқыту мен тәрбиелеудің диалогтық сипаты бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік мәдениетін жалпы мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде қалыптастыру қажеттілігін туындатады.

Білім алушылардың коммуникативті мәдениетін қалыптастыру белгілі бір кезеңдер арқылы жүзеге асады. Педагогикалық жағдайларды Ю.К.Бабанский оқу үрдісінің компоненттері барысында бірлесе жұмыс жасауға өте қолайлы және мұғалімге жемісті жұмыс істеуге, оқу процесін басқаруға және оқушыларға табысты жұмыс істеуге мүмкіндік беретін жағдай ретінде анықтайды [70].

А.А.Мурашов педагогикалық жағдайда педагогикалық үрдістің жалпы қағидаларына бағынатын педагогикалық қызметті ұйымдастырудың талаптары мен ұсыныстар деп түсіндірсе, Ол педагогикалық жағдайлар – қалыптасып жатқан тұлғаның тұлғалық сапасын көрсететін дағдыларды дамытуда оқытудың белсенді субъектілерінің барынша жоғары түрде жүзеге асуына ықпал ететін және оқушылардың оқу-тәрбие процесінің өзара байланысты шараларының кешені деп жазады [71].

Оқыту барысындағы қандай да бір көмекші қарым-қатынас оқушының жеке басының дамуына ықпал етеді. Бұл туралы белгілі зерттеуші Болотова А.К. былай деп жазады: «Мұғалім қаншалықты жағымды ахуал туғызса,

оқушы өздігінен білім алады, шығармашыл, тәртіпті, мазасыз емес және басқалардың бақылауында болады. Меніңше, біз адамдар арасындағы қарым-қатынастың жаңа саласының пайда болу кезеңінде тұрмыз». Білім алушылардың коммуникативті мәдениетін дамытуға арналған зерттеулерде білім беру кеңістігінің коммуникативті әлеуетін жүзеге асыруға ықпал ететін педагогикалық жағдайларға назар аударылады [72].

А.К.Болотова. осындай білім беру процесінің субъектілері арасындағы жағдайлардың ішінде шығармашылық, диалогтық бірлесе жұмыс жасауды аса қажетті жұмыс түрлері деп көрсетеді және жиі ұйымдастыру өте тиімді деп есептейді; білім алушылардың коммуникативті тәжірибесін қалыптастыратын коммуникативті қажеттіліктерін ынталандыратын білім беру ортасының гуманистік және шығармашылық бағытын ажыратады; білім алушыларды педагогикалық практиканың және оқу-зерттеу жұмысының алуан түрлілігіне араластыру (білім алушылардың ғылыми қоғамға, конкурстарға, олимпиадаларға, шығармашылық іс-шараларға, түлектермен кездесулерге және т.б. қатысу), білім алушыларды білім беру кеңістігінің әртүрлі құрылымдарының белсенді субъектілері ретінде ынталандыру; олардың өзін-өзі дамытуын, өзін-өзі көрсете білуін барынша қолдау керек деп есептейді [72].

А.А. Бодалев білімнің білім алушылар үшін маңызды болатын бес тиімді шартын атап өтті:

1) оқушы өзін маңызды және өзекті мәселеге тап болған адам ретінде қабылдағанда;

2) мұғалім оқушылармен қарым-қатынаста өзінің кім екендігіне сәйкес келетін тұлға ретінде әрекет еткенде;

3) білім алушы мұғалім тарапынан оң көзқарас пен шынайы қолдауды сезінгенде;

4) мұғалім оқушының ішкі әлеміне нәзік енген кезде, ол сенімін білдіре алады;

5) оқушы белгілі бір дәрежеде мұғалімнің өзімен сәйкестігін, қабылдауын және жанашырлығын сезінгенде [73].

Мұнда проблемалық дәрістерді қолдану, коммуникативті мәдениеттің жоғары деңгейін, білім алушылардың жеке және ұжымдық жұмыс формаларын қажет ететін нақты педагогикалық жағдайларды талдау және шешу сияқты әдістер тиімді болмақ.

Аталған жағдайлар білім алушылардың іс тұрғысынан маңызды немесе қажетті серіктестермен байланыс орната білуін, нақты адамдармен ынтымақтастық қарым-қатынас жағдайын жасай білуін, әртүрлі жағдайларда сөйлесу тақырыптарын таба білуін, іскерлік немесе эмоционалды қарым-қатынаста, топтық немесе ұжымдық ынтымақтастықта бірлесе жұмыс жасаудың ұтымды тәсілдерін таңдай білуін, мәселеге орай қажетті ұстанымды немесе басқа белгілі идеяларды, білімдерді, әдістерді және т. б. біріктіретін жағдайлар коммуникативті мәселенің шешімін таба білуін дамытады.

Зерттеушілер топпен ынтымақтастықта жұмыс жасау нәтижесіне, оқушы тұлғасына және тұлғааралық өзара әрекетті реттейтін күрделі психологиялық

механизмдердің әрекеті нәтижесінде оқу тобының ұжым болып қалыптасуына оң әсері туралы айта отырып, дамытатын рефлексия ретінде маңыздылығын атап көрсетеді, «сол арқылы қатысушының өз іс-әрекетіне қатынасы қалыптасады және түрлендіру қамтамасыз етіледі. Бұл әрекет бірлескен қызметтің мазмұны мен формасына сәйкес жүзеге асырылады».

Жалпы білім алушыларды әлеуметтік-бағдарланған іс-әрекетке, нашақорлық, экология, үйсіздік және т.б. байланысты әлеуметтік маңызды мәселелерді шешуге тартуды басқалармен қатар ұсынады. Әлеуметтік-бағдарланған іс-әрекеттерге қатысу нәтижесінде білім алушылар коммуникативті мәдениетті меңгеру қажеттілігін сезінеді, ынтымақтастық атмосферасын, өзара сенім, қарым-қатынаста өзара түсіністікті жеткілікті түрде құру қабілетін игереді, қарым-қатынаста туындайтын қарым-қатынас процесі, психологиялық кедергілер және адекватты нұсқасын табу сияқты проблемаларды жеңе алады. Мұндай оқыту түрлері оқу материалын жақсы игеруге, әрбір жеке тұлғаның толыққанды дамуына, оқушылардың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастыруға және әлеуметті мүмкіндіктерін көрсетуге ықпал етеді. Демек, оқушылар тобында қолайлы психологиялық климат құру педагогикалық жұмыстың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Сыртқы (педагогикалық) жағдайлармен қатар, оқушылардың коммуникативтік мәдениетін дамытудың маңызды, ішкі (психологиялық) жағдайлары да бар.

Қазіргі кезде болашақ мұғалімнің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру мәселесі аса маңызды болып тұрғаны анық. Жаңа білім беру бағдарламаларында оқыту мен тәрбиенің негізгі нәтижелері ретінде білім алушының жеке, танымдық, реттеуші, кәсіби, коммуникативті қабілеттерін дамыту бағыттары ерекшеленетіні кездейсоқ емес. Жалпы мәдени, кәсіби коммуникативтік құзыреттіліктерді игере отырып, болашақ мұғалім әлеуметтік және кәсіби өмірдің әртүрлі салаларын жақсы игереді, әріптестерімен ұжымда толерантты (төзімді) бірлесе жұмыс жасау дағдыларын тез игереді, тұлғааралық және іскерлік байланыстар орнатуды үйренеді, жеке тұлғаны түсіну және қабылдау қабілетіне ие болады.

Қазіргі қоғамда болып жатқан интегративті және гуманитарлық құбылыстар «коммуникативті мәдениет» ұғымының өзгеруіне және дамуына, оның мазмұнының толықтырылуына, сондай-ақ «коммуникативті мәдениет феномені біртіндеп құрамдас бөліктен, қарапайым мәдениеттен және коммуникациядан біртіндеп өзгеріп тәуелсіз ғылыми тұжырымдамаға айналады» деп санайды.

Дегенмен, соңғы уақытта коммуникативті мәдениеттің даму деңгейін бағалау критерийлерінде аталған көрсеткіштердің өзгеруі байқалады. Егер бұрын мұғалімнің сыпайылық, мәдениеттілік, әдептілік, педагогикалық икемділік, т.б. қасиеттері қарастырылса, енді коммуникативті мәдениетті қалыптастырудың көрсеткіштері ретінде мұғалімнің гуманистік қағидаларды ұстануға және қарым-қатынас дағдыларының жоғары деңгейін көрсетуге мүмкіндік беретін тұлғалық қасиеттері ажыратылады.

Көбінесе бүгінгі күні оларға эмпатия, сәйкестендіру, децентрация, рефлексия, толеранттылық, белгісіздікке төзімділік, бірлесе әрекет етуге басымдылық беру және т.б. жатады. Осының барлығы мұғалімнің коммуникативті мәдениетінің қалыптасу үдерісінің «уақыт сынақтарының призмасы» ретінде қарастырылып, дамудың жаңа кезеңіне қарай өтетінін көрсетеді. Бүгінгі таңда басты назар тұлғаның дамуына, оның гуманистік, аксиологиялық, акмеологиялық әлеуетіне, яғни жалпы адамзаттық құндылықтарға ерекше назар аударып, қарым-қатынастың диалогтық формасына дайын болу сияқты мәдениетке басымдық берілуі керек.

Сондай-ақ, соңғы жылдардағы жұмыс тәжірбиесі көрсеткендей коммуникативті мәдениеттің құрылымын сипаттау кезінде мұғалімнің кәсіби қызметінде электрондық байланыс құралдарын қолдануға дайындығын сипаттайтын инфокоммуникациялық компонент барған сайын ерекшеленетінін атап өткен жөн.

Зерттеушілер «коммуникация» және «коммуникативтілік» ұғымдарының өзара ұқсастығы туралы мәселені көтеретін «ақпараттық-коммуникациялық / ақпараттық-коммуникативтік мәдениет» ұғымдарының ара-жігін ажырату үшін зерттеулер жүргізді. Нақтырақ айтқанда, «коммуникация» ұғымы тұлғааралық және топтық қарым - қатынас саласы зерттелгенде, ал «коммуникативтілік» - байланыс арналары мен құралдарымен қатысты процестер қарастырылған кезде қолданылады. Алайда, адамдардың қарым-қатынас барған сайын жанама бола бастайды, цифрлық қолдау көрсететін коммуникативті бірлесе әрекет ету үлесі артып келеді, бұл институционалды және институционалды емес ортада ұғымдардың сөзсіз жақында суына әкеледі. Олар көбінесе бір-бірінің орнына қолданылады, өйткені «бұл анықтамаларды нақты бөліп көрсету қиын» деп жазады.

Болашақ маманның коммуникативті дағдыларды қалыптастыру үшін электрондық білім беру ресурстарын пайдалану негізінен лингвистикалық және ақпараттық мамандықтардың мұғалімдері үшін өте маңызды екендігі туралы бірқатар еңбектер жазылған.

Электрондық білім беру ресурстары оқу және жазу дағдыларын қалыптастыру, монологиялық және диалогтық сөйлеу дағдыларын жетілдіру, мәдениетаралық қарым-қатынасты қалыптастыру үшін қолдануда аса тиімді болып табылады.

2-кесте. Коммуникативті мәдениет компоненттері

Коммуникативті мәдениет компоненттері			
Коммуникативті мәдениет түсінігінің сипаттайтын туралы тұлғааралық негіздері идеялармен;	мәдениет мазмұнын элементтер түсініктермен, қарым-қатынас туралы	Коммуникативті мәдениеттің эмоционалды компоненті эмоционалды сипаттамаларымен байланысты. Бұл компоненттің формалары бағалаушы пайымдамасы, көзжетімі және сезімі болып	Коммуникативті мәдениеттің тәртіптік компоненті адамның басқа да адамдарға қатысты әрекеттерінде және қылықтарында байқалады. Бұл әрекеттердегі коммуникативті мәдениеттің қалыптасу деңгейі тұлғаның өнегелілігімен,

субъектілерінің тараптары формаларына келетін, ретінде мәдениеті түсініктермен	әртүрлі мен сәйкес жүйе қарым-қатынас туралы сипатталады	табылады.	ақпейілділігімен, не нәрсеге немқұрайлы қарамауымен, дұрыс көзқарасымен байқалады.
--	--	-----------	--

Дегенмен, оқытылатын пәнге қарамастан, барлық педагог заманауи цифрлық білім беру ортасында жұмыс істеу үшін коммуникативті дағдыларды қалыптастыру қажет. Қазіргі уақытта аталған мәселеге байланысты зерттеу жұмыстары саусақпен санарлық. Солардың ішінде цифрлық оқыту жағдайындағы қызметке педагог кадрларды кешенді даярлау мәселелеріне арналған зерттеуі құнды зерттеулер қатарына жатады.

Сонымен аталған мәселе бойынша жазылған зерттеулерді талдай келе, болашақ мұғалімнің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру тұрғысынан келесі аталған психодидактикалық шарттарды анықтадық:

- білім беру үрдісінің барлық субъектілерінің коммуникативті мәдениеттің мәнін болашақ мұғалімнің жалпы кәсіби мәдениетінің маңызды сипаттамасы ретінде түсінуін қамтамасыз ету, оның қалыптасуы жоғары оқу орнынан басталады.

- оқыту курстарын оқу үрдісіне енгізуді ұйымдастыру кезінде психодидактикалық тәсілді енгізу: жалпылау принципі негізінде дидактикалық және психологиялық мазмұнды интеграциялау, оны іске асырудың инновациялық диалогтық әдістерін әзірлеу;

- психодидактикалық білім беру ортасын құру, оның мәні, ең алдымен, интеграцияланған білім беру бағдарламалары мен оқыту технологияларының қамтылуымен анықталады;

- педагогтың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру идеяларын екі айқындаушы мақсатты бағытта енгізу: бір жағынан оны білім алушылармен тиімді ынтымақтастықта жұмыс жасауға дайындау, екінші жағынан педагогты білім алушылардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыруға дайындау.

- университеттің психодидактикалық мазмұны жүйесінде болашақ мұғалімнің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру бірнеше деңгейге сәйкес жүреді және білім алушылардың алғашқы ақпарат алу кезеңінен бастап коммуникативтік мәдениетінің дамуын көздейді, бұл оларға мұғалімдер арасындағы адамгершілік, жағымды педагогикалық қарым-қатынастың маңыздылығын білуге және білім алушылардың тұлғалық даму процесінде мұғалімдердің кәсіби коммуникативті икемділігі көрінетін коммуникативті мәдениет деңгейін меңгеру үшін оны қалыптастыру жолдарын анықтауға мүмкіндік береді;

- білім беру үрдісінде белсенді және интерактивті білім беру технологияларын қолдану және т. б.

- болашақ педагогтың оқу-кәсіптік қызметтегі тиімді ұстанымын өзектендіретін жеке білім беру әдістерін енгізу білім беру процесін (тапсырмалардың күрделілік деңгейін, қызметті жүзеге асырудың құралдары

мен тәсілдерін таңдау) білім алушылардың кәсіби-тұлғалық даму ерекшеліктеріне бейімдеуді көздейді.

Қорыта келе, болашақ педагог-психологтардың цифрлық білімдік ортада коммуникативтік мәдениетін оның дербес кәсіби іс-әрекетте өзін-өзі табысты жүзеге асыруының шарты ретінде дамыту жоғары педагогикалық білім беру процесінде келесі шарттар орындалған жағдайда мүмкін болады:

- бүкіл процестің фокусы. болашақ мұғалімнің тұлғалық дамуы бойынша кәсіби даярлық;

- оқ коммуникативті мәдениеттің практикалық дамуына ықпал ететін арнайы курстарды енгізу: «Қарым-қатынас психологиясы», «Педагогикалық шешендік өнер», «Сөйлеу мәдениеті», «Іскерлік этикет негіздері» және т.б.;

- білім беру субъектілерімен өнімді, ізгілікті қарым-қатынас тәжірибесін қалыптастыру үшін педагогикалық тәжірибенің әлеуетін іске асыру;

- білім алушылардың әлеуметтік тәжірибесінің кәсіби бағдарын қамтамасыз ету: сауықтыру лагерлеріндегі жұмыс, еріктілер қозғалысы қиын өмірлік жағдайдағы балаларға қамқорлық жасау, балалар үйіне, балаларына арналған мамандандырылған мектеп-интернатқа қамқорлық жасау;

- психологиялық қызмет мамандарымен, ал университетте біреуі болмаған жағдайда психология кафедрасының оқытушыларымен педагогикалық қарым-қатынас тренингтерін өткізу;

- этнопедагогика және білім беру ұйымының дәстүрлері негізінде кәсіби мақтаныш сезімін, педагогикалық еңбек шеберлеріне құрметпен қарауды дамыту;

- мұғалімдер ғылыми-зерттеу іс-әрекеттерін ынтымақтаса отырып, білім алушыларға адамгершілік қарым-қатынас тәжірибесін беру;

- білім алушылардың коммуникативті мәдениетін дамытумен бір мезгілде педагогикалық ұжымның педагогикалық мәдениетінің деңгейін көтеру;

- білім беру ұйымының субъектілерімен (білім алушылар, олардың ата-аналары, мұғалімдер, жетекшілер) өнімді, ізгілікті қарым-қатынас тәжірибесін қалыптастыру үшін педагогикалық тәжірибенің әлеуетін жүзеге асыру;

- білім алушылардың әлеуметтік тәжірибесінің кәсіби бағдарлануын қамтамасыз ету: сауықтыру лагерьлеріндегі жұмыс, қиын өмірлік жағдайдағы балаларға қамқорлық жасау бойынша еріктілер қозғалысы, балалар үйін, мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған мамандандырылған мектеп-интернатты патронаттық.

Дегенмен, соңғы уақытта коммуникативті мәдениеттің даму деңгейін бағалау критерийлерінде аталған көрсеткіштердің өзгеруі байқалады. Егер бұрын мұғалімнің сыпайылық, мәдениеттілік, әдептілік, педагогикалық икемділік, т.б. қасиеттері қарастырылса, енді коммуникативті мәдениетті қалыптастырудың көрсеткіштері ретінде мұғалімнің гуманистік қағидаларды ұстануға және қарым-қатынас дағдыларының жоғары деңгейін көрсетуге мүмкіндік беретін тұлғалық қасиеттері ажыратылады.

2 БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТӘЖІРИБЕЛІК ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖҰМЫС МАЗМҰНЫ

2.1 БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ДЕҢГЕЙІН АНЫҚТАУ

Диссертациялық жұмысымыздың зерттеу мәселесі бойынша болашақ педагог-психологтардың коммуникативті мәдениетінің деңгейін анықтау мақсатында білім алушылар арасында сауалнама жүргізілді. Тәжірибе жұмысы Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінде «Психология және білім беру менеджменті» мамандығының 2-ші және 3-ші курс білім алушыларымен бірге жүргізілді. Тәжірибенің тиімділігін анықтау үшін білім алушыларды екі топқа бөлдік: эксперимент тобы мен бақылау тобы.

Біз қарастыратын болашақ педагог-психологтардың коммуникативті мәдениетті қалыптастыру аспектілері (мотивациялық-құндылық, мағыналы, практикалық) бұл процесті негізгі мақсаттарға жетудің шарты ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен, біз қарастырып отырған болашақ педагог-психологтардың коммуникативті мәдениетін қалыптастыру барысында, біздің ойымызша, келесі кезеңдерді бөліп көрсету қажет:

- бірінші кезеңде болашақ педагог-психологтардың коммуникативті мәдениетінің деңгейін анықтау;

- екінші кезеңде білім алушылардың коммуникативті мәдениетінің ерекшелігі, коммуникативті әрекеттің сапасы ретінде білім алушылардың коммуникативті мәдениетін қалыптастыруға дайындау процесін ұйымдастыруды анықтайды.

- үшінші кезеңі білім алушылардың коммуникативті мәдениетін қалыптастырудың нәтижесі олардың кәсіби іс-әрекетінде осы элементтерді пайдалануға кәсіби дайындығы болып табылады.

Теориялық зерттеулер бойынша осы тәжірибеде коммуникативті құраушы келесі компоненттерді қарастыруға мүмкіндік береді: мотивациялық мазмұндық және практикалық. Сауалнама жүргізу барысында келесі әдістер пайдаланылды:

1. М.Снайдердің сөйлеу кезінде өзін-өзі бақылауды бағалау диагностикасының әдістемесі (1-қосымша).

2. М.Снайдердің «Сіз адамды тыңдай аласыз ба?» тесті. (2-қосымша).

3. М.Снайдердің «Сөйлесу кезінде сіз сұхбаттасушыны сыйлай аласыз ба?» тесті. (3-қосымша).

1. М.Снайдердің сөйлеу кезінде өзін-өзі бақылауды бағалау диагностикасының әдістемесі бойынша нұсқаулық: Білім алушылар белгілі бір жағдайларға реакцияларды сипаттайтын 10 сөйлемді мұқият оқып шығады. Білім алушылар олардың әрқайсысын өзіне қатысты дұрыс немесе дұрыс емес деп бағалауы керек. Егер сөйлем оған дұрыс немесе дұрыс емес болып

көрінесе, сериялық нөмірдің жанына «Д» әрпін қойып, егер ол қате немесе келіспесе, «ДЕ» әрпін қояды.

Снайдердің пікірінше, коммуникативті бақылауы жоғары адамдар өздерін үнемі бақылап отырады, өзін қайда және қалай ұстау керектігін жақсы біледі, эмоцияларының көрінісін бақылайды. Сонымен қатар, олар үшін өзін-өзі көрсетуі қиын, олар күтпеген жағдайларды ұнатпайды. Олардың ұстанымы: «Мен қазір қандай болсам, сондаймын».

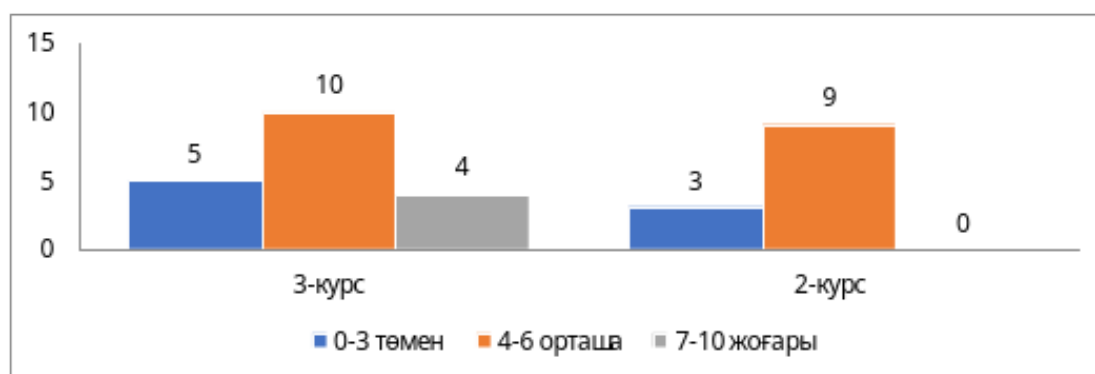
Коммуникативті бақылауы төмен адамдар тікелей және ашық, оларда тұрақты «мен» бар, әртүрлі жағдайларда аз өзгереді.

Нәтижелерді есептеу: 1, 5 және 7 сұрақтарға «Д» жауабына және қалғандарының барлығына «ДЕ» жауабына бір ұпай беріледі. Ұпайларыңызды есептеңіз. Егер сіз сұрақтарға шын жүректен жауап берсеңіз, сіз туралы мынаны айтуға болады:

0-3 ұпай – коммуникативті бақылауы төмен. Мінез-құлқы тұрақты және кез-келген жағдайларға байланысты өзгерту қажет деп санамайды. Қарым-қатынаста өзіңізді шынайы ашуға қабілеттісіз. Кейбіреулер сізді турашылдығыңызға байланысты қарым-қатынаста «ыңғайсыз» деп санайды.

4-6 ұпай – сізде коммуникативті бақылау орташа, сіз шынайысыз, бірақ эмоционалдық көріністеріңізде ұстамды емессіз, сіздің мінез-құлқыңыз басқа адамдармен байланысты.

7-10 ұпай – сізде коммуникативті бақылау жоғары. Сіз кез келген рөлге оңай еніп, өзгертін жағдайларға икемді жауап бересіз, жақсы сезінесіз және тіпті басқаларға қалдыратын әсеріңізді болжай аласыз. «Коммуникативті дағдылар» түсінігіне әңгімелесушіні бағалау, оның күшті және әлсіз жақтарын анықтау ғана емес, сонымен қатар достық атмосфераны орнату, әңгімелесушінің мәселелерін түсіну қабілеті және т.б. Бұл қасиеттерді тексеру үшін, біз келесі сынақтарды ұсынамыз.

3-сурет. М. Снайдердің сөйлеу кезінде өзін-өзі бақылауды бағалау диагностикасының әдістемесінің нәтижелері

3-суреттен көріп отырғанымыздай, 3-курс білім алушылар арасынан 19 адам осы әдістеме бойынша сауалнамадан өтті, олардың ішінде 5 адамның коммуникативті бақылауы төмен, 10 адамның коммуникативті бақылауы орташа, және, тиісінше 4 адамдыкі жоғары екендігі анықталды. 2-курс білім

Білім алушыларға келетін болсақ, олардан сауалнамаға 12 адам қатысқан болатын. Сауалнама нәтижесі бойынша 3 адамның коммуникативті бақылауы төмен, ал 9 адамның коммуникативті бақылауы орташа болып шықты.

2. М. Снайдердің «Сіз адамды тыңдай аласыз ба?» тесті

Нұсқау: «Кез келген адаммен сөйлескенде сізді қанағаттандырмайтын немесе тітіркендіретін жағдайларды белгілеңіз - ол сіздің досыңыз, әріптесіңіз, тікелей жетекшіңіз, көшбасшы немесе жай ғана кездейсоқ әңгімелесушіңіз болсын». Жағдайлардың нұсқалары.

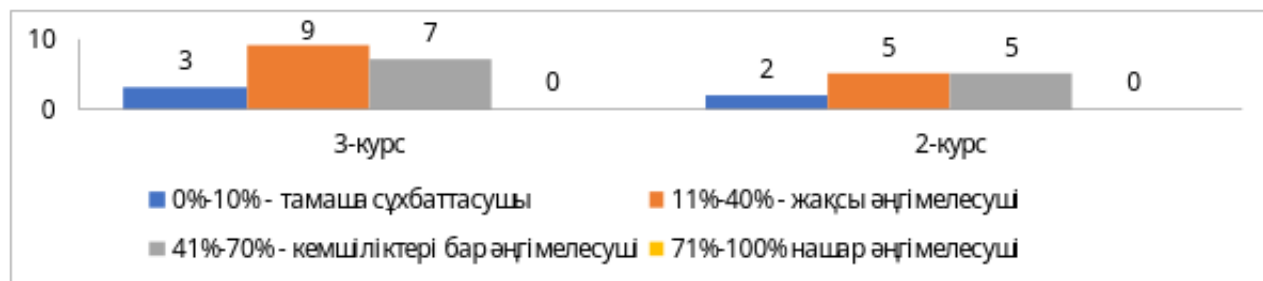
Бұл тест бойынша нәтижелер келесі тәртіппен өңделеді:

70%- 100% – Сіз нашар әңгімелесушісіз. Сіз өз бетіңізбен жұмыс істеп, тыңдауды үйренуіңіз керек.

40%-70% – Сізде кейбір кемшіліктер бар. Сіз мәлімдемелерге сын көзбен қарайсыз, сізде жақсы әңгімелесушінің кейбір жақсы қасиеттері әлі де жетіспейді, асығыс қорытынды жасаудан аулақ болыңыз, сөйлеу мәнеріне назар аудармаңыз, жасандылық жасамаңыз, айтылған сөздің жасырын мағынасын іздемеңіз.

10%-40% – Сіз жақсы әңгімелесушісіз, бірақ кейде серіктесіңіздің назарынан толықтай бас тартасыз. Оның сөздерін сыпайы түрде қайталаңыз, оған өз ойын толық ашуға уақыт беріңіз, ойлау қарқыныңызды оның сөйлеуіне бейімдеңіз және сізбен сөйлесу одан да жағымды болатынына сенімді бола аласыз;

0%-10% – Сіз тамаша сұхбаттасушысыз. Сіз тыңдай білесіз, сіздің қарым-қатынас стиліңіз басқаларға үлгі бола алады.

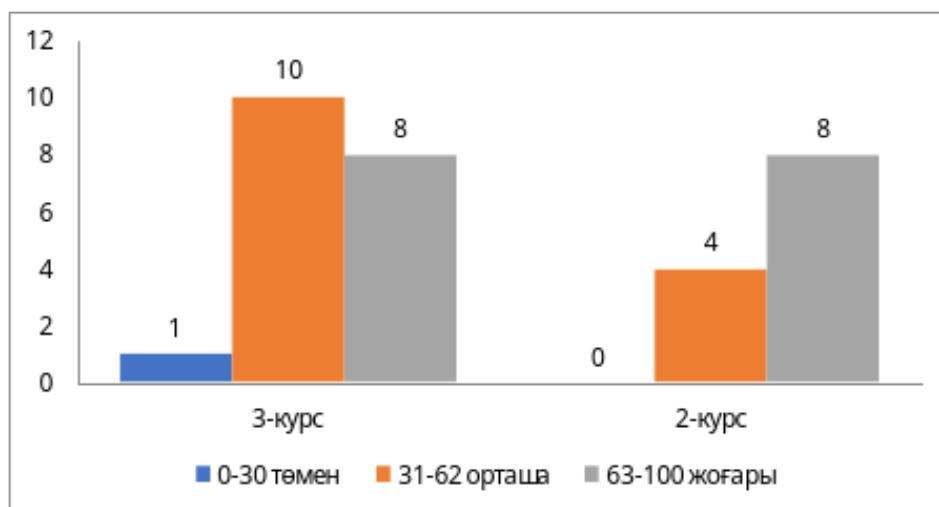
4-сурет. М. Снайдердің «Сіз адамды тыңдай аласыз ба?» тестінің нәтижелері

4-суреттен 1-тест нәтижесін көре аламыз. 3-курс білім алушылар арасында 3 адам – тамаша сұхбаттасушы, 9 адам – жақсы әңгімелесуші, ал 7 адамда кейбір кемшіліктер бар екені анықталды. 2-курс білім алушылар арасынан 2 тамаша сұхбаттасушы, 5 жақсы әңгімелесуші және 5 кемшіліктері бар адам анықталды. 3-курс арасынан да, 2-курс арасынан да нашар әңгімелесушілер анықталмады.

3.М. Снайдердің «Сөйлесу кезінде сіз сұхбаттасушыны сыйлай аласыз ба?» тесті.

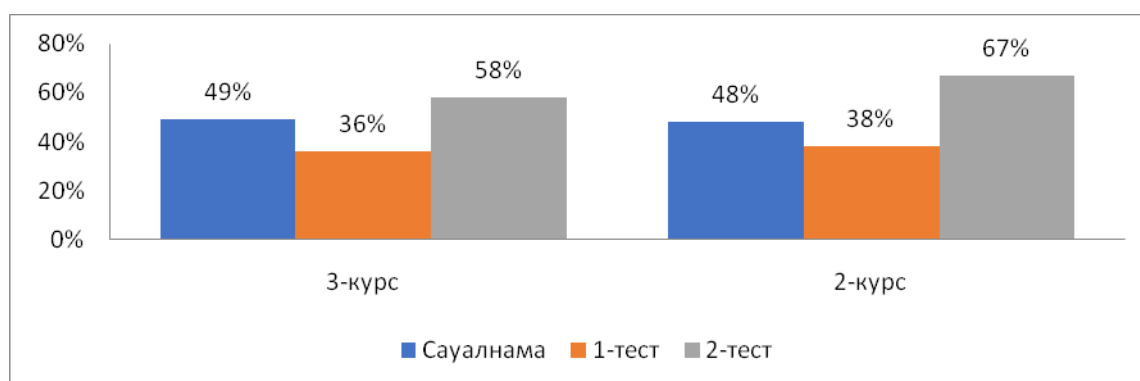
Нұсқаулығы: «Бағаланатын 10 сұраққа жауап беру керек: «әрқашан дерлік» - 2 ұпай, «көп жағдайда» - 4 ұпай, «кейде» - 6 ұпай, «сирек» - 8 ұпай, «ешқашан дерлік» - 10 ұпай».

Өңдеу және интерпретациялау: Ұпай жоғары болған сайын тыңдау қабілеті де дамиды. Егер 62 ұпайдан жоғары болса, тыңдаушы «ортадан жоғары». Әдетте тыңдаушылардың орташа балы – 55.

5-сурет. М. Снайдердің «Сөйлесу кезінде сіз сұхбаттасушыны сыйлай аласыз ба?» тестінің нәтижелері

5-сурет бойынша, 1 3-курс білім алушыларының тыңдау қабілеті төмен. 3-курс арасынан 10 білім алушы, 2-курс арасынан 4 білім алушы тыңдау қабілеттері орташа. 3-курс арасынан да, 2-курс арасынан да тыңдау қабілеті жоғары 8 адам анықталды. Жалпы сауалнама мен тест нәтижесін пайыздық көрсеткішпен келесі диаграммада ұсынамыз.

6-сурет. Сауалнама мен тест бойынша екі топтың пайыздық нәтижелері

Сауалнама мен тест бойынша екі топтың білім алушыларының 48- 49% жоғары көрсеткіштер шығарды. Бұл өздерінің эмоцияларын басқара білуімен, айналасындағы жағдайдың өзгеруіне икемді және ептілікпен жауап беруімен және өзгермелі жағдайларға мүмкіндігінше тез бейімделуімен ерекшеленеді. Мұндай мінез-құлық мүмкіндігінше адамның мінез-құлқының жоғары деңгейде хабардар болуын, мақсатқа жетуін растайды.

Сауалнама мен тест бойынша екі топтың білім алушыларының 36-38% арасында орташа көрсеткіштер шығарды. Бұл топтағы білім алушылар басқа адамдармен қарым-қатынаста шынайылығымен, эмоционалдылығымен ерекшеленеді. Бұл сипаттамалар жақсы да, зиян да болуы мүмкін, бірақ олардың болуы бұл респонденттердің мінез-құлқында айналасындағы адамдарды ескеруге кедергі келтірмейді.

Сауалнама мен тест бойынша екі топтың білім алушылары 58% және 67% төмен көрсеткіштер шығарды. Бұл білім алушылар үнсіз және тұйық екенін, жалғыздықты жақсы көретінін білдіреді. Алынған мәліметтер коммуникацияның қалыптасуының нақты деңгейлерін анықтауға және коммуникативті мәдениетті қалыптастыруды қамтамасыз ететін бірқатар факторларды анықтауға мүмкіндік берді.

2. Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетінің даму деңгейлерінің диагностикасы. (Лобанов.А.А)

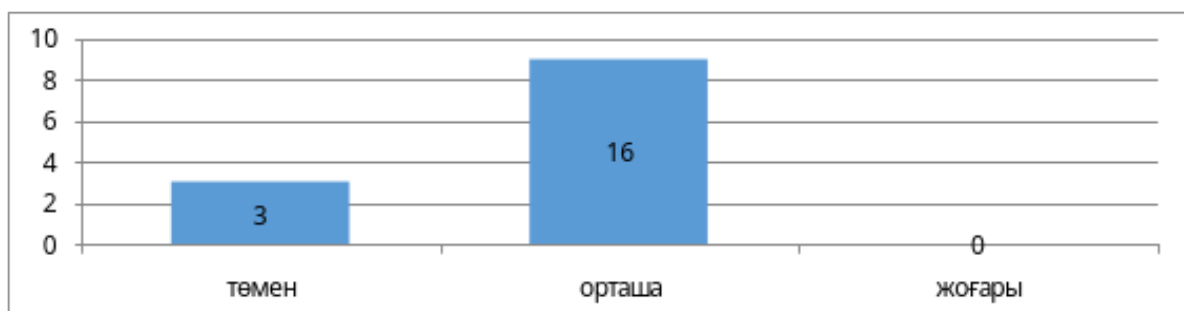
Мақсаты: жеке тұлғаның танымдық және қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасу деңгейін анықтау.

Нұсқау: 19 сұраққа жауап беру керек. Тек «иә» немесе «жоқ» деп жауап беріңіз. Егер сұраққа жауабыңыз оң болса, онда «+» белгісін, теріс болса «-» белгісін қойыңыз. Типтік жағдайларды елестетіп көріңіз және егжей-тегжейлерді көп ойламаңыз. Ойлануға көп уақыт жұмсамаңыз. Тез жауап беріңіз. (5-қосымша).

Нәтижелерді өңдеу: Педагогикалық мәдениет деңгейі 1,3,5,7,9,11,13,15,17,19 сұрақтарға оң жауаптар және 2,4 сұрақтарға теріс жауаптар қосындысымен анықталады. 1-6 төмен нәтиже, 7-12 орташа нәтиже және 13-19 жоғары нәтиже.

Зерттеу барысында бақылау тобы мен эксперимент топтарына диагностика жүргізілді. Бақылау тобы ретінде 2 курс білім алушылары, ал эксперимент тобы ретінде 3 курс білім алушылары таңдалды. 2 курстан барлығы 12 адам, ал 3 курс білім алушыларынан 19 адам зерттеуге қатысты. Алдымен, осы диагностика бойынша бақылау тобының зерттеу басындағы нәтижелерін қарастырамыз (кесте 4-қосымшада берілген).

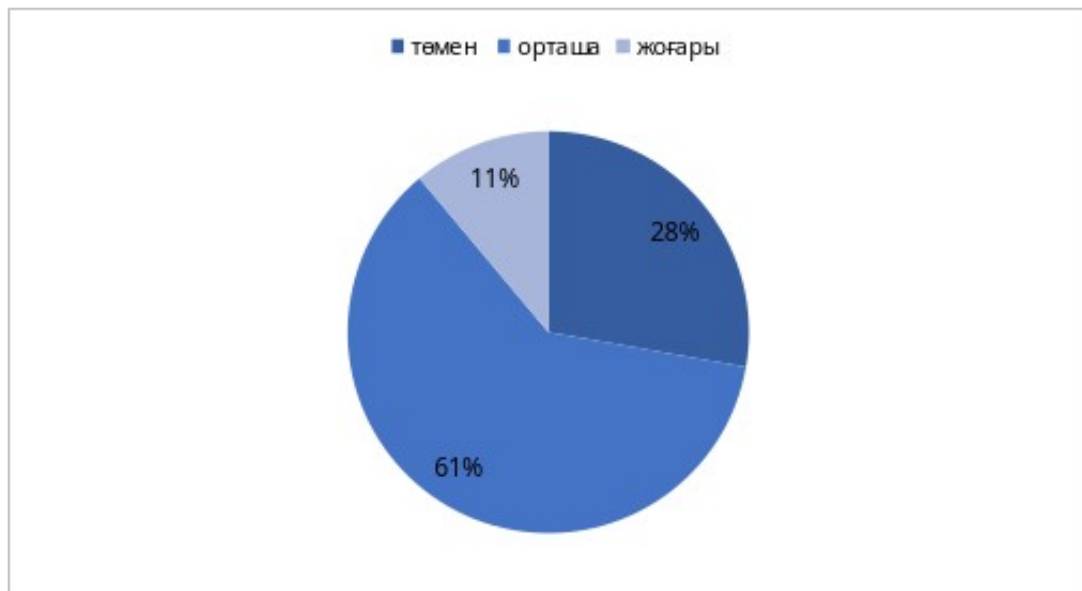
Бақылау тобының нәтижелерін диаграммада бейнелейтін болсақ, келесідей көрініс аламыз (сурет 7).

7-сурет. Зерттеу басындағы бақылау тобы ретінде білім алушылардың бастапқы нәтижелері

7-суреттен көріп отырғанымыздай, зерттеу басында бақылау тобында диагностика бойынша 3 (25%) төмен және 16 (75%) орташа деңгей анықталды. Жоғары деңгей бақылау тобында болмады. Ал енді эксперимент тобының нәтижелерін талдап көрейік (кесте 3 қосымшада берілген).

Ендігі кезекте зерттеу басындағы эксперимент тобының осы көрсеткіштерін диаграммада бейнелеп көрейік (сурет 8).

8-сурет. Зерттеу басындағы эксперимент тобы ретінде алынған 2 курс білім алушылардың бастапқы нәтижелері

8-суреттен зерттеу басында эксперимент тобында орташа көрсеткіштер басым болғанын байқаймыз. Орташа көрсеткішті 11 адам, яғни 61% көрсеткен. Диагностика бойынша 2 (11%) адамнан жоғары және қалған 5 (28%) адамнан төмен деңгей анықталды. Жоғары деңгей бақылау тобында болмады.

Коммуникативті қасиеттері жоғары білім алушылар келесідей сипатқа ие болады:

- ұжымдық және ұжым үшін жұмыс істей алады;
- кәсіби саладағы ұйымдастырушылық қызметке психологиялық тұрғыдан дайын, олар ұйымдастырушы ретінде динамизммен және перспективалылығымен ерекшеленеді;
- көшбасшылыққа ұмтылу;
- өзіне сенімді, амбициялы;
- орташа талапшыл, олар ерік-жігерімен, реакцияның қаталдығымен, өтініштердің батыл және категориялық формасымен, мақсатқа жетудегі табандылығымен, ашық және турашылдығымен ерекшеленеді;
- өз жолын алуға, өз ұстанымын қорғауға ұмтылу;
- ымыраға келуге бейім;
- мойынсұнғыш, тәжірибеге бейім;
- әдептілік: адамдармен қарым-қатынаста олардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, пропорциялық, әдептілік сезімін білдірді;

- бірінші кездесуде, контактілерде дұрыс үнді тез табу;
- көпшіл және қонымды;
- басқа адамдардың қажеттіліктеріне оңай жауап береді, көмектесуге дайын;
- басқалардың мінез-құлқына сезімталдық.

Коммуникативті қасиеттері орташа және төмен білім алушылар келесідей сипатқа ие болады:

- ұжымдық жұмыс істеуге қабілетті;
- көшбасшылыққа ұмтылмау;
- басқалардың арасында өздері туралы жақсы пікір қалыптастыруға ұмтылу;
- турашыл, ашушаң, қарсылыққа тап болса, агрессия танытады;
- кез келген ықпалға қарсы тұру, басшыларға агрессивті болу;
- еріксіз еліктеу, санасыз біреуге немесе бір нәрсеге тәуелді болу;
- өзіне сенімсіз, мойынсұнғыш;
- жеке бастың пайдасына ұмтылмайды, олар өзін-өзі берумен, әлсіздер мен қорғансыздарға қамқорлықпен сипатталады.

Осылайша, бастапқы анықтау кезеңінде келесі мәселелер анықталды:

- білім алушылардың көпшілдік пен тіл тапқыштық төмен деңгейі;
- болашақ кәсіби саладағы ұйымдастырушылық-коммуникативтік қызметке психологиялық дайын болмауы;
- өзіне және өз мүмкіндіктеріне сенімсіздік;
- ұялшақтық және оқшаулану;
- пайымдаудағы тәуелсіздіктің болмауы, кәсіби деңгейде қарым-қатынас жасай алмауға сенімсіздігі және т.б.

Бұл кезең тәжірибелік бағдарламаны әзірлеумен аяқталды.

2.2 ЦИФРЛЫҚ БІЛІМДІК ОРТАДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТИІМДІЛІГІН ТЕКСЕРУ

Біздің тәжірибе жұмысымыздың екінші кезеңінде Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінде «Психология және білім беру менеджменті» мамандығының 2-ші және 3-ші курс білім алушыларымен бірге коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру мақсатында арнайы дайындалған тренинг сабақтар жүргізілді.

Тәжірибелік жұмыстың бірінші мақсаты – коммуникативтік мәдениет дағдыларын, қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру. Ол рефлексиядан, өзінің мінез-құлқы мен қарым-қатынасын білуден басталады. Мысалы, білім алушы нұсқаулық бойынша белгілі бір жағдайда өзінің қарым-қатынасын жасайды. білім алушылардың қарым-қатынастың «қабаттарынан» хабардар болуға, оның сыртқы, техникалық жағын мазмұндық сипаттамалардан ажыратуға үйретеді. Одан кейін келесі кезең – санасында қатынас пен оның қарым-қатынастағы көрінісі арасындағы байланысты орнату келеді. білім

алушыларды басқа адамдардың мінез-құлқына аналитикалық тұрғыдан қарауға, осы мінез-құлықтың маңызды бөлшектеріне назар аударуға үйретеді.

№1 тренинг сабақ.

1. «Танысу» жаттығуы

Мақсаты: қарым-қатынасты бастаудың неғұрлым тиімді тәсілдерін анықтау.

Рәсім: қатысушылар екі топқа бөлінеді. Бірінші топтың әрбір мүшесі атын, бейнесін, мекен-жайын, телефонын ойлап табады. Екінші топта барлығы өздері болып қалады. Екінші топтың мүшелері өзін "қиын" деп санайтын қатысушылардың бірінші тобының біреуімен танысуы тиіс (ашылғысы келмейді, үзілді-кесілді және т.б.) жағдай айтылады (көлік, көше, мектеп, жағажай, қандай да бір қала және т.б.). Ойнағаннан кейін рөлдер алмасылады.

Талқылауға арналған сұрақтар.

- Танысқандар мен кіммен танысқандар не сезінді?
- Не көмектесті, не кедергі жасады?
- Коммуникацияға кіру жолдары қандай?

Тиімді қарым-қатынас дағдысы.

«Мен-мәлімдеме». Көбінесе қарым-қатынаста, қиын жағдайларда біз бір-бірімізге өткір, теріс баға беріп, мысалы, осы карталарда жазылғандай бастаймыз. Дауыстап оқы.

- Интонация туралы не айта аласыз?
- Сөз тіркестерін айтқан кезде қандай сезімде болдың?
- Айналаңыздағылар қандай сезімде болды?
- Сіз үнемі осылай жүресіз.
- Сіз мені үнемі кінәлайсыз.
- Сіз әдеттегідей дайын емессіз.
- Сіз өзіңіздің сүйікті қызыңызбен бірдейсіз.
- Сіз әрқашан қателесесіз.

Не істеу керек? Бұл мәлімдемелер айыптаудан қалды ма?

«Мен мәлімдемесін» құру үшін мына формуланы орындау керек:

жағдай + сезім + түсіндіру: Оқиғаны объективті түрде сипаттаңыз (мен оны көргенде ...).

Осыған қатысты эмоцияларыңызды сипаттаңыз (мен сезініп тұрмын, ренжідім, қалай әрекет етуді білмеймін).

Сезімдердің себептерін түсіндіріңіз және өз тілектеріңізді айтыңыз (өйткені маған ұнамайды, мен қалаймын).

«Мен мәлімдемесі» сияқты келесі фразалар:

- сіз әрқашан өзіңізді өте нашар ұстайсыз.
- сіз бәрін қайтадан құрттыңыз.
- сіз мені үнемі кінәлайсыз.
- сізбен жақсы сабақ алу мүмкін емес.

«Сен-мәлімдемелерден» айырмашылығы, «Мен-мәлімдемелер» басқа адамға белгілі бір жағдайға қатынасыңызды бағаламай, өз сезіміңізді білдіру арқылы жеткізеді. Бұл мәлімдемелер басқа адамды айыптамайды, бірақ жай ғана сезімнің пайда болу фактісін көрсетеді.

«Сөзсіз сәлемдесу» жаттығуы.

Мақсаты: байланыс басында, танысу кезінде мінез-құлық репертуарын кеңейту.

Жасалу жолы: әрбір қатысушы мимика, пантомимика мүмкіндіктерін пайдалана отырып, бірақ үнсіз топтың әрбір мүшесімен сөзсіз сәлемдесуі тиіс. Егер сәлемдесу біркелкі болса, фильмдерден сәлемдесу тәсілдерін немесе ұлттық сәлемдесу тәсілдерін еске салған жөн.

«Жеке және ортақ пікірдің сәйкестігін анықтау» жаттығуы.

Мақсаты: жеке пікірдегі айырмашылықтарды көрсету, сондай-ақ сенің пікірің айналадағылардың пікірімен әрдайым сәйкес келмейтіндігін, бұл фактіні қабылдауға үйрету.

Жасалу жолы:

а) барлық қатысушылар шеңберде отырады. Олардың біреуіне көздің түсін ескере отырып, ақшыл көзден қара көзге дейін бәрін ауыстырып отырғызу ұсынылады. Тапсырманы орындау барысында оның пікірін түзетуге ешкімнің құқығы жоқ. Содан кейін басқа біреуге алынған комбинацияны өзінше түзету ұсынылады. Келесілерге де солай ұсынылады.

Қорытынды: әркім өзінше көреді;

б) бір қатысушыға дауыс қарқынына сәйкес бәрін ауыстырып отырғызу ұсынылады. Әрбір қатысушы өз атын айтады. Бұл дауыстарды тыңдаған соң жүргізуші ең жоғарыдан ең төменге дейін барлығын отырғызуы тиіс. Біреулер түзетеді.

Қорытынды: әркім өзінше естиді;

в) қатысушыларды қолдарының жылуы бойынша орналастыру ұсынылады. Басқалары түзетеді. Қорытынды: әркім өзінше сезінеді.

Тренинг барысында түсірілген суреттер (6-қосымша).

Талқылау:

Жеке қабылдау кезінде адамдар қарым-қатынас мәселелерін қалай шеше алады? Қарым-қатынас принциптеріне "Әркімнің сезіну, көру, есту, ойлану құқығы бар; әркім бұл құқықты айналасындағыларға мойындауға міндетті".

Тренингіміз аяқталды.

№2 тренинг сабақ.

"Сәлемдесу" жаттығуы.

Жаттығудың мақсаты: – байланыс орнату процесінде сенімді қарым-қатынас стилін қалыптастыру; - сенімді қарым-қатынасқа жағымды эмоционалды көзқарастар құру.

Жасалу жолы: қатысушылар шеңберге отырады және кезек-кезек бір-бірімен амандасады, міндетті түрде серіктестің жеке басына баса назар аударады, мысалы: "Мен сені көргеніме қуаныштымын және сенің керемет көрінетініңді айтқым келеді" немесе "Сәлем, сен әрқашан жігерлі және көңілдісің".

Сіз алғашқы танысу кезінде адамның өзі бөлген жеке қасиетін еске түсіре аласыз. Қатысушы бәріне бірден немесе нақты адамға жүгіне алады. Осы психологиялық жаттығу кезінде топ қарым-қатынастың сенімді стиліне бейімделіп, бір-біріне деген ізгі көзқарасын көрсетуі тиіс. Жүргізуші байланыс

орнату мәнеріне назар аударуы қажет. Тапсырмаға 10-15 минут беріледі. Ол аяқталғаннан кейін қатысушылар жіберген әдеттегі қателерді талдап, сәлемдесудің тиімді тәсілдерін ойлап табуға болады.

Шағын лекция: Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениеті.

Жалпы кез келген оқытушының коммуникативтік мәдениеті оның белгілі бір білім саласындағы құзыреттілігімен және әдістемелік мәдениетімен шектелмейді. Педагогикалық қарым-қатынасты мәдениетсіз елестету мүмкін емес, өйткені педагогикалық қарым-қатынас педагогикалық іс-әрекеттің негізгі құралы болып табылады.

Коммуникативті мәдениеттің жоғары деңгейіне жету үшін:

- қарым-қатынастың психологиялық заңдылықтарын түсіну керек.
- коммуникативті әлеуетіңізді бағалау, қандай қасиеттерді дамыту, неден арылу керектігін шешу қажет.
- рефлексия қабілеттерін дамыту керек.
- өнімділік құпияларын меңгеру, байланыс.

Қарым-қатынас мәдениетінің жоғары болуы оқытушының кәсіби тұлға ретіндегі имиджінің құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады.

Бейне – адамның естелігінде қалдыратын әсер, ол туралы ой-пікір.

Қорытындылай келе, мен сіздерге «қарым-қатынас өсиеттерін» ұсынамын (А.Б. Добрович):

- Кез келген қызметте адамдармен қарым-қатынас ең бастысы, одан да көп сабақ беруде. Басқа адамдармен қарым-қатынастарыңыз туралы ойланыңыз, оларды өзара түсіністік пен сенімге негіздеңіз.

- Адаммен қарым-қатынас жасағанда, өзіңіздің нақты мақсаттарыңыз бен армандарыңызға жетуге ешқашан тоқтап қалмаңыз. Мұғалім ретінде бағдарламасы, сабақ жоспары басты болып табылатын шенеунікке айналмаңыз. Бала, оның қызығушылықтары, талпыныстары, оның бүгінгі мен болашағы сіздің жұмысыңыздың мәні екенін ұмытпаңыз.

- Әр адамның бойынан оны басқалардан несімен ерекшелендіретінін, оны қайталанбайтын етіп көрсететін «өзіндік ерекшелікті» көруге үйреніңіз. Әр адам бірегей және әрқайсысына әртүрлі көзқарас қажет екенін есте сақтаңыз.

- Адамдарға келгенде, өз проблемаларыңызды, амбицияларыңызды, стереотиптеріңізді қалдырыңыз. Адаммен сөйлесу, онымен оның ресми мәртебесімен емес, ол туралы идеяларыңызбен сөйлесіңіз. Теңдікке деген қажеттілік барлығына, оның ішінде көбірек балаларға тән.

- Өзіңізді сырттан, басқа адамдардың көзімен көруді үйреніңіз. Олармен қарым-қатынас жасау кезінде өзіңізді қалай ұстағаныңызды талдаңыз, өзіңізді сөйлескен адамның орнына қоюға тырысыңыз.

- Адамдарға жиі күліңіз. Күлімсіреу айналаңыздағы адамдарды жеңіп, жағымды эмоционалды көңіл-күй тудырады және басқаларды сізбен сөйлескісі келеді.

- Өзіңіздің ішкі және рухани дүниенізді, дарыныңыз бен қабілетіңізді дамытыңыз, шығармашыл рухани бай адам әрқашан басқа адамдарды өзіне

тартатынын есте сақтаңыз, әсіресе мұның бәрі сезімталдықпен, басқаларды түсіну қабілетімен үйлескенде.

Д.Карнегидің 6 қарым-қатынас ережесі.

1. Күлімсіреу.

2. Достық қарым-қатынаста болу.

3. Ақжарқын болу.

4. Адамдарға шынайы қызығушылық таныту.

5. Жақсы тыңдау.

6. Басқаларды не қызықтыратыны, өздері туралы айтуға ынталандыру.

Кез-келген қарым-қатынаста келесі ережелерді сақтауға кеңес беріледі:

- Шын жүректен мойындай отырып, мақтаудан бастаңыз.

- Бұйрықтың орнына сұрақтар қойыңыз.

- Адамдарға жақсы репутация жасау, олардың беделін сақтауға мүмкіндік беру.

- Қателік болса, барлығын түзетуге болатындай әсер қалдырыңыз.

- Не істеуге болмайтынын емес, не істеуге болатынын көретіндей етіп сөйлесіңіз.

- Адамды мақта, ісін, жұмысын, іс-әрекеттерін сына.

Ал енді ой толғау ретінде мен сізге «шамаданға» бірдеңе жинауды ұсынамын. Бүгінгі сабақтан өзіңізге не алдыңыз, сізге не пайдалы болды, нені жаңа білдіңіз.

«Шамаданға» өзіңізге ұнамаған нәрсені салыңыз, ол артық, қажетсіз болып көрінді, ал «еттартқышқа» - сіз нені түсінбедіңіз, тағы нені қайталау керек, «қорытыңыз». Тренинг аяқталды.

Жалпы болашақ педагог-психологтардың құзіреттілікке негізделген тәсілдің негізгі идеясы білім беру жүйесінен тыс маңызды нәтижелерге назар аудару болып табылады. Отандық ғалымдардың ғылыми еңбектерін салыстырмалы талдау «кәсіби құзіреттілік» ұғымын тұлғаның ажырамас қасиеті, оның ішінде кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін жеткілікті білім, дағды және жеке тәжірибе ретінде анықтауға мүмкіндік береді.

Құзіреттілікке негізделген тәсілді екі бағытта қарастыруға болады:

– кәсіби құзыреттер;

- білім алушылардың жеке қасиеттері (соның ішінде коммуникативті дағдылардың болуы).

Білім алушылардың коммуникативті дағдыларына айтарлықтай жоғары талаптар қойылады, өйткені олар бәсекеге қабілеттілік пен кәсіпқойлықтың көрсеткіші болып табылады. Оқыту процесінде білім алушылардың коммуникативті дағдыларын қалыптастыру әр түрлі жолдармен жүзеге асырылады. Осылайша, оқытушылар білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге ықпал ететін семинарлар, конференциялар, пікірталастар және басқа да іс-шараларды өткізуде, тәжірибеде білім алушылардың оқыту технологияларын ынтымақтастықта қолданады.

Қазіргі уақытта заманауи білім беру технологиялары ерекше танымалдылыққа ие болып жатқанын атап өтеміз: кәсіби форумдар мен конференцияларға қатысу, интерактивті технологияларды пайдалана отырып

жұмыс орнында оқыту, симуляциялық технологиялар және «жұмыс орнын қайта құру», коучинг, тәлімгерлік, кеңес беру, әңгімелеу, стрейтинг, практикалық мәселелерді ұжымдық шешу (краудсорсинг, вики-жобалар) т.б.

Ж.Е.Ермолаева оқытудың, тәлімгерліктің, дамытудың және ынталандырудың педагогикалық міндеттерін шешуге бағытталған белгілі бір құрылымы мен сипаты бар әңгімелерді пайдалануға негізделген педагогикалық әдістеме ретінде әңгімені пайдалану мүмкіндігін атап өтеді. Ендеше орта кәсіптік білім беру жүйесінде сауатты маманды қалыптастыру үшін әңгіме айтудың маңызы одан кем емес екенін байқаймыз.

Диссертациялық жұмысымыздың тақырыбы цифрлық білімдік ортада болғандықтан 3 тренингті «Ойлау мәдениетін дамыту» тақырыбында (конференция форматында Zoom цифрлық платформасында ассоциативті ойлауды дамытуға арналған тренинг) термен жүргізілді. (8-қосымша).

№4 тренинг сабақ.

«Сұхбат» жаттығуы

Мақсаты: сауатты сұрақтар қоя білуді анықтау.

Жасалу жолы: бір адам жетекші болып, кеше қызықты оқиға болғанын (киноға, театрға, сапарға және т.б.) топқа хабарлайды; барлығы жүргізушімен әңгімелесіп, мүмкіндігінше толық мағлұмат алуға бағытталған сұрақтарды кезекпен қояды. Ашықтықтың, шынайылықтың әртүрлі дәрежесімен жауап беруге болады, сұрақтарға неғұрлым көп немесе азырақ толық жауап беруге болады. Жұмыс барысында есімдерді пайдалануға, визуалды байланысқа, сұрақтарды ресімдеуге, жауап берушіге өз жауабын беруге мүмкіндік беруге сұрау салушылардың назарын аударған жөн.

Талқылау: мәселені таңдаудың, оны тұжырымдаудың қиындығын, жауаптың қойылған сұрақтың жауабы ретінде қабылданғанын атап өту.

- Бұл немен байланысты болуы мүмкін?

Жүргізушіге қандай сұрақтар ұнап, тақырыпты ашуға мүмкіндік берді, ал қандай сұрақтар жоқ және неге?

«Үміткер» жаттығуы мақсаты.

Тиімді қарым-қатынас жасау және келіссөздер жүргізу техникасын пысықтау.

Жасалу жолы. Шынайы сылтау тек жетекші және бір қатысушыға белгілі - жұмысқа қабылдау туралы әңгімелесуге дайындалу, онда өзінің шынайы себептерін жасыру, ал басқаларын көрсету. Мысалы, оған осы кәсіпорында менеджер болып жұмыс істеу өте қызық, ал шын мәнінде оған мемлекеттік кәсіпорында еңбек кітапшасын ашу қажет деп айту. Бірақ ол шынайы себепін мойындай алмайды.

Жұмыс берушінің - басқа қатысушының міндеті - үміткердің шынайы уәжін түсіну. Егер бір жұмыс беруші бұл міндетті орындай алмаса, іс үшін екінші (қатысушы) қабылданады. Қалған қатысушылар бақылайды.

«Әріптестің қарым-қатынастағы бірінші әсері, қабылдауы» жаттығуы
Мақсаты: сензитивтілікті дамыту. Қарым-қатынастағы көзқарастың мәнін, қарым-қатынастың сөзсіз құрамдас бөліктерін анықтау. «Бірінші әсер және оның құрамдас бөліктері» тақырыбында топтық пікірталас түрінде өткізіледі.

«Қарым-қатынастағы жетекші модальдылық» жаттығуы.

Мақсаты: кейіннен аз пайдаланылатын модальдықтарды дамыта отырып, жетекші модальдықтарды анықтау; байқаушылықты дамыту; мінез-құлықтың ойын формаларын дамыту.

Жасалу жолы:

а) Әрбір қатысушыға иллюстративті материал (пейзаждарды көбейтуден жақсы) беріледі және осы иллюстрация бойынша шағын әңгіме құрастырып, жазу қажет. Бірнеше әңгіме оқылады. Пайдаланылатын предикаттар бойынша жетекші модальдылық айқындалады;

б) жұптарға бөлініп, әңгіме құрастыру, бірақ өзінің жетекші модальдылығы жоқ предикаттарды пайдалану, яғни «өз тілінде» сөйлеспеу. Талқылау: бірінші және екінші жағдайда сипаттау процесін салыстыру, топ мүшелері кездескен қиындықтарды атап көрсету. Сирек пайдаланылатын модальдылықты жандандыру мүмкіндігі туралы мәселені талқылауды ұсынуға болады;

в) топтың бірнеше қатысушыларына өз өмірінен қандай да бір оқиға туралы айтып беруді ұсыну. Әр әңгімеден кейін жетекші модальдықтар туралы бұрын алынған ақпаратпен салыстыруға тырысып, қимылдарды, позаларды талдау;

г) көліктегі кездесудің не сөйлесудің (сахналар кез келген болуы мүмкін) (алдын ала дайындалған) сахнасын ойнау. Мінез-құлық, сөздік бойынша сахнаға қатысушылардың жетекші модальдылығын анықтау.

Ұсыныстар.

Әңгімелесушіні тыңдау ешқашан:

1) үнсіздікті назар аудармаңыз. Ең дұрысы сіз сөйлеуден тыңдауға оңай және табиғи түрде ауыса білуіңіз керек;

2) тыңдағандай көрінбеңіз. Сіз тыңдамайтыныңызды мойындап, мысалы, бос еместігіңізге сілтеме жасаған дұрыс;

3) қажетсіз кедергі жасамаңыз. Егер бұл орын алса, үзілген әңгімені қалпына келтіруге көмектесіңіз;

4) қорытынды жасауға асықпаңыз. Есіңізде болсын, бағалаудың барлық түрлері мазмұнды қарым-қатынасқа кедергі болып табылады;

5) тым көп сұрақтар қоймаңыз. Жабық сұрақтарды барынша азайту керек, ал ашық сұрақтардың тым көп болуы белгілі бір дәрежеде сұхбаттасушыны басады, оның бастамасын алып тастайды және қорғаныс позициясына қояды;

6) ешқашан әңгімелесушіге "мен сіздің сезімдеріңізді жақсы түсінемін" деп айтпаңыз;

7) эмоционалды сөздерге тым сезімтал болмаңыз. Бұл хабарламаның мағынасын түсінуге кедергі келтіруі мүмкін. Өз сезімдеріңіз шынымен білу керек нәрсені түсінуге кедергі келтіруі мүмкін;

8) сұралмайынша кеңес бермеңіз. Егер ол сұралса, әңгімелесушінің шын мәнінде не қалайтынын білу үшін рефлексивті тыңдау әдістерін қолданыңыз;

9) "өзіңдікі" туралы ойлана отырып, тыңдауды баспана ретінде жасырмаңыз.

1. Әдеттеріңізді анықтаңыз.

- Сіздің күшті жақтарыңыз қандай?

- Сіз қандай қателіктер жібересіз?

Тыңдау әдеттеріңізді жақсы білу - оларды өзгертудің бірінші кезеңі.

2. Қарым-қатынас үшін жауапкершіліктен бас тартпаңыз. Есіңізде болсын, қарым-қатынасқа кем дегенде 2 адам қатысады. Біреуі сөйлейді-екіншісі тыңдайды, ал әрқайсысы тыңдаушы ретінде кезектесіп әрекет етеді. 3. Физикалық тұрғыдан мұқият болыңыз. Вербалды емес қарым-қатынастың барлық құралдарын (бұрылыс, поза, қимылдар) және белсенді тыңдау формаларын қолданыңыз. Есіңізде болсын, спикер тас қабырғамен емес, тірі, Мұқият сұхбаттасушымен сөйлескісі келеді.

4. Әңгімелесушінің айтқанына назар аударыңыз. Зейіннің саналы шоғырлануы болуы керек.

5. Сөздердің мағынасын ғана емес, сұхбаттасушының сезімін де түсінуге тырысыңыз. Есіңізде болсын, адамдар өз ойлары мен сезімдерін әлеуметтік қабылданған нормаларға сәйкес "кодталған" түрде жеткізеді.

6. Сөйлеушінің ауызша емес сигналдарын бақылаңыз. Сөйлеушінің бет-әлпетін және оның сізге қаншалықты жиі қарайтынын және сізбен визуалды байланыста болуын қадағалаңыз. Оның қаншалықты сіге жақын орналасқанына назар аударыңыз, дауыс тоны мен сөйлеу жылдамдығын қадағалаңыз.

7. Басқа адамға қатысты мақұлдау параметрін ұстаныңыз. Бұл қарым-қатынас үшін қолайлы атмосфера жасайды.

8. Түсінуді білдіруге тырысыңыз. Әңгімелесушінің шын мәнінде не сезінетінін және не айтқысы келетінін түсіну үшін рефлексивті тыңдау әдістерін қолданыңыз.

9. Өзіңізді тыңдаңыз. Бұл дағды әсіресе басқаларды тыңдау қабілетін дамыту үшін пайдалы. Сіз мазасызданған немесе эмоционалды түрде қозған кезде, басқалардың айтқанын тыңдау ең аз болады. Егер біреудің хабарламасы сіздің сезімдеріңізге әсер етсе, оларды басқа адамға білдіріңіз: бұл жағдайды нақтылайды және басқаларды жақсы тыңдауға көмектеседі.

10. Өтініштерге тиісті әрекеттермен жауап беріңіз. Есіңізде болсын, көбінесе сұхбаттасушының мақсаты – ақпарат сияқты нақты сезілетін нәрсені алу немесе пікірді өзгерту немесе оны жасауға мәжбүрлеу.

№5 тренинг сабақ.

«Шетелдік және аудармашы» жаттығуы.

Мақсаты. Ақпаратты дұрыс жеткізе білуді дамыту. Түйіндеу және өз сөзімен айту техникасын пысықтау.

Жасалу жолы. Топта 2 қатысушы таңдалады, олардың біреуі шетелдік, ал екіншісі аудармашы рөлін атқарады. Қалғандары өздеріне келген шетелдік қонақтың баспасөз конференциясында болған журналистерге айналады. «Шетелдік» өз кейіпкерінің бейнесін өзі таңдап, көпшілікке таныстырады. Журналистер сұрақтар қояды. Осы уақыт ішінде қысқаша және сығымдалған, бірақ нақты ақпарат беру қажет аудармашы «жұмыс істейді». Бірнеше «қонақ» және «аудармашы» жасауға болады.

Талқылау. Әрбір аудармашылардың күшіі және әлсіз жақтары анықталады. Нұсқауды анағұрлым дәл орындағандарды бөлектеу. К. Роджерстің тым

дәлме-дәл түсіндіру бас тартуды және қорғауды тудыруы мүмкін деген идеясын еске түсіру, ал сәйкессіз талдау - адамды ешкім түсінбейді деген сезімде тағы бір рет бекіту.

«Әр түрлі жағдайлар» ойыны

Ойынның мақсаты: белсенді топтық қарым-қатынасты дамыту, өзінің әлеуметтік «бетперделеріне» ішкі талдау жасауды үйрену. Қатысушылар шеңберге отырады. Әркім «Мен нашар естимін», «Мен бай», «Мені мақтандар», «Барлық проблемаларды шешемін», «Соғысқанды жақсы көремін», «Ақша беремін», «Мен бәрін білемін», «Мен сендерді алдап жүрмін» және т.б. деген жазулары бар карточка алады.

Карточкаларды иесі жазуды көрмейтіндей етіп ұстайды, ал басқалардың бәріне ол көрінеді. Қатысушылар карточкада жазылғандарға сәйкес бір-бірімен белсенді сөйлеседі. Карточканың иесімен қарым-қатынас «маңдайына» емес, сұрақтар, ұсыныстар немесе бекітулер түрінде, жанама түрде, белгілермен құрылады және бұл ретте ол оның карточкасында нақты (сөзбе-сөз) жазылғанын білуі тиіс.

Карточканың иесімен қарым-қатынас «маңдайына» емес, сұрақтар, ұсыныстар немесе бекітулер түрінде, жанама түрде, белгілермен құрылады және бұл ретте ол оның карточкасында нақты (сөзбе-сөз) жазылғанын білуі тиіс. Ол сұрақтарға, өтініштерге, бекітулерге, әрине, әзірге ақпаратты қабылдап, жауап бермейді және ешкімге ешқандай сұрақтар қоймайды. Талқылау келесі сұрақтарға жауап іздеу әдісімен жүргізіледі.

- Карточкадағы жазудың мазмұны туралы не білуге көмектесті?

- Карточкадағы жазудың мазмұнын түсінуге не кедергі болды?

-Карточкалар иелерінің атына қандай жұқа және өткір пікірлер немесе сұрақтар айтылды?

«Адам тұрыстары» жаттығуы.

Мақсаты: тұлғааралық қарым-қатынаста құзыреттілікті арттыру, вербалды емес қарым-қатынасты дамыту.

Орындалуы: Мына тұрыстарда тұрыңыз:

1. Жағдайды бақылауда ұстайтын және өз ойын жасырмай айтатын адам.

2. Басқалардан бағынуға және моральдық нұсқаулар беруге ұмтылатын адам.

3. Адамның қорғаныс жағдайы.

Қос позаның мысалдары:

4. Флиртадам немесе ұялған және өзіне сенімсіз адам.

5. Тәндік қатынастың артында достықтан басқа ештеңе жоқ екенін көрсеткісі келетін немесе асыра құрмет көрсетуге ұмтылған адамның қалпы.

6. Өзінің бойынан ұялатын және (немесе) басқаларға көрінбеуге ұмтылатын адамдарға тән.

7. Бойы кішкентай және/немесе басқа адамдарға маңызды екеніне сендіруге тырысатын адам.

– Белгілі бір рөлге түсіп көру оңай ма, қиын ба?.

№6 тренинг сабақ.

«Психологиялық жаттығу»

Мақсаты: релаксация және зейінді шоғырландыру әдістерін меңгеруге, энергетикалық әлеуетті арттыруға көмектесу.

Орындалуы:

1. Тұрып, иық сүйектерін біріктіру, күлімсіреу, оң көзбен, содан кейін сол көзді қысу, қайталау: «Мен өзімді мақтан тұтамын, көп нәрсеге лайықтымын».

2. Алақанды кеудеге қойып: «Мен әлемдегі барлық адамдардан ақылдымын», қолымды басымнан жоғары созып: «Мен ешкімнен қорықпаймын», бөкселерімді қатайту: «Керемет, мен қандай жақсымын», бөкселерімді босаңсытып: «Енді мен жүз жыл өмір сүремін».

3. Оңға, содан кейін сол аяққа секіру, қайталаңыз: «Мен көңілді және жігерлімін, және менде бәрі жақсы жүріп жатыр».

4. Алақанды алақанға ысқылау, қайталау: «Мен сәттілікке жетем, күн сайын байып жатырмын».

5. Аяқтың ұшында тұрып, сақина түрінде қолыңызды басыңыздың үстіне жабыңыз, қайталаңыз: «Мен күн сәулесімен жылытамын, мен ең жақсыға лайықпын».

«Түймедақ» жаттығуы.

Мақсаты: бір-біріне деген оң көзқарасты қалыптастыру, өзін-өзі бағалауды арттыру, тренингке қатысудан жағымды эмоцияларды бекіту.

Өткізу тәртібі: Сабақтың 9 қатысушысы гүлді алады - «түймедақ» («түймедақты жетекші алдын ала сызып, кесіп алады, ал ондағы гүл жапырақтары топ мүшелерінің санына сәйкес келеді). Әр қатысушы гүлдің ортасына өз атын жазып, оң жақта отырғанға шеңбер бойымен береді.

Жақын жерде орналасқан қатысушыдан «түймедақ» алған қатысушылар гүлдің «иесіне» не ұнайтынын жазады, яғни гүлде аты бар адамға, бұл жеке қасиеттер мен сыртқы қасиеттер болуы мүмкін, бірақ олар «жапырақшада» оң формада толықтауыш түрінде ұсынылуы керек. (Мысалы: ақкөңіл, көңілді, т.б.) Әрі қарай «түймедақ» шеңбер бойымен және гүл иесіне жеткенше беріледі. (Әр қатысушы мақтау сөздерін тек бір жапырақшаға жазады, бірақ олардың саны кез келген болуы мүмкін.) Барлық қатысушылар өздерінің «түймедақтарын» алған кезде, олар бір-бірімен өз әсерлерімен бөліседі. Комплимент алу жақсы. Оларға ұсыныс ұнады ма?

«Әндетіп айтылатын тақпақ» жаттығуы

Мақсаты: тыңдау және есту қабілетін дамыту.

Орындалуы: Қатысушылардың бірі бөлмеден шығады. Осыдан кейін қалғандары белгілі өлеңді таңдап, алғашқы екі жолдың сөздерін өзара таратады. Мысалы: «Біздің Алма қатты жылап жатыр, ол өзенге доп тастады». Сөздер бір-бірден сағат тілімен таратылады. Барлығына сөздер жеткіліксіз болса, басынан бастаңыз. Осыдан кейін шыққан адам қайтып келеді де, жетекшінің белгісі бойынша әркім бір уақытта өз сөзін айтады. Қайтып келген адам қай жолдың келтірілгенін түсінуі керек.

«Интонация» жаттығуы.

Мақсаты: интонациялық экспрессивтілік ауқымын кеңейту, сонымен қатар қатысушыларға олардың интонациясын көпшілік қаншалықты адекватты түрде қабылдайтынын анықтауға көмектеседі.

Орындалуы: Кішкентай қағаз қиындыларына топ бірінші ойға келген сезімнің, эмоцияның атын жазады. Мұны әркім көршімен ақылдаспай өз бетінше жасайды. Жапырақтарды жинап, араластырып, қайтадан таратады. Жүргізуші қатысушылар өздерінің қағазында жазылған интонациямен айтуы керек фразаны айтады. Қатысушылар сол сезіммен сөз тіркесін өздерінің қағазында жазылған интонациямен айтады.

Фразаны айтқан кезде ойыншы басқалардың өз болжамдарын айтуын күтеді, содан кейін ол қандай сезімді интонацияға салғанын хабарлайды. Талқылау

«Ал және бер» жаттығуы.

Мақсаты: эмоционалды экспрессивті қол қимылдары туралы дұрыс түсінікті дамыту.

Орындау: Қатысушылар шеңбер бойымен орналасқан орындықтарға отырады және бір-біріне қиялдағы заттарды береді. Қатысушылардың қолдарына бүйірден қарап, олар нақты заттармен әрекет етіп жатқандай әсер қалдыруы керек. Мысалы: штанга, гүл, мұз айдыны, көбелек.

«Сана аймағы» жаттығуы. Сана тәжірибесін үш аймаққа бөлуге болады: сыртқы әлем, дененің ішкі әлемі және ойлар мен қиялдар әлемі. Серіктесіңізді таңдап, бір-біріне карама-қарсы отырыңыз, терең демалып, дененіңізді босаңсытыңыз. Сыртқы әлем туралы қандай да бір ақпаратпен кезекпен бөлісіңіз. Сөйлемдер «Мен мұны енді түсіндім...» деп бастаңыз және оларды сыртқы әлемдегі заттардың әсерінен туындайтын сезімдер туралы тікелей хабардар екендігіңіз туралы тұжырымдармен аяқтаңыз, мысалы, кондиционердің гуілдеуі, хош иістің әсері және т.б. 1-2 минут ішінде осы мәлімдемелерді қайталаңыз және сыртқы әлем туралы хабардар болуды жалғастырыңыз. Бір нәрсені түсіндіруден, бағалаудан немесе бекітуден аулақ болуға тырысыңыз, тек сыртқы әлеммен байланыста болыңыз.

Содан кейін рөлдерді ауыстырып, енді серіктесіңіздің хабардарлығы туралы әңгімесін тыңдаңыз. Егер серіктесіңіздің түсіндіріп жатқанын немесе бағалай бағалай бастағанын естісеңіз, кері байланыс беріңіз және оның сыртқы әлемге оралуына көмектесіңіз. Енді сіздің ішіңіздегі болып жатқан әлемге - ішкі әлемге назар аударыңыз. Сөйлемдеріңіз «Енді мен білемін...» деп басталуы керек және оларды іштің қысылуы, ауыздың құрғауы, қолдың қышуы және т.б. сияқты ішкі сезімдер туралы хабардар екендігіңіз туралы хабарламалармен аяқтаңыз. Осы мәлімдемелерді қайталаңыз және шамамен бір минут бойы хабардар болыңыз. Содан кейін серіктесіңіздің ішкі әлемі туралы тыңдаңыз.

Жаттығу барсында сезіну, түйсік, болжау, қиялдау сияқты сана әлемінің айырмашылықтарын сезінуге мүмкіндік береді. Талқылау. Аймақ санасының процестері арасында жиі шатасулар болып жатады. Егер сіз өзіңіздің сезіміңізді түйсікпен, болжаммен, сеніммен, оларға қатысты пікірмен алмастырып алсаңыз, онда қателік орын алады. Жаттығу барысында серіктесіңіз аймақтарды ажыратуды үйренуге көмектеседі. Ойыңыздың шынайылығы, дәлдігі туралы кері байланыс алыңыз. Содан кейін

серіктесіңіздің бұл жаттығуды қалай орындағанын тыңдап, кері байланыс беріңіз. Өз тәжірибеңізді топтың қалған мүшелерімен талқылаңыз.

№7 тренинг сабақ.

«Пікірталас» жаттығуы.

Өткізуге нұсқаулық. Жүргізуші қатысушыларға бірнеше қарама-қарсы тұжырым ұсынады. Мысалы, «Өлім жазасын алып тастау керек» - «Өлім жазасы қажет». Талқылау және сөз сөйлеу уақытын қадағалайтын төраға сайланады. Талқылаудың негізгі мақсаты – осы мәселе бойынша мүмкін болатын барлық пікірлерді ұсыну. Талқылау төрт-бес қатысушы арасында жүргізіледі, қалғандары бақылайды. Топтың әрбір мүшесі талқылауға қатысуы керек. Жүргізуші талқылау кезінде өзін қалай ұстау туралы айтып өтеді, ал бақылаушы талқылаушының іс-әрекетіне сипаттама береді, мысалы қандай ұстанымда болды: қолдау, мақұлдау, қарсы тұру, үстемдік ету, қорлау, сөйлеушінің пікірін елемеу, немқұрайлылық таныту және т.б.

Талқылау. Қандай талқылау әдістері қолданылды? Кім белсенді болды? Пікірталастағы өз рөліңізді қалай бағалайсыз?

«Бас тарту» ойыны

Өткізуге арналған нұсқаулық: қатысушылар жас жігітке немесе бойжеткенге қарым-қатынас барысында сыпайы бас тартуы керек. Әркім өзіне ұнаған рөл таңдай алады: ертегі кейіпкері немесе әдеби кейіпкер таңдап, соның атынан ойнайды. Қатысушылар екі топқа бөлінеді: біріншісі екіншісінің барынша назарын аудартуға тырысады, қарым-қатынас жасауда белсенділік танытады, бірақ екінші топқа бұл қарым-қатынас керек емес. Бұл жағдайдан қалай шығу керектігін көмексіз әркім өзі шешеді. Әр түрлі сипаттағы 2-3 түрлі жағдай ойнатылады (жағдай жұпта келісіледі, содан кейін көрермендер алдында ойнатылады).

Талқылау. Қатысушылар қарым-қатынас процесінде қандай сезімдерді бастан өткерді? Қандай сезімдерді тудыру «тиімдірек» және қай сезім жағымсыз көрініске әкелуі мүмкін?

«Қарым-қатынас жасау түрлері» ойыны.

Өткізуге арналған нұсқаулық: үш адам әр қарым-қатынас стилін отбасылық ерекшелікке байланысты таңдайды.

1. Тыныштандырушы-жағымды және бәріне келісетін адам, үнемі кешірім сұрайды және кез-келген жағдайда конфликт тудырмауға тырысады.

2. Айыптаушы - тыныштандырушыға қарама-қарсы, кінәлайды, арандатады, үнемі басқаларды кінәлі деп санайды, өзін маңғаз, тәкаппар ұстайды және өзінің кемшіліктерін объективті себептермен түсіндіреді.

3. Робот адам - сезімдерді білдіруден, эмоция көрсетуден, бастама жасаудан аулақ, өте сабырлы, суықтау және бірсарынды адам, сенімсіз сөйлейді, икемсіз және қысылып, ұялып тұрғандай көрінеді.

4. Көзге түсуден аулақ жүретін адам, аз сөйлейді және түсініксіз пікірлер айтады, денесін қимылдатқаны ыңғайсыз болып көрінеді, сөйлеу интонациясы сөздердің мағынасына сәйкес келмеуі мүмкін.

Белгілі бір коммуникативті түрін көрсететін «кейіпкерлер» бір-бірімен пікірталасқа қосылады. Топтың қалған мүшелері талқылауды бақылайды және түсініктеме береді. Содан кейін «кейіпкерлер» өз әсерлермен топпен бөліседі.

Осындай әрекет үш жаңа қатысушының қатысуымен қайталанатын. Топтың әрбір мүшесі кем дегенде бір рет кейіпкер ролінде болуы керек. Топ лидері бір қатысушыдан өзіне тікелей қарама-қарсы позицияны қорғауды өтіне алады; екіншісі – пікірталастағы басым мүшені қолдау; үшіншісі – талқылау тақырыбын өзгертуге тырысу; төртіншісі – басым қатысушының идеяларын жоққа шығару. Талқылауға болатын рөлдердің саны тек қатысушылардың қиялына байланысты.

Талқылау. Сізге қандай қарым-қатынас стилі ұнайды? Әрбір стильдің артықшылықтары мен шектеулері қандай? Егер қарым-қатынас жасау барысын бейнекамераға түсіріп, кейін талқыласаңыз, ойынның әсері күштірек болады.

«Позициялар» жаттығуы

Ойынның мақсаты – Э.Берннің транзакциялық талдау теориясына сәйкес, «бала-ата-ана-ересек» қарым – қатынасының әртүрлі позицияларын түсіну. Өткізуге арналған нұсқаулық: қатысушылар жұптарға бөлінеді. Жүргізуші оларға кез-келген тақырып бойынша әңгімелесуді бастауды ұсынады, содан кейін қатысушылар бір-біріне қарама-қарсы немесе жақын жерде тұрып, кез келген тақырыптағы әңгімені шамамен 1 минут жалғастырады. Қатысушының біреуі орындыққа отырады, ал екіншісі оның жанындағы орындыққа отырады. Әңгіме шамамен 1 минутқа созылады, содан кейін жүргізушінің сигналы бойынша қатысушылар орындарын ауыстырады. Әңгіме тағы 1 минутқа созылады, содан кейін жүргізуші әңгімені аяқтауға сигнал береді, барлығы жалпы рефлексия жасау үшін шеңберге отырады: пікір алмасады және сұрақтарға жауап береді.

Талқылау. Жаттығуды орындағаннан кейін қандай сезімде болдыңыз? Қандай позицияда өзіңізді жайлы сезінесіз және неге? Қандай қорытынды жасадыңыз? Сіз қандай да бір тәжірибе алдыңыз ба? Бұл нақты өмірде жұмыс істей ме? Сізде бір нәрсе өзгерді ме? Екі қатысушының тұрып (отырғанда) сөйлесуі бір деңгейлі позиция («ересек – ересек») деп аталады. мұнда, байланыс орнату оңайырақ, - себебі бұл серіктестік ұстанымы. Екінші және үшінші позициялар көп деңгейлі («бала – ата-ана»). Ересектердің қарым-қатынасындағы мұндай ұстаным көбінесе байланыстар мен өзара түсіністікті қиындатады.

№8 тренинг сабақ.

«Қарым-қатынастан шығу» жаттығуы. Өткізуге арналған нұсқаулық: топ мүшелері бір-бірімен сөйлесуді аяқтау тәжірибесімен бөліседі. Содан кейін олар әңгіме ұзаққа созылған нақты жағдайларды еске түсіреді, неге олай болды, әңгімелесудің аяқталуы неге қиындады деген болжамдарын айтады. Талқылау. Сондай жағдайға тап болған кезде қандай сезімде болдыңыз? Қарым-қатынас процесін аяқтағысы келетіндерге не кедергі болды? Оның сұхбаттасушысына не көмектесті? Мұндай жағдайдан қалай жеңіл шығуға болады?

«Шеңберден шығару» жаттығуы

Бұл жаттығу сендіру дағдыларын дамытуға ықпал етеді; қатысушыларды ынталандыруға, топта жағымды атмосфера құруға көмектеседі. Өткізуге арналған нұсқаулық: еденге бормен немесе жабысқақ қағаз таспаның көмегімен диаметрі шамамен 1 м шеңбер сызылады, жүргізуші бір адамнан сол шеңберде тұруды сұрайды. Топқа тапсырма: қатысушыны шеңберден шығуға сендіру керек. Итеру немесе тарту сияқты физикалық күш пайдалануға болмайды. Қатысушыны шеңберден шығару үшін бірдеңе ұсынуға, саудаласуға, неге шығу керектігін түсіндіруге, бірдеңе уәде етуге және т.б. әдістер қолдануға болады. Талқылау: қандай әсер ету әдістері мен тәсілдері қолданылды? Жаттығуды бейнекамераға түсіріп алып, артынан қайтап көруге және қолданылған сендіру әдістерін талқылауға болады.

«Келісу» жаттығуы

Бұл жаттығу үшін сізге өрнегі бар қалың қағаздардан құралған 4 құрастырғыш пазл қажет (кез-келген басқатырғыштар, жинауға арналған балалар ойыншықтары болады) Жаттығуды өткізуге арналған нұсқаулық. Барлық басқатырғыштар бөліктерге бөлініп, жақсылап араластырылады. Қатысушылар 3-4 адамнан тұратын шағын топтарға бөлінеді және барлық басқатырғыштардың бір бөлігін алады. Әр команда кез-келген басқатырғышты толық жинауы керек. Ол үшін тиісті келіссөздер жүргізу керек, мысалы: кейбір элементтерін басқаларына ауыстыра аласыз, ақша, кейбір қосымша қызметтер, заттар ұсына аласыз, бірдеңені уәде ете аласыз, бастысы - басқатырғыштың қажетті элементтерін алып, оны жинау керек. Топтарға жинау стратегиясын ойластыруға уақыт беріледі, мысалы қандай басқатырғышты жинайды және қажетті элементтерді қалай алады? Топтар жүргізуші белгілеген уақытқа дейін (3-тен 10 минутқа дейін) басқатырғыштарды жинауда бірлесе жұмыс жасайды және мәселені шешуде келісімге келудің қаншалықты маңызды екендігі туралы талқылау жұмыстары жүргізіледі.

Талқылау. Ең жақсы стратегия қандай болды? Күш біріктіруге және элементтерді топтарға бөлуге не кедергі болды?

«Өтініш» жаттығуы

Өткізуге арналған нұсқаулық: әр қатысушыға серіктесіне қандай да бір өтінішпен жүгінуге шақырылады. Өтініш мағыналы, нақты және орындау оңай болмауы керек. Басты мақсат - өтінішті серіктес оны орындағысы келетіндей етіп, бас тарта алмайтындай етіп қандай да бір өтініш білдіру.

Талқылау. Өтініштің бұйрықтан айырмашылығы неде? Неліктен кей жағдайда өтініш бұйрық ретінде қабылданады? Өтініш айту қиын ба әлде орынсыз өтініштен бас тарту қиын ба?

«Ескерту» жаттығуы.

Бұл жаттығу барысында қатысушы қарым-қатынас кезінде серіктестерінің шын мәнінде не айтатынына және не сезінетініне назар аударады. Үзіліссіз мұқият тыңдауға тырысу және кері байланыс беру, жаттығу кезінде не болғанын түсіну маңызды. Өткізуге арналған нұсқаулық: топ жұптарға бөлінеді. Әңгімелесушілер кезек-кезек бір-біріне киім, қарым-қатынас, мінез-

кұлық және т.б. туралы бірнеше ескертулер айтады. Талқылау: ескертулер алған кезде қандай сезімдер туады? Байланыстың үзілуіне не кедергі? Қандай жағдайларда байланыс үзіледі? Қарым-қатынасты жалғастыруға көмектесетін немесе кедергі келтіретін қандай әдістер таңдалады? Ескерту адамның «Жеке шекарасына кіру» ма? Әлде «Серіктесінің көзқарасы» ма?

«Шағым» жаттығуы

Өткізуге арналған нұсқаулық: жаттығу босаңсу (релакс) жағдайында жүзеге асырылады. Қатысушыларға босаңсып отыруға және демалуға ыңғайлы жағдай жасалуы керек. Қатысушыларға шағым жасауға тура келетіндей етіп бірнеше жағдайлар ұсынылады: дөрекі сөйлеу, қорлау, тәкаппар, мазақтау және кекету, тыныштығын бұзу т.б. «Шағым» жасау қандай сезімдерді тудыратынын анықтауға тырысуы керек. Талқылау: Қандай қарым-қатынас шағым тудырады? Жаттығуды орындау кезінде қандай күтпеген жағдай болды?

«Байланыстардың жүгіруі» жаттығуы

Сипаттамасы. Қатысушыларға түрлі сөздерге байланыстар ойлап табу ұсынылады. Мысалы, жел сүйкімді, нәзік, дауылды, жексұрын және т.б. Тапсырманың орындалу уақыты белгіленеді. Талқылау. Бірегей байланыстарды кім таңдады? Қандай қиындықтар болды?

"Мінездеме" жаттығуы

Сипаттамасы.

1-Нұсқа. 10-12 сөзден тұратын белгілі адамға мінездеме жасаңыз. Өз таңдауыңызды түсіндіріңіз.

2-нұсқа. Спикерлер байқауына, шығармашылық жастар жобасына және т.б. қатысу үшін топ мүшесіне мінездеме – ұсыныс жасаңыз. Қандай қасиеттерді сипаттау оңай? Қиындыққа не себеп болды? «Шығарма» жаттығуы Сипаттама. Еркін тақырыпқа (1 беттен аспайтын) 20 минут ішінде қысқа шығарма жазу керек, Шығармаға қол қоюдың қажеті жоқ. Шығармалар жиналады, араластырылады және қатысушыларға қайта таратылады. Әркім алынған мәтінді оқиды және оның авторы кім екенін болжап табады. Содан кейін топ өз пікірін білдіреді. Авторлығы болжанбаған адам жеңімпаз болып саналады.

Талқылау. Неліктен сіздің авторлығыңыз болжалды? Немесе тапқан жоқ.

«Хабарландыру» жаттығуы

Сипаттамасы. 3-5 мин бұрын әркім өз қызметтерін ұсыну туралы хабарландыру (репетиторлық, консультация беру, дамытушы жұмыс, оқыту және т.б.) жасауы тиіс, ол басқа маман ұсына алмайтын бір нәрсенің сипаттамасын қамтуы тиіс. Содан кейін бір минут ішінде хабарландыру дауыстап оқылады. Топ үміткердің мәлімделген қасиеттері бар-жоғына көз жеткізу үшін хабарландырудың мазмұны бойынша кез келген сұрақтарды қоя алады.

Талқылау. Қандай хабарландыру назар аудартты? Ең ерекше және бірегейі қандай еді? Қандай қиындықтар болды?

«Бастысын бөліп ал» жаттығуы тапсырма. Баяндамадан, сөзден үзінді оқу. Басты ойды, сөз сөйлеу мақсатын атап өту. Талқылау. Не қиын болды?

«Редактор» жаттығуы Тапсырма. Үзіндіні нақтылығы мен қысқалығы тұрғысынан редакциялауды жүргізу.

Талқылау. Қиындыққа не себеп болды? «Тіл күші» жаттығуы Сипаттама. Жаттығу жұптармен орындалады. Әрқайсысы «мен міндеттімін» деген сөзбен басталатын үш сөз тіркесін бір-біріңізге оқыңыз. «Мен міндеттімін» дегенді «мен қалаймын» дегенге ауыстырыңыз. Сөз тіркестерін қайта оқыңыз. Серіктестің өзгертілген сөздерін тыңдаңыз.

Пікір алмасыңыз. Жаттығуды қайталаңыз, алдымен «мен істей алмаймын» деген сөздерді пайдаланыңыз, содан кейін «мен қаламаймын» деген сөздерді ауыстырыңыз. Не өзгерді? «Маған керек» деген сөзден басталатын үш сөз тіркесін айтыңыз. Содан кейін осы сөздерді «мен қалаймын» деп ауыстырыңыз. Қажеттілікті ауыстыру еркіндікті сезінуге немесе жеңілдетуге деген ықыласпен келе ме? Жаттығуды қайталаңыз, алдымен «мен қорқамын», содан кейін «мен қалар едім» деген сөздерді пайдаланыңыз. Қорқыныш маңызды мақсаттарға қол жеткізуге және қызықтыратын тәжірибе алуға кедергі бола ма?

Талқылау. Сіз айтқан нәрсе сіз үшін шын мәнінде өмірлік қажетті нәрсе ме, әлде сіз қалаған нәрсе ме, бірақ сіз онсыз өмір сүре аласыз ба? «Мен міндеттімін», «Мен істей алмаймын», «Маған керек» және «Мен қорқамын» деген сөз тіркестері біздің жауапты болу қабілетімізді жоққа шығарады. Тілді өзгерте отырып, өз ниетіңіз бен іс-әрекетіңізді жақсы түсінуге, басқа адамдарды түсінуге болады.

Пікірталас жүргізу дағдыларын дамытуға арналған жаттығулар. Төменде ұсынылған жаттығулар мен ойын өз көзқарасын дәлелдеу, қорғау дағдыларын дамытуға бағытталған; әңгімелесушілерге ықпал ету, өзара тиімді негізде шешімдер қабылдау, топтың өкілі ретінде келіссөздер жүргізу іскерліктерін анықтау және жаттықтыру; әртүрлі факторларды, басқа адамдардың сезімдерін есепке алудың маңыздылығын түсіну.

№9 тренинг сабақ. «Пікірталас» жаттығуы

Сипаттамасы. Жүргізуші қатысушыларға қарама-қарсы пікірлер ұсынады. Мысалы, «Өлім жазасын алып тастау керек» - «Өлім жазасы қажет». Талқылауды және сөз сөйлеу регламентін қадағалайтын төрағаны таңдайды.

Пікірталастың негізгі мақсаты - аталған мәселе бойынша барлық ықтимал пікірлерді ұсыну. Пікірталас төрт немесе бес қатысушы арасында өткізіледі, қалғандары бақылайды. Топтың әрбір мүшесі пікірталасқа қатысады және бақылаушы болуға тиіс. Бақылаушы пікірталас кезіндегі мінез-құлық ерекшеліктерін: қолдау, мақұлдау, қарама-қайшылық, үстемдік ету, қорлау, елемеу және т.б. атап өтеді.

Талқылау. Пікірталас жүргізудің қандай тәсілдері қолданылды? Кім белсенділік танытты? Пікірталастағы рөліңізді қалай бағалайсыз? Тапсырма. тер тобы, ток-шоу, жоғары сынып оқушыларымен сабақтар сияқты түрлі аудиторияларда өткізуге болатын пікірталастар үшін бес тақырып ойлап табыңыз.

«Көзқарас» іскерлік ойыны

Сипаттамасы. Қатысушылар екі топқа бөлінеді. Олардың әрқайсысының бір мәселеге қатысты өз көзқарасы бар (олар қарсылас командалар) және пікірталас барысында оның дұрыстығын дәлелдеуге тырысады. Бақылаушылар - жаттықтырушы (жетекші) және оның көмекшілері. Ойын алдында командалар өз көзқарастарын дәлелдеу үшін қажетті дәйектерді, сыни әдебиеттерді және т.б. таңдайды. Сіз ойын барысында қандай тәжірибе алдыңыз? Қандай қорытынды шығардыңыз? Ойында түрлі әлеуметтік топтардың, қарсы партиялардың, түрлі дәуірлердегі ғалымдардың пікірлерінің қақтығысы зерттеуделуі мүмкін.

«Ұялшақтық күнделігі» жаттығуы

Сипаттамасы. Күнделік ашып, ұялшақтық танытқан кездегі барлық жағдайды сипаттаңыз. «Уақыт», «Не болды», «Менің реакциям», «Салдары» бағандарын ресімдеуге болады. Күнделікті бір апта бойы жүргізіңіз.

Талқылау. Қандай жағдайлар қайталанады? Сіз қаншалықты жиі ұяласыз? Сіз қандай жағдайлардан аулақсыз? Сіз күнделікті жүргізе бастағаннан кейін коммуникацияда неғұрлым ашық болдыңыз ба?

«Ұялу кедергілері» жаттығуы

Сипаттамасы. Адам мен оның мақсаттары арасында осы мақсаттарға жетуге кедергі келтіретін ұялшақтық тосқауылдары бар. Ең қалаған мақсатты таңдап, оны қағаз бетіне жазыңыз. Мақсатқа баратын жолды және осы жолдағы кедергілерді сызыңыз. Кедергілерді еңсеру стратегиясын дайындап көріңіз: айналып өту, бір нәрседен бас тарту, күту, уақытша шығынға ұшырау. Талқылау. Мәселені көзбен шолудан не өзгерді? Кедергілерді еңсерудің қандай тәсілдері неғұрлым тиімді?

№10 тренинг сабақ. Әңгіме жүргізе білу тренингі

Сипаттамасы. Топ жұптарға бөлінеді. Жұмыстың бірінші кезеңінде әріптестердің бірі екіншісіне ашық жауап беруді талап ететін ашық сұрақтар қояды. («Сен жатақханада тұрасың ба?» деген жабық сұрақ, ал «Сен қайда тұрасың?» деген ашық сұрақ болып табылады.) Жауап беруші өз жауабына өзі туралы кез келген ақпаратты қосады. Мысалы, «Сен қайда тұрсың?» деген сұраққа «Жатақханада» деп жауап берсе, бұл онша ақпаратсыз болады. «Мен осы жатақханалардың бірінде тер қалашығында тұрып жатырмын, менімен бірге бөлмеде тағы үш адам тұрады». Содан кейін олар ашық сұрақтар қоюға және оларға жауап бере білуге жаттығу үшін рөлдерін өзгертеді.

Жұмыстың екінші кезеңінде әрбір жұптың қатысушыларының бірі өздері туралы бірнәрсе айтып немесе өзінің қандай да бір жеке тәжірибесін сипаттаудан бастайды. Екіншісі әңгімені қолдауға тырысады. Содан кейін диалогқа қатысушылар қайтадан рөлдерді өзгертеді.

Талқылау. Тренингтен қандай әсерлер қалды? Не қиын болды? Не қызық? Жұмыстың екі кезеңі арасында қатысушылар өзара әсер алмасып, бір-біріне туындаған қиындықтар туралы айтып беруі үшін уақыт қарастырылуы керек.

«Пікір айту» жаттығуы сипаттама

Қатысушылар бәріне ортақ бір сөзді, бірақ әрқайсысы өзінің, белгіленген қарқынмен: өте баяу (тасбақа жорғалағандай), жылдам және эмоционалды

(кішкентай бала сияқты), орташа қарқынмен және монотонды (робот сияқты), өте жылдам (пулемет жаудырғандай) және т.б. айтуы тиіс.

Талқылау. Сөйлесу кезінде қандай сөйлеу қарқыны ең тиімді болып табылады? Бұл нақты жағдаймен қалай байланысты? Сөйлеу қарқыны өзгерген кезде қандай эмоциялар сезінесіз?.

«Әңгімелесу» жаттығуы

Сипаттамасы. Қатысушылар үш адамнан тұратын топтарға бөлінеді. Екеуі әңгімелесушілер, ал үшіншісі қарым-қатынас процесінің бақылаушысы болады. Сұхбаттасушылар өздеріне қызықты кез келген тақырып бойынша пікір алмасуы керек. Талқылау. Контакт қалай жүреді? Кім көбірек тыңдайды, ал кім сөйлейді? Сұхбаттасушылар қандай тәсілдерді пайдаланады? «Өзіңізді сипаттаңыз» жаттығуы

Нұсқаулық. Сізді сипаттайтын он сөз немесе сөз тіркесін жазыңыз. Әрбір сипаттаманы маңыздылық дәрежесі бойынша бағалаңыз (1 - өте маңызды, 10 - ең төмен маңызды). Қанша сипаттама жағымды, жағымсыз, бейтарап болып табылады? Топтан біреуден сізді он сөзбен немесе сөз тіркесімен сипаттауды сұраңыз.

Талқылау. Сіз жазған анықтамалардың қайсысын досыңыз сізді неғұрлым аз сипаттайтын еді деп ойлайсыз? Кері байланыс жаттығуы Сипаттама. Жүргізуші ауа райы, оқу, телехабар, саясат, көңіл-күй және т.б. туралы бірнеше сөйлем айтады, әрбір қатысушыға оның не естігенін айту ұсынылады. Одан әрі әркім кез келген тақырыпта бірнеше сөз сөйлейді және қатысушылар өз пікірлерін білдіреді. Одан әрі әрбір қатысушының алдында кезектесіп отырып, оның көзіне қараңыз, оған жақындауға болады. Оны қалай қабылдайтыныңызды, оның мінез-құлқы қандай сезім тудыратынын қысқаша айтып беріңіз.

Талқылау. Түрлі пікірлер немен байланысты? Талқылау нәтижесінде пікірлерді түсінудегі кейбір алшақтықтар және мұқият тыңдау қажеттілігі айқын көрінеді. Кері байланыстың ең қиыны не? «Соңғы кездесу» жаттығуы Сипаттама. Көзіңізді жұмып, топта сабақ аяқталғанын елестетіңіз. Сіз үйге барасыз. Топқа не айтпағаныңызды, бірақ айтқыңыз келген туралы ойлаңыз. Бірнеше минуттан кейін көзіңізді ашып, оны айтыңыз. Талқылау. Әрқашан қоштасу, маңызды сөздерді айтып үлгеру мүмкін бе? Жағдайды қалай аяқтау керек?

Білім алушыларға осы өткен тренингтерге шағын қорытынды ретінде үй тапсырмалары берілді. Сторителлинг технологиясын пайдалана отырып осы зерттеу контекстінде қосымша білім беру және оқытуды даралау және жекелендіру технологияларын енгізу арқылы білім алушылардың коммуникативті мәдениетін дамыту мұғалімдер мен білім алушылардың цифрлық құзыреттілігін арттыру мақсатында жасалды.

Storytelling (ағылш. storytelling – «әңгімелеу») корпоративтік білім беру технологиясын пайдалана отырып, орта буын терін кәсіби оқыту үдерісінде коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру әдісі қарастырылады. Storytelling, қызметкерлерді оқытудың бейресми әдісін Армстронг Интернешнл компаниясының бас директоры Дэвид Армстронг ойлап тауып, тәжірибе

жүзінде қолданды. Әдістемені әзірлеу кезінде Дэвид Армстронг белгілі психологиялық факторды ескерді: әңгімелер ережелерге немесе нұсқауларға қарағанда мәнерлі, қызықтыжәне жеке тәжірибемен оңай байланысты. Олар есте жақсы сақталады, оларға мән беріледі, адамдардың мінез-құлқына ықпалы күштірек болады.

Білім алушылардың тапсырмасы өздерінің инстаграмм парақшаларында стористарына шығып немесе өз сөзімен коммуникативті мәдениет, ойлау мәдениеті, сезім мәдениеті, ойлау мәдениеті және сөйлеу мәдениеті туралы қысқаша өз ойларын білдірді (7-қосымша).

Білім алушылардың жауаптары келесідей болды:

1. Коммуникативті мәдениет – тұлғада болуы керек мәдениеттің негізгісі. Мәдениеттің негізгі құрамдас бөлігі ретінде ол адамды ізденімпаздыққа, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі көрсетуге, потенциалын ашуға жағдай жасайды.

2. Коммуникативті мәдениет – жеке тұлғаның ішкі дүниетанымының сыртқы көрінісі, ол алдымен өзіне деген қарым-қатынасы және қоршаған әлеммен үйлесімді қбайланыс жасаудың кілті. Коммуникативті мәдениет арқылы адамның құндылықтары мен адамгершілік игілігін, адамның шығармашылық пен өзін-өзі дамытуға деген ұмтылысын білдіреді.

3. Ойлау мәдениеті – адамның өз қызметінің барлық салаларындағы ақыл-ой еңбегінің нәтижелілігіне жауап беретін ойлау мүмкіндігінің сапасы. Ойлау мәдениеті ойдың жүйелілігі мен ықшамдылығы, сенімділігі мен нақтылығы, сондай-ақ жүйелілік сияқты қасиеттерге жауап беруі керек.

4. Сезім мәдениеті – адамның әлеуметтік дамуының, сезімдерінің шынайылығының, эмоционалдық руханилығының көрсеткіші. Сезім адамның өмірлік және қоғамдық тәжірибесінің нәтижесі, сезімін басқару білу - тәрбие және қарым-қатынас барысында жинаған тәжірибесінің жемісі.

5. Сөйлеу мәдениеті - бұл ең алдымен сауатты ойлауға байланысты, содан кейін ойын ауызша және жазбаша сауатты білдіре алуы, қарым-қатынас шарты мен мақсатына, мақсатты аудиторияға байланысты тілдік құралдарды таңдай алу мүмкіндігі.

6. Коммуникация (communicatio латын сөзі, хабарлама, байланыс деген мағынаны білдіреді) – ақпараттық хабарлама немесе хабарлама мазмұнын тіл арқылы беру, адамдардың еңбек және танымдық іс-әрекеті барысындағы тәжірибе алмасудың ерекше түрі. «Қарым-қатынас – адам өмірінің негізі. Еркін қарым-қатынассыз әлеуметтену, толық тұлға болу, эмоционалдық және интеллектуалды даму мүмкін емес». Адам өз ойын, сезімін, қалауын қол жетімді, түсінікті және нақты жеткізе білуі керек.

7. Коммуникативті мәдениет - қарым-қатынастың түрлі әдістерін, түрлі тәсілдерін, құралдары мен түрлерін меңгеру дағдысы.

8. Коммуникативтік мәдениет - алға қойған мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған тиімді қарым-қатынас құра білу дағдысы.

9. Коммуникативті мәдениет – қарым-қатынас кезінде тек жеке өз мүддесін ғана емес, сонымен бірге серіктестер мен жалпы қоғамның мүддесін де ескеру мәдеинеті;

10. Коммуникативті мәдениет – қарым-қатынас процесіне жауапкершілік таныту, қарым-қатынастың ұтымды ұйымдастырылуына және шеберлігіне ескере білу қабілеті.

11. Коммуникативті мәдениет – бұл қарым-қатынас жасау барысында, яғни қарым-қатынас кезінде қолданылатын мәдени нормалардың, мәдени білімнің, құндылықтар мен ұстанымдардың жиынтығы.

12. Коммуникативті мәдениет – қарым-қатынас жаудағы әдеп ережелері. Ол өтініш айту, пікір білдіру және өз ойын ұсыну тәртібін, өзгелердің пікірімен санасу, сауатты жауап бере алу т.б. мүмкіндігін көрсетеді. Этикет ережелерінің қарым-қатынасың тиімді болуымен тікелей байланысы жоқ, бірақ өзгенің сөзін тыңдай алмау немесе өз ойын ұтымды жетуізе алмау сияқты кемшіліктер адамды қарым-қатынас жасаудан, араласудан алшақтатады.

2.3 ЦИФРЛЫҚ БІЛІМДІК ОРТАДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГ-ТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТӘЖІРИБЕЛІК-ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖҰМЫС НӘТИЖЕЛЕРІ

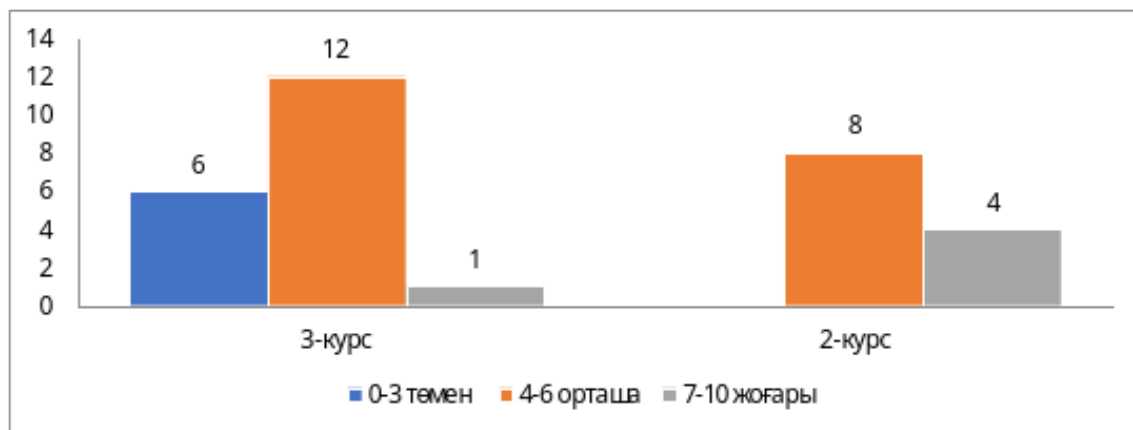
Барлық жүргізілген тренинг сабақтарының нәтижесін көру үшін, цифрлық білімдік ортада болашақ педагог-психологтардың тәжірбиелік-эксперименттік жұмыстың бақылау кезеңін жүргіземіз. Сауалнама жүргізу үшін келесі әдістер пайдаланылды:

1. М.Снайдердің сөйлеу кезінде өзін-өзі бақылауды бағалау диагностикасының әдістемесі (1-қосымша).

2. М.Снайдердің «Сіз адамды тыңдай аласыз ба?» тесті. (2-қосымша).

3. М.Снайдердің «Сөйлесу кезінде сіз сұхбаттасушыны сыйлай аласыз ба?» тесті.

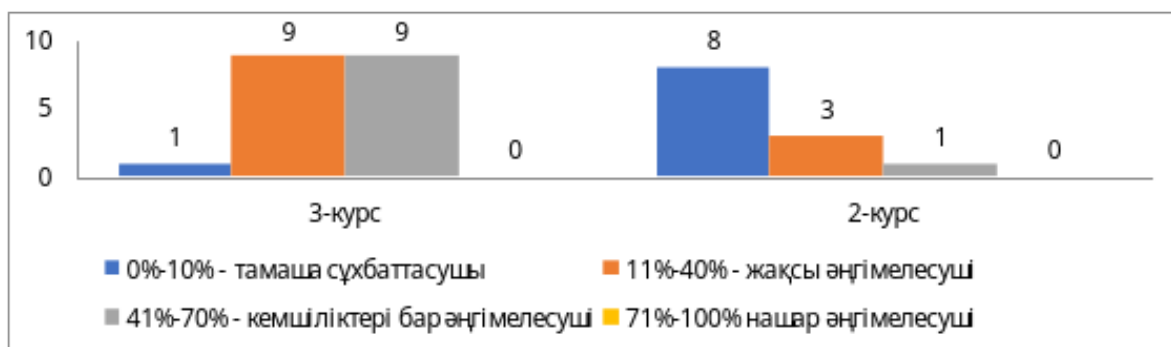
1. М.Снайдердің сөйлеу кезінде өзін-өзі бақылауды бағалау диагностикасының әдістемесі бойынша нұсқаулық: тер белгілі бір жағдайларға реакцияларды сипаттайтын 10 сөйлемді мұқият оқып шығады. олардың әрқайсысын өзіне қатысты дұрыс немесе дұрыс емес деп бағалауы керек. Егер сөйлем оған дұрыс немесе дұрыс емес болып көрінсе, сериялық нөмірдің жанына «Д» әрпін қойып, егер ол қате немесе келіспесе, «ДЕ» әрпін қояды.

9-сурет. М. Снайдердің сөйлеу кезінде өзін-өзі бақылауды бағалау диагностика әдістемесінің зерттеу соңындағы нәтижелері

9-суреттен көріп отырғанымыздай, 3-курс білім алушылар арасынан 19 адам осы әдістеме бойынша сауалнамадан өтті, олардың ішінде 6 адамның коммуникативті бақылауы төмен, 12 адамның коммуникативті бақылауы орташа және 1 адам жоғары екендігі анықталды. 2-курс білім алушыларына келетін болсақ, олардан сауалнамаға 12 адам қатысқан болатын. Сауалнама нәтижесі бойынша 8 адамның коммуникативті бақылауы жоғары, қалған 4 орташа болып шықты.

2. М. Снайдердің «Сіз адамды тыңдай аласыз ба?» тесті

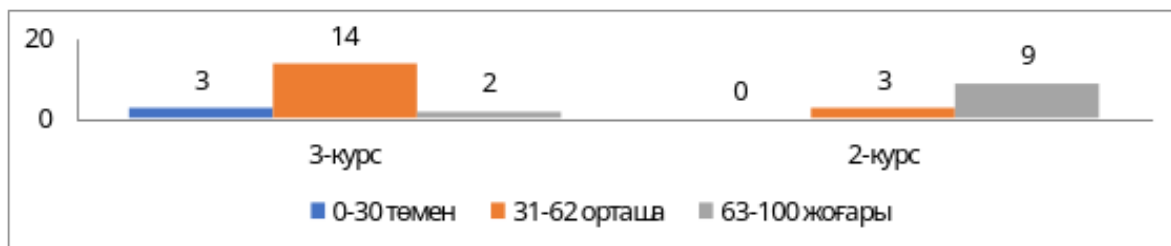

10-сурет. М. Снайдердің «Сіз адамды тыңдай аласыз ба?» тестінің нәтижелері

10-суреттен 1-тест нәтижесін көре аламыз. 3-курс білім алушыларының арасында 1 адам – тамаша сұхбаттасушы, 9 адам – жақсы әңгімелесуші, ал 9 адамда кейбір кемшіліктер бар екені анықталды. 2-курс білім алушылар арасынан 8 тамаша сұхбаттасушы, 3 жақсы әңгімелесуші және 1 кемшіліктері бар адам анықталды. 3-курс арасынан да, 2-курс арасынан да нашар әңгімелесушілер анықталмады.

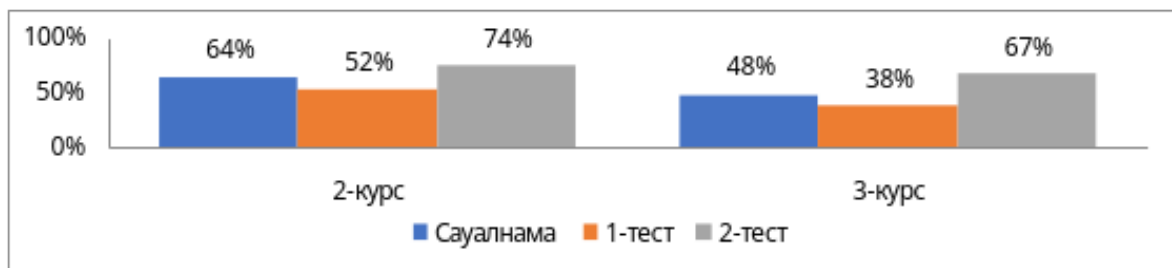
3.М. Снайдердің «Сөйлесу кезінде сіз сұхбаттасушыны сыйлай аласыз ба?» тесті.

Нұсқаулығы: «Бағаланатын 10 сұраққа жауап беру керек: «әрқашан дерлік» - 2 ұпай, «көп жағдайда» - 4 ұпай, «кейде» - 6 ұпай, «сирек» - 8 ұпай, «ешқашан дерлік» - 10 ұпай».

11-сурет. М. Снайдердің «Сөйлесу кезінде сіз сұхбаттасушыны сыйлай аласыз ба?» тестінің нәтижелері

11-сурет көрсеткендей, 3-курс арасынан 14 студенттің, 2-курс арасынан 3 студенттің тыңдау қабілеттері орташа. 3-курс арасынан 2-еу және 2-курс арасынан 9 тыңдау қабілеті жоғары адам анықталды. Сонымен қатар, бақылау тобы 3 курс студенттер арасында төмен нәтиже көрсеткен 3 студент болды. Жалпы сауалнама мен тест нәтижесін пайыздық көрсеткішпен келесі диаграммада ұсынамыз.

12-сурет. Сауалнама мен тест бойынша екі топтың пайыздық нәтижелері

Сауалнама бойынша 2-курс білім алушылары 64 % жоғары көрсеткіш.

1-тест бойынша 52 % орташа көрсеткіш.

2 –тест бойынша 74 % жоғары қорсеткіш.

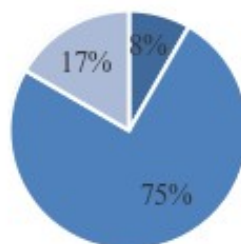
Сауалнама бойынша 3-курс білім алушылары 48 % төмен көрсеткіш.

1-тест бойынша 38% төмен көрсеткіш.

2 –тест бойынша 67 % орташа көрсеткіш.

Алынған мәліметтер коммуникацияның қалыптасуының нақты деңгейлерін анықтауға және коммуникативті мәдениетті қалыптастыруды қамтамасыз ететін бірқатар факторларды анықтауға мүмкіндік берді.

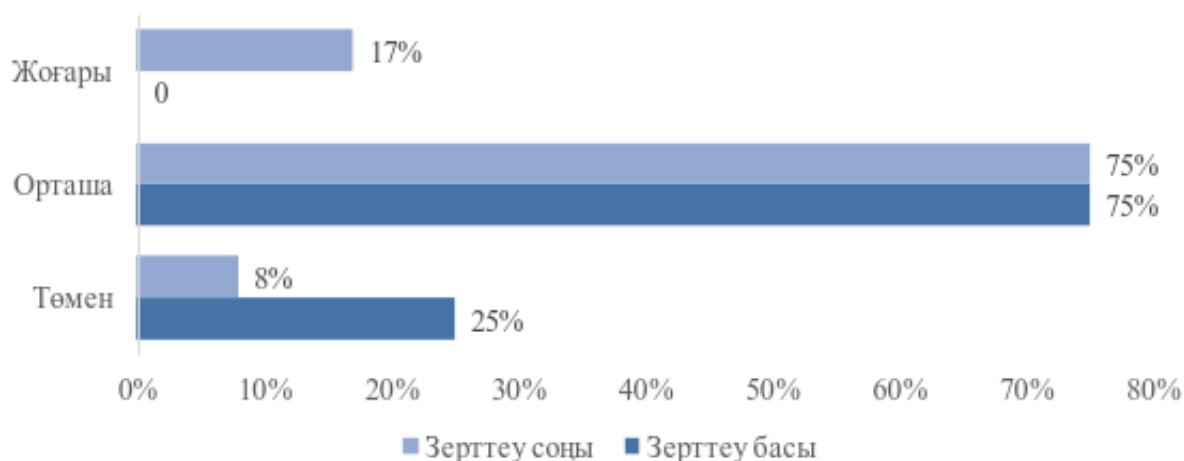
■ төмен ■ орташа ■ жоғары

13-сурет. Зерттеу соңындағы бақылау тобының нәтижелері

13-суреттен көріп отырғанымыздай, зерттеу соңында бақылау тобынан 2 (8%) адам төмен, 4 адам (17%) жоғары нәтиже көрсетті. Орташа көрсеткіштер басымырақ болды, ондай нәтижені 13, яғни 75% көрсетті.

Бақылау тобының зерттеу басындағы және соңындағы диагностикалық нәтижелерін салыстырайық (14-сурет).

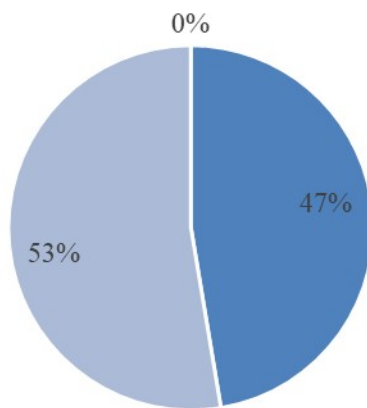

14-сурет. Бақылау тобының салыстырмалы диагностикалық нәтижелері

14-суреттен көріп отырғанымыздай, бақылау тобында зерттеудің басында да, соңында да орташа нәтижелер басым түсіп, 75% үлесті құраған. Ал төмен нәтижелер зерттеу басында 25% болған болса, зерттеу соңында сәл азайып, 8% құраған. Жоғары нәтиже зерттеу басында болмаған болатын, бірақ соңында 17%-ға дейін сәо өскен.

Зерттеу соңындағы эксперимент тобының диагностикасының осы нәтижелерін диаграммаға салайық (15-сурет).

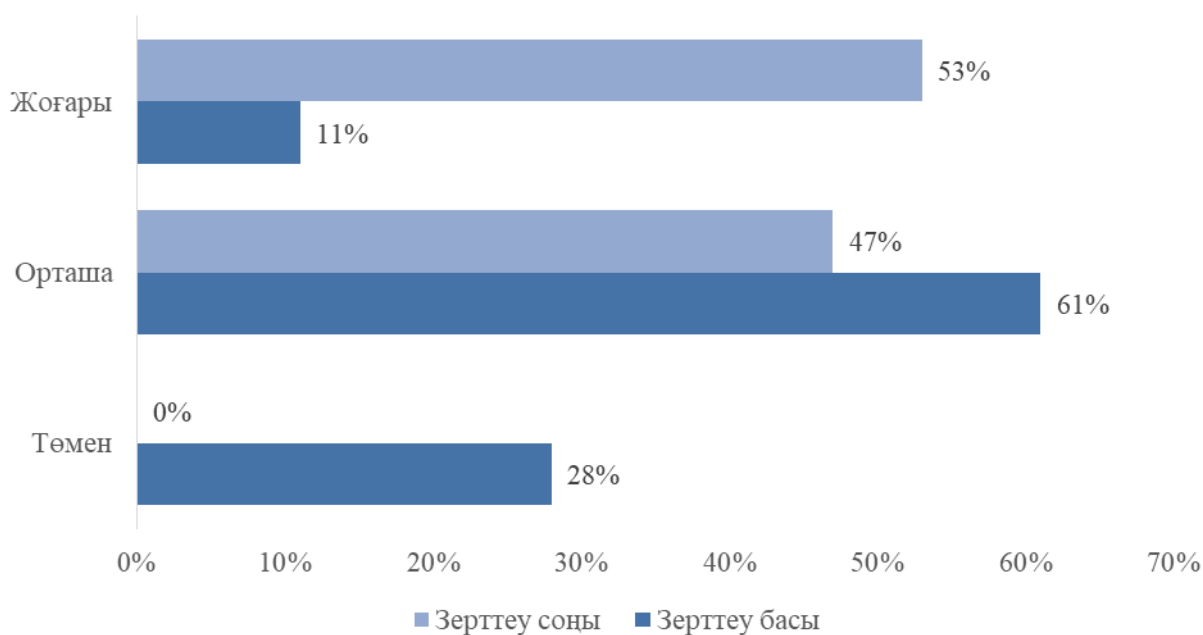
■ төмен ■ орташа ■ жоғары

15-сурет. Зерттеу соңындағы эксперимент тобының диагностикасы

15-суреттен көріп отырғанымыздай, зерттеу соңында эксперимент тобынан төмен нәтиже анықталмаған. Ал 7 адам, яғни 53% жоғары нәтиже көрсетті. Қалған 47%, яғни 5 адамда орташа деңгей екені анықталды.

Эксперимент тобының зерттеу басындағы және соңындағы диагностикалық нәтижелерін салыстырайық (16-сурет).

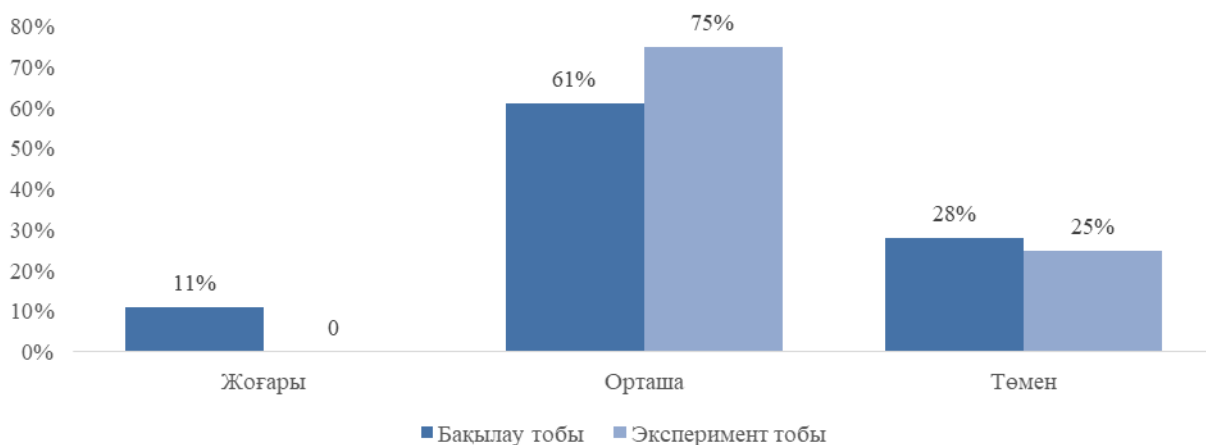

16-сурет. Эксперимент тобының салыстырмалы диагностикалық нәтижелері

16-суретті талдай отыра, төмен нәтижелер 28%-дан 0-ге дейін қысқарса, жоғары нәтижелер 11%-дан 53%-ға дейін өте жақсы өскен деп қорытынды жасауға болады. Ал орташа нәтижелер үлесі 61%-дан 47%-ға дейін кеміген.

Енді бақылау және эксперимент топтарының жалпылама нәтижелерін салыстырайық (17-сурет).

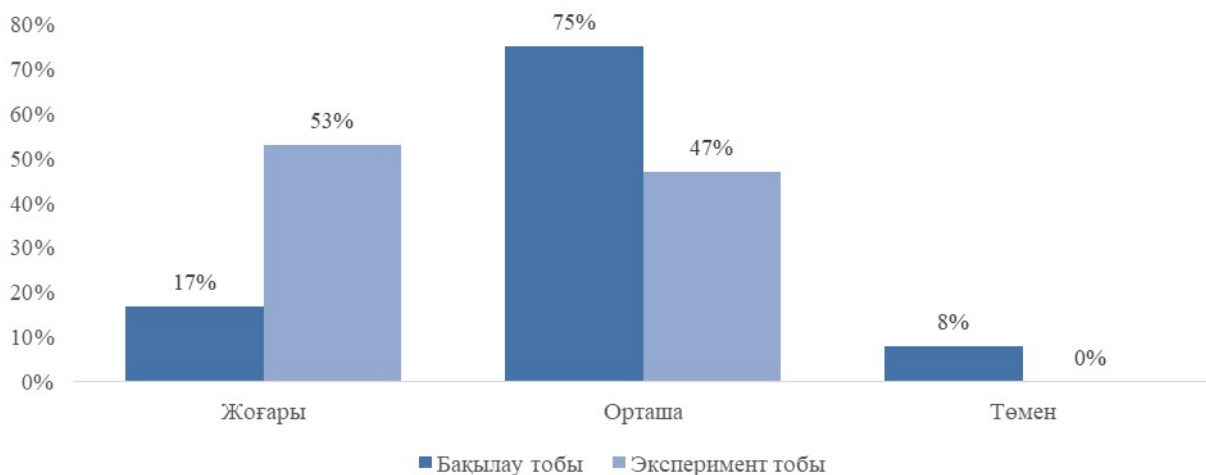

17-сурет. Бақылау және эксперимент топтарының зерттеу басындағы салыстырмалы нәтижелері

17-суреттен зерттеу басында екі топ нәтижелерінде аса үлкен айырмашылықтар болмағанын байқаймыз, Төмен деңгей бақылау тобында 25% болса, эксперимент тобында 28% құраған. Жоғары деңгей басында бақылау тобында болмаған, ал эксперимент тобында 11%. Орташа көрсеткіштерге келетін болсақ, зерттеу басында ол бақылау тобында 75%, ал эксперимент тобында 61% құраған.

Енді зерттеу соңындағы көрсеткіштерді салыстырайық (18-сурет).

18-сурет. Бақылау және эксперимент топтарының зерттеу соңындағы салыстырмалы нәтижелері

18-суреттен зерттеу соңында екі топ нәтижелерінде айтарлықтай өзгерістер орын алғанын байқауға болады. Төмен деңгей бақылау тобында 8% болса, эксперимент тобында анықталмаған. Жоғары деңгей бақылау тобында 17%, ал эксперимент тобында 53% құраған. Орташа көрсеткіштерге келетін болсақ, зерттеу соңында ол бақылау тобында 75%, ал эксперимент тобында 47% құраған.

ҚОРЫТЫНДЫ

Ғалымдар коммуникативтік мәдениет ұғымын адамдардың бір-бірімен достық қарым-қатынасы, қарым-қатынас мәселелерінің барлық түрлерін тиімді шешуді қамтамасыз ететін дағдылар жиынтығы ретінде қарастырады. Ал педагогика саласында коммуникативті мәдениет қарым-қатынас процесіндегі «беруші-мұғалім және қабылдаушы-» классикалық жүйе бойынша жұмыс істемей, интерактивті әрекеттерді жүзеге асыруды қамтамасыз етеді, яғни бірлескен іс-әрекет барысында олар әртүрлі идеялар, ұсыныс, сезімдер, ақпарат, көңіл-күй және т.б. алмасады. Ақпарат жай ғана қалыптаспайды, нақтыланады, дамиды, тұжырым жасалады.

Зерттеу барысында алынған тұжырымдар қарастырылып отырған педагогикалық мәселені толық ашып көрсететін жұмыс деген пікірге ие болуды мақсат етпейді. Мәселенің одан әрі даму болашағы коммуникативті мәдениетті жетілдіру үрдісін басқарумен байланысты, өйткені болашақ мұғалім үшін тұлғалық және кәсіби өсуінің ең жақсы көрсеткіші нәтиже көрсете алатын білікті маман болуы деп есептейміз.

Коммуникативтік мәдениет педагогикалық қарым-қатынастың негізгі ұстанымдарына негізделеді, нақтырақ айтсақ:

- жеке тұлғаның өз қасиеттерін дамытып, мүмкіндіктерін жүзеге асыру үшін психологиялық функциялардың, практикалық әдістер мен құралдардың өзара байланысты жүйесі;

- коммуникативтік мәдениетті әрекет және процесс ретінде қарастыруға болады;

- мұғалім мен білім алушы арасындағы ұйымдастырушылық әлеуметтік-педагогикалық өзара әрекеттесу жүйесі (әдістері мен дағдылары) болып табылады;

- коммуникативті құралдар білім беру мен тәрбиелеуді қамтамасыз етумен бірге белгілі бір мазмұн бойынша ақпарат алмасу болып табылады.

«Коммуникативтік мәдениет» деп аталатын бірінші тарауда зерттеу тақырыбы бойынша психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық әдебиеттерге талдау жасалды.

Екінші тарауда тәжірибелік-эксперименттік жұмысы жасалды. Тәжірибе жұмысының мақсаты: білім алушылармен танысып, өздерін жайлы сезіну үшін жағымды қарым-қатынас атмосферасын құрып, жалпы қарым-қатынас ұғымы, оның түрлері, қызметі, қарым-қатынас аспектілері туралы түсінік беру.

Практикалық тапсырмалар арқылы теориялық білімді бекіту, терді қарым-қатынас барысындағы сөйлеу мәнерін жетілдіру элементтерімен таныстыру; байланысы басқару дағдыларын қалыптастыру.

Шағын топтар арқылы жұмысты қорытындылау; білім алушылардың коммуникативтік мәдениет туралы білім мен дағдыларын табысты дамытуға және болашақта қызығушылықтарын арттыру.

Тренинг сабақтардың негізгі міндеттері:

- білім алушылардың педагогикалық қызметтің әртүрлі салаларындағы коммуникативті мінез-құлық ерекшеліктерімен таныстыру;

- педагогикалық қызмет саласындағы коммуникативтілік пен коммуникативті оқиғалардың құрылымын білуге баулу;

- білім алушыға өзінің коммуникативті қабілеттерін сезінуге және оларды әртүрлі жаттығулар мен оқу жағдайлары арқылы жетілдіруге мүмкіндік беру және т. б.

Арнайы ұйымдастырылған сабақтың университет педагог-психологтары білім алушылардың коммуникативті мәдениетінің деңгейін арттыруға әсерін зерттеу үшін қалыптастырушы эксперимент жүргізілді, оның негізгі міндеті болашақ педагог-психологтарда коммуникативті мәдениетті қалыптастырудың ұсынылған бағдарламасының тиімділігін тексеру болды.

Коммуникативті мәдениетті қалыптастыру процесі тренинг жүргізу жолмен ұйымдастырылды: тренинг сабақтар бірнеше академиялық сағатқа есептелген, сонымен қатар сабақтан тыс жұмыстар мен коммуникативтік мәдениетті қалыптастыру бойынша жүргізілетін тренинг қоса кіреді.

Эксперименттік жұмыс нәтижесі бойынша болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру бағдарламасы сәтті жүзеге асырылғаны анықталды.

Осылайша, біз зерттеу нәтижесі бойынша келесі аталған тұжырымдарды ұсыныстарды ұсынатынымыз:

– университетте оқудың алғашқы күндерінен бастап білім алушылардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыруға басты назар аудару қажет;

– жоо-ның оқу процесінде білім беру жағдайында педагог-психологтың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру бағдарламасын енгізу;

– болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдылары мен біліктерінің деңгейін қалыптастыруға және арттыруға ықпал ететін оқу процесінде (дәрістерде, әртүрлі пәндердің семинарлық сабақтарында) әртүрлі әдістер мен тәсілдерді, тренингтік жаттығуларды қолдану;

– осы диагностикалық жұмыстың нәтижесі бойынша дағды деңгейлерін арттыруға арналған жеке жоспар әзірлеу, жоспар бойынша білім алушылардың коммуникативтік мәдениетінің қалыптасу деңгейін анықтау үшін сауалнама жүргізу;

– білім алушылардың коммуникативтік мәдениетті арттыруға тікелей ықпал ететін семинарлар мен тренингтерге, түрлі іс-шараларға қатысуларын ынталандыру.

Кәсіби маман ретінде өз кәсібіне байланысты мәдениетті, дүниені тану және өзін соған қарай бейімдеу маманның біліктілігінің көрсеткіші болып табылады, ал коммуникативті мәдениет – адамның өзін өзгертудің ең тиімді тәсілі. Сонымен қатар коммуникативтік мәдениет – адамда психологиялық қиындықтарды тудырмаудың, туа қалған жағдайда жеңіл өтуді көздейтін және тұлғааралық және іскерлік кәсіби қызметте бірлесе жұмыс жасаудың тиімділігін болжайтын арнайы коммуникативтік білім мен біліктің, дағдылардың жиынтығы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысымен
- 2 Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. – 01.11.2018: URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669> (қаралған күн: 25.11.2019).
- 3 Ахметова Г.К., Исаева З.А. Педагогика (для магистратуры). – Алматы: Қазақ университеті, 2006. 129 б.
- 4 Шеръязданова Х.Т. Историк психологии К.Б. Жарикбаев: к портрету ученого и педагога // Вестник Казахского национального женского педагогического университета - 2019. – №4 - 191-195 с.
- 5 Баширова Ж.Р. Развитие университетского образования в аспекте подготовки преподавателя высшей школы: Монография. – Алматы: АГУ им. Абая, 2003. 65-70 б.
- 6 Г. Б. Қапбасова Гендерлік контекстте лаңкестікке қатынасты зерттеу / Д. А. Жансерикова, Г. Б. Қапбасова, М. П. Кабакова / ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және Социология сериясы. - 2015. - № 2. - 28-33 б.
- 7 Ерментаева А. Р. Жоғары мектеп психологиясы: Оқулық — Алматы: ЖШС РПБК. «Дәуір», 2012. – 492 б.
- 8 Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения, или как интересно преподавать: Учебное пособие. – Алматы: АГУ им. Абая, 2007.
- 9 Абрамова Г.С. Практическая психология. Учебник для вузов – Изд 6-е., перераб. и доп. – М: Академический Проект, 2001. – 480 с.
- 10 Битянова, М. Р. Социальная психология. – М.: Питер, 2010. – 368 с.
- 11 Вачков, И.В. Психология общения для девочек и мальчишек. – М.: Ось-89, 2001. – 176 с.
- 12 Дубровина И.В. / Психология: Учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений / И.В. Дубровина, Е.Е. Данилова, А.М. Прихожан; Под. ред. И.В. Дубровиной. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. - №2 - 464 с.
- 13 Н.И. Исаева / Социальная педагогика: теория, практика, перспективы / материалы Всерос. макаренковских соц.-пед. Чтений – 2008 – №1, (3). – 185–190 с.
- 14 Карандашев Ю.Н. Психология развития. Введение. – Минск, 2004. 275 с.
- 15 Горбунова М.Ю. Социальная психология - М.: Владос-Пресс, 2006. - 223 с.
- 16 Мухаметзянова Г.В. Проблемы и основные направления развития профессионального образования в условиях изменяющегося рынка труда / Г.В. Мухаметзянова, Г.И. Ибрагимов / Казанский педагогический журнал. - 2012. -№ 2. - 3-12 с.

- 17 Лисовский В.Т. Социология молодежи: Учебное пособие. – СПб: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2002. – 460 с.
- 18 Гозман. Л.Я. Психология эмоциональных отношений. – М., 2016. – 225 с.
- 19 Андреева, Г. М. Социальная психология. – М., 2016. – 256 с.
- 20 Харчев А.Г. Современная семья и ее проблемы / Харчев А.Г., Мацковский М. С. - М., 1978
- 21 Бодалев, А. А. Психология общения. – М.; Воронеж. 2018. – 356 с.
- 22 Леонтьев А.Н. Понятие отражения и его значение для психологии / Вопросы философии. - 1966. - №12.
- 23 Ломов, Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. - М.: Наука – 1984.
- 24 Лисина М.И. Психология самосознания у дошкольников / Лисина М.И., Силвестру А.И. - Кишинев: Штиинце – 2002.
- 25 Галигузова Л.И. Психологический анализ феномена детской застенчивости / Вопросы психологии. - 2000. - №5
- 26 Gudykunst, William B., Stella Ting-Toomey, and Elizabeth Chua. Culture and Interpersonal Communication. Sage Publications, Inc, 2014.
- 27 Giles, Howard and Kimberly A. Noels. "Communication Accommodation in Intercultural Encounters." Readings in Intercultural Communication. Eds. Judith N. and Thomas K. Nakayama and Lisa A. Flores Martin. 2nd ed. Boston: McGraw Hill, 2002.- pp. 122-125.
- 28 Alley-Young, Gordon. "Articulating Identity: Refining Postcolonial And Whiteness Perspectives On Race Within Communication Studies." Review Of Communication 8.3, 2008. - pp. 307-321.
- 29 Kholostova Ye. I. Professionalism in Social Work: Study Guide. Moscow: Dashkov & Co. Publishing and Trade Corporation, 2006. - 236 p.
- 30 Godlevska D. M.. Developing Professional Communicative Competence in Prospective Social Workers in a Pedagogical University. International Education Studies, 2007. – pp. 253-264.
- 31 Hammer M. R., Bennett, M. J., & Wiseman, R. Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. International Journal of Intercultural Relations, 2003. pp. 421–443.
- 32 Аухадеева, Л. А. Подготовка будущего учителя: структурное исследование коммуникативной культуры / Интеграция образования. - Саранск, - 2006. - № 2 – 17-19 с.
- 33 Б.С. Волков Дошкольная психология / Б.С. Волков, Н.В. Волкова. - М.: Академический проект, 2007. - 288 с.
- 34 Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология / Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. – М.: Педагогическое общество России, 2003
- 35 Грехнев, В.С. Культура педагогического общения: Книга для учителя. - М.: Просвещение, 2018. – 144 с.
- 36 Давыдов, В.В. Лекции по педагогической психологии: Учебное пособие. - М.: Академия, 2018. – 224 с.

- 37 Слостенин, В.А. Педагогика: Учебное пособие для педагогических учебных заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, и др. - М.: Школьная пресса. – 2017 – №4 – 512 с.
- 38 Колесникова И.А. Основы андрагогики. – М., 2003.- 165 с.
- 39 Бикмухамедов Р. К. Содержание процесса физического воспитания в системе педагогического образования. / Теория и практика физической культуры. – 2003. – №7 – 45-50 с.
- 40 Малинкова Л.И. Теория и методика воспитательной работы. - М., 2002.
- 41 Freud, A. Theory of psychoanalysis and "ego-psychology" / A. Freud, Z. Freud. - М.: Rodina, 2018. – 240 p.
- 42 Adler, A. Practice and theory of individual psychology: Lectures on introduction to psychotherapy for doctors, psychologists and teachers. - М.: Publishing House of the Institute of Psychotherapy, 2002. - 214 p.
- 43 General psychology: textbook. allowance / L.A. Vanshtein and others – Minsk: Theseus, 2005. - pp 237-241
- 44 Watson, B.C.S. Civic Education and Culture. [Text] / B.C.S. Watson. – Intercollegiate Studies Institute, 2005. – 319 p.
- 45 Rogers, C. A Client-centered / Person-centered Approach to Therapy [Text] / C. Rogers / Psychotherapist's Casebook. I. Katash & A. Wolf (Eds). – Jossey-Bass, 1986. – pp. 197–207.
- 46 Blasi, A. Moral character: A psychological approach. [Text] / A. Blasi / Character psychology and character education. D. K. Lapsley & F.C. Power (Eds.). – Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2005. – pp. 18–35.
- 47 Nucci, L. Reflections on the moral self-construct. [Text] / L. Nucci. / Moral development, self and identity. D.K. Lapsley & D. Narvaez (Eds.). – N.Y.: Erlbaum, 2004. – pp. 111–132.
- 48 Vallacher, R. R., Nowak, A., Froehlich, M., & Rockloff, M.. The Dynamics of Self-Evaluation. Personality and Social Psychology Review, 2002. - pp. 370–379.
- 49 Opdal, P.M.. Curiosity, wonder, and education seen as perspective. Studies in Philosophy and Education, 2001. - pp. 331-344.
- 50 Bennett, J. M. "Cultivating Intercultural Competence" in D. A. Deardorff (ed.). The Sage handbook of intercultural competence ,2009. - pp. 127-134.
- 51 Уайт Л.А. Избранное: Наука о культуре / Лесли Уайт; перевод с англ. – М.: РОССПЭН, 2004. – 960 с.
- 52 Geertz, Clifford (1995), Dichte Beschreibung. Beitrage zum Verstehen kultureller Systeme, 4.AUFL., Frankfurt Main. 1983.
- 53 Мильруд Р. П. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения / Мильруд Р. П., Максимова И. Р. / Иностранные языки в школе. – 2000. – №4. – 35-40 с.
- 54 Деркач А.А. Акмеология: учебное пособие / Деркач А.А., Зазыкин В.Г. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
- 55 Берегова, И.Л. Формирование коммуникативной культуры преподавателя высшей школы / URL: <http://www.t21.rgups.ru/doc/1/01.doc>.

- 56 Kilburn, D., Nind, M. & Wiles, R.. Learning as researchers and teachers: The development of a pedagogical culture for social science research methods? *British Journal of Educational Studies*, 2014. - pp. 191-207.
- 57 Касимова Э.Г. Психология и педагогика общения. Учебное пособие – Уфа: УГУЭС, 2013 – 112 б. / URL: <https://lib.rucont.ru/efd/278797>.
- 58 Зимняя, И. А. Педагогическая психология – М.: МПСИ, МОДЭК, 2016. - 448 с.
- 59 Романова, Е.С. Графические методы в психологической диагностике / Е.С. Романова, О.Ф. Потемкина. – М.: Дидактика, 1992. – 143 с.
- 60 Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении: Спецпрактикум по социальной психологии / Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растяников П.В. – М., 1990. — 104 с.
- 61 Аухадеева Л.А. Формирование коммуникативной культуры современного учителя в процессе вузовской подготовки / Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук. - Казань, 2008. - 29 с.
- 62 Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования – Педагогика. — 1997. — № 4. — 12-15 с.
- 63 Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. — М., 1979. – 423 с.
- 64 Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Коджаспирова Г. М., Коджаспиров, А. Ю. — М.: Издательский центр «Академия», 2003. — 176 с.
- 65 Krylova N.B. Building the culture of the future expert. –М.: High School, 1990.
- 66 Ilyin V.S. Education and culture. – М., 1998. – 215 p.
- 67 Gurevitch P.S. The philosophy of culture. – М.: Aspect Press, 1995. – 342 p.
- 68 Лукашенко О.Н. Конфликтологический этюд для учителя / Лукашенко О.Н., Щуркова Н.Е.
- 69 Pearson J. C., Child J. T., Mattern J. L., & Kahl D. H.. What are Students Being Taught about Ethics in Public Speaking Textbooks? *Communication Quarterly*, 2006.- pp. 507–521.
- 70 Бабанский Ю.К. Педагогика / Под ред. Ю.К. Бабанского. – М., 1985. – 478 с.
- 71 Мурашов А.А. Речевые средства формирования учебного интереса / Педагогика. – 1997. – № 3 – 22-24 с.
- 72 Болотова А.К. Психология коммуникаций: моногр. / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики» / Болотова А.К., Жуков Ю.М. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015 – 495 с.
- 73 Бодалев, А. А. О взаимосвязи общения и отношения / Вопросы психологии – 2018. – № 1. – 124 – 126 с.

1-ҚОСЫМША

М. Снайдердің сөйлеу кезінде өзін-өзі бақылауды бағалау диагностикасының әдістемесі

Жағдайлардың нұсқалары	«Д»	«ДЕ»
1. Басқа адамдардың әдеттеріне еліктеу өнері маған қиын болып көрінеді.		
2. Мен басқалардың назарын аудару немесе көңіл көтеру үшін ақымақтық кейіпін танытатын шығармын.		
3. Менен жақсы актер шығады.		
4. Басқа адамдар кейде мені қатты бір нәрсені уайымдап жүр деп ойлайды, бірақ олда бар.		
5. Компанияда мен өзімді көпшілік ортасында сирек көремін.		
6. Әртүрлі жағдайларда және әртүрлі адамдармен қарым-қатынаста мен өзімді мүлдем басқаша ұстаймын.		
7. Мен шын жүректен сенетін нәрсеге ғана төтеп бере аламын.		
8. Бизнессте және адамдармен қарым-қатынаста табысқа жету үшін мені олар қалай қабылдайды, солай болуға тырысамын.		
9. Мен шыдай алмайтын адамдармен дос бола аламын.		
10. Мен әрқашан өзім ойлағандай бола бермеймін.		

2-ҚОСЫМША

М. Снайдердің «Сіз адамды тыңдай аласыз ба?» тесті.

1. Әңгімелесуші маған сөйлеуге мүмкіндік бермейді, айтар сөзім бар, бірақ сөзді кірістіруге мүмкіндік жоқ.	
2. Әңгімелесу барысында сұхбаттасушы үнемі сөзімді бөледі.	
3. Сұхбаттасушы әңгіме барысында ешқашан бетіне қарамайды және оның мені тыңдайтынына сенімді емеспін.	
4. Мұндай серіктеспен сөйлесу көбінесе уақытты босқа өткізу сезімін тудырады.	
5. Әңгімелесуші үнемі әбігерленеді, оны менің сөздерімнен гөрі қарындаш пен қағаз көбірек алады.	
6. Әңгімелесуші ешқашан күлмейді. Мен өзімді жайсыз және мазасыз сезінемін.	
7. Әңгімелесуші мені үнемі сұрақтармен және пікірлерімен алаңдатады.	
8. Мен не айтсам да, сұхбаттасушы әрқашан менің жалындылығымды қоршап алады.	
9. Әңгімелесуші үнемі мені теріске шығаруға тырысады.	
10. Әңгімелесуші менің сөздерімнің мағынасын бұрмалап, оған басқа мазмұн салады.	
11. Мен сұрақ қойғанда, сұхбаттасушы мені қорғануға мәжбүр етеді.	
12. Кейде сұхбаттасушы естімегендей кейіппен менен сұрайды.	
13. Әңгімелесуші аяғына дейін тыңдамай, келісу үшін ғана сөзімді бөледі.	
14. Әңгімелесу барысында әңгімелесуші бөгде адамдарға шоғырланады: ол темекімен ойнайды, әйнекті сүртеді және т.б. және мен оның бір мезгілде зейінсіз екеніне сенімдімін.	
15. Әңгімелесуші мен үшін қорытынды жасайды.	
16. Әңгімелесуші әрқашан менің әңгімеме бір сөзді енгізуге тырысады.	
17. Әңгімелесуші әрқашан маған өте мұқият, көзін жыпылықтатпай қарайды.	
18. Әңгімелесуші маған баға беріп тұрғандай қарайды. Мазалайды.	
19. Мен жаңа бірдеңе ұсынсам, әңгімелесуші өзінің де солай ойлайтынын айтады.	
20. Әңгімелесуші әңгімеге қызығушылық танытып, тым жиі басын изеп, ыңылдап, келіседі.	
21. Мен маңызды нәрсе туралы айтсам, әңгімелесуші күлкілі оқиғаларды, әзілдерді, анекдоттарды енгізеді.	
22. Әңгімелесу кезінде сұхбаттасушы сағатына жиі қарайды.	
23. Мен кеңсеге кірсем, ол бәрін тастап, бар назарын маған аударады.	
24. Әңгімелесуші мен оның маңызды іспен айналысуына кедергі жасайтындай әрекет етеді.	
25. Әңгімелесуші әркімнің өзімен келісуін талап етеді. Оның кез келген мәлімдемесі: «Сіз де солай ойлайсыз ба?» немесе "келіспейсіз бе?" деген сұрақпен аяқталады.	

М.Снайдердің «Сөйлесу кезінде сіз сұхбаттасушыны сыйлай аласыз ба?» тесті

1. Тақырып (немесе сұхбаттасушы) сізді қызықтырмайтын жағдайда әңгімені «тоқтатуға» тырысасыз ба?	
2. Қарым-қатынас серіктесіңіздің мінез-құлқы сізді ренжіте ме?	
3. Басқа адамның сәтсіз сөзі сізді қатал немесе дөрекі болуға итермелеуі мүмкін бе?	
4. Танымайтын адаммен сөйлесуден қашасыз ба?	
5. Сөйлеушінің сөзін бөліп алатын әдетіңіз бар ма?	
6. Сіз мұқият тыңдап тұрғандай кейіп танытасыз ба, бірақ өзіңіз мүлде басқа нәрсе туралы ойлайсыз ба?	
7. Әңгімелесушіңіздің кім екеніне байланысты тоныңызды, дауысыңызды, мимикаңызды өзгертесіз бе?	
8. Егер сіз үшін жағымсыз тақырып қозғалса, әңгіме тақырыбын өзгертесіз бе?	
9. Сөйлеуінде қате айтылған сөздер, есімдер, тұрпайы сөздер болса, сіз оны түзетесіз бе?	
10. Сізде кейде сөйлесіп жатқан адамға менсінбеу және ирония білдіретін кемсітушілік-тәлімгерлік тон бар ма?	

№	Аты-жөні	Сауалнама	1-тест	2-тест
3-курс				
1	А.Ә.	7 балл / 70%	16%	74 балл / 74%
2	А.А.	3 балл / 30 %	8%	48 балл / 48%
3	Ә.Е.	2 балл / 20%	36%	62 балл / 62%
4	Ж.А.	4 балл / 40%	48%	70 балл / 70%
5	М.Ж.	6 балл / 60%	36%	48 балл / 48%
6	М.А.	7 балл / 70%	58%	58 балл / 58%
7	С. А.	9 балл / 90 %	64%	74 балл / 74%
8	С. Н.	5 балл / 50%	64%	74 балл / 74%
9	Н. С.	4 балл / 40%	28%	67 балл / 67%
10	Қ. Г.	4 балл / 40%	16%	48 балл / 48%
11	П. А.	6 балл / 60%	8%	24 балл / 24%
12	Ж. А.	3 балл / 30%	68%	48 балл / 48%
13	А. Г.	5 балл / 50%	68%	72 балл / 72%
14	Б. А.	4 балл / 40%	32%	52 балл / 52%
15	Ж. Ж.	7 балл / 70%	36%	64 балл / 64%
16	Б. Н.	3 балл / 30%	8%	56 балл / 56%
17	Ш. М.	5 балл / 50%	16%	48 балл / 48%
18	Ш. А.	6 балл / 60%	52%	68 балл / 68%
19	Ш. А.	3 балл / 30%	28%	56 балл / 56%
Орташа		4,9 балл / 49%	36%	58 балл / 58%
2-курс				
1	И.Ж.	6 балл / 60%	8%	82 балл / 82%
2	Е. А.	3 балл / 30%	16%	74 балл / 74%
3	Д. А.	6 балл / 60%	36%	48 балл / 48%
4	К. А.	6 балл / 60%	48%	62 балл / 62%
5	Қ. А.	5 балл / 50%	56%	70 балл / 70%
6	Ж. А.	5 балл / 50%	40%	64 балл / 64%
7	О. Ж.	3 балл / 30%	64%	68 балл / 68%
8	Ж. Т.	4 балл / 40%	28%	80 балл / 80%
9	К. С.	6 балл / 60%	68%	58 балл / 58%
10	М. М.	5 балл / 50%	32%	80 балл / 80%
11	Б. В.	3 балл / 30%	52%	44 балл / 44%
12	Б. Т.	6 балл / 60%	8%	74 балл / 74%
Орташа		4,8 балл / 48%	38%	67 балл / 67%

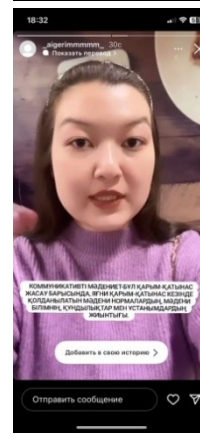
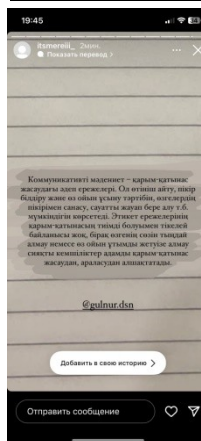
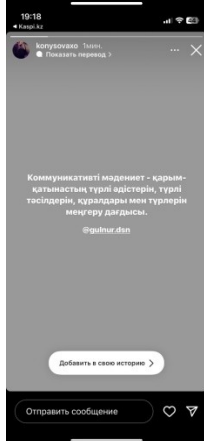
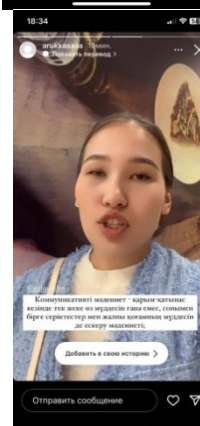
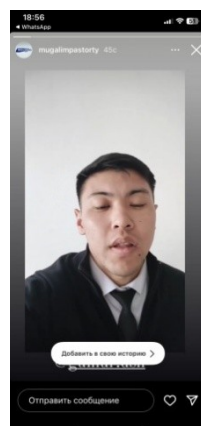
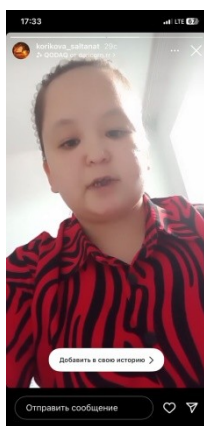
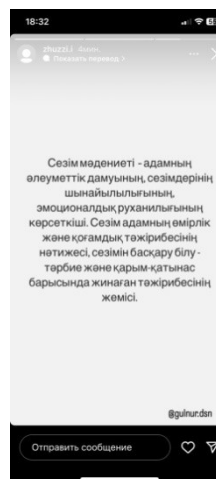
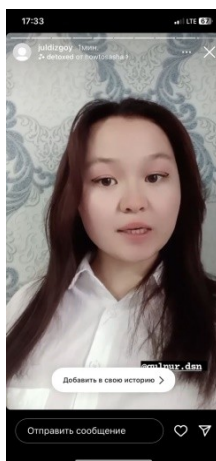
Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мәдениетінің даму деңгейлерінің диагностикасы

1. Сізбен жағымды байланыс орнататын достарыңыз көп пе?		
2. Қашаннан бері жолдастарыңыздың біреуінің сізге деген реніш сезімі сізді алаңдатты?		
3. Әртүрлі адамдармен жаңа таныстықты қалайсыз ба?		
4. Адамдармен араласқаннан гөрі кітаппен немесе басқа іс-әрекеттермен айналысу сізге ыңғайлырақ және оңайырақ екені рас па?		
5. Дау-дамай кезінде жағымсыз эмоцияларды ұстай аласыз ба?		
6. Өзіңізден әлдеқайда үлкен адамдармен оңай байланыс орнатасыз ба?		
7. Когнитивті ақпарат сізге эмоционалды қызықсыз болса, оны ұзақ уақыт тыңдай аласыз ба?		
8. Бейтаныс әңгімелесушіні тыңдағанды ұнатасыз ба?		
9. Мүмкіндігінше жаңа адаммен танысуға және сөйлесуге ұмтыласыз ба?		
10. Жағымсыз әңгімелесушіден ақпаратты тыңдағанды ұнатасыз ба?		
11. Сіз үнемі адамдар арасында болғанды ұнатасыз ба?		
12. Айналаңыздағы адамдар сізді ренжіте ме, сіз жалғыз болғыңыз келе ме?		
13. Жалған ақпарат алған кезде жағымсыз эмоцияларды ұстау қиындай ма?		
14. Жаңа адаммен танысу үшін бастама көтеру керек болса, сіз ұялып, өзіңізді ыңғайсыз сезінесіз бе?		
15. Ашуланған кезде сабырлы үнмен сөйлей аласыз ба?		
16. Сіз өзіңіздің таныстарыңыздың шеңберін аз адамдармен шектеуге тырысасыз ба?		
17. Өзіңізге бейтаныс компанияда жүргенде өзіңізді еркін сезінесіз бе?		
18. Адамдардың үлкен тобына бірдеңе айту керек болғанда өзіңізді сенімді және сабырлы сезінбейтініңіз рас па?		
19. Әңгімелесушінің аффективтік реакциясын болжасаңыз, қарым-қатынас жасаудан бас тарта аласыз ба?		

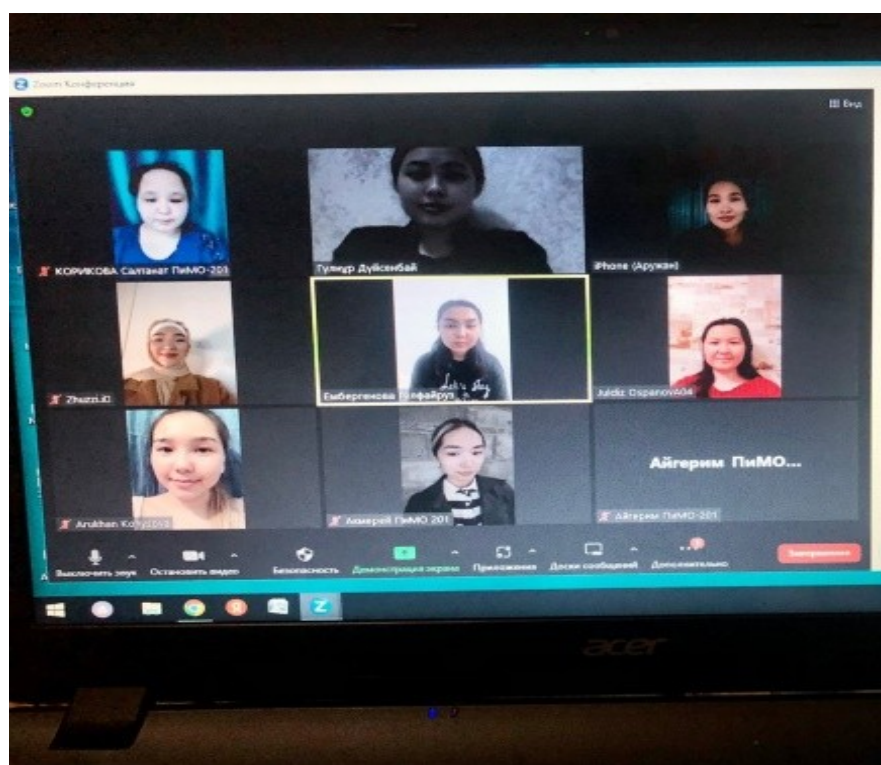

Білім алушылармен тренинг сабақ жүргізу барысы

7-ҚОСЫМША

Сторителлинг технологиясы арқылы үй тапсырмасын тексеру

«Ойлау мәдениетін дамыту» тақырыбында (конференция Zoom форматында)